

ČESKO-NĚMECKÉ FÓRUM ŽEN
DEUTSCH-TSCHECHISCHES FORUM DER FRAUEN

Vývoj občanské společnosti
-Proces rozvoje-

***

Entwicklung der Zivilgesellschaft
-Ein Prozess-

Krajská vědecká knihovna Liberec
Wissenschaftliche Bibliothek Liberec

Liberec

Česká republika / Tschechische Republik

8. října 2004 / 8. Oktober 2004

Moderatorin / Moderátorka

**Ingrid Lottenburger
DEUTSCH-TSCHECHISCHES FORUM
DER FRAUEN**

**Simultan-Dolmetscher
Simultánní tlumočení**

Sven Dietrich (CZ/D, D/CZ)

Redaktion / Redakce

Ingrid Lottenburger

Richard Herrmann

Peter Struppek

Übersetzer / Překladatel

Richard Herrmann (CZ/D, D/CZ)

Layout

Ingrid Lottenburger

Richard Herrmann

Peter Struppek

Česká verze

Stránka 4-50

Deutsche Version

Seite 51-103

ČESKO-NĚMECKÉ FÓRUM ŽEN

Pozdrav předsedkyně

Věry Vohlídalové

Vážené dámy, vážení panové,

dovolte, abych vás zde přivítala. Dovolte také, abych zvlášť přivítala z postu nejvyšších volených orgánů místopředsedu senátu, pana Dr. Přemysla Sobotku. Dovolte mi, abych i další vážené hosty z níže volených orgánů zde uvítala - paní starostku Matuškovou, ale také bývalou vyslankyni naší Republiky v Drážďanech – paní Šebkovou.

Symbolicky jsme se sešli na naší konferenci v prostorách budovy, která je známá pod jménem Stavba smíření a kterou provázejí symboly velmi těsně související s tématem konference. Knihovna je obecně považována za obraz a paměť společnosti. Tak jako se demokratické společnosti otevírají občanům a zahrnují demokratické principy do systému fungování a správy společného státu i komun, otevřely se i domy knihoven. Tato liberecká je nebo se alespoň pokouší svou koncepcí otevřeného domu se službami pro všechny. Navíc, tak jako demokratická společnost chrání svoje menšiny, ochraňuje budova knihovny malou synagogu symbolizující zdejší menšiny. Svými službami, volným přístupem k fondům a informacím obecně dává všem občanům bez rozdílu vše, co má pro ně a výhradně pro ně k dispozici nebo jim z jejich vůle cokoli z potřebných informací zprostředkuje.

Bližící se 30.výročí helsinské Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, připomínka z ní vzešlé Dohody o dodržování občanských a lidských práv, role mezinárodního sdružení HCA, které na těchto principech vzniklo, aktuální situace ve světě a blížící se volby do Senátu a krajů v naší republice jsou pro nás dnes jakýmsi východiskem k hledání cest k rozvoji občanské společnosti. To by mělo být obsahem našich dnešních diskusí.

Tedy ještě jednou srdečně zdravím naše zahraniční hosty. Jsem přesvědčena o tom, že nebudeme opouštět tento sál s pocitem zbytečně promarněného času.

Moderaci dnešní konference převezme má německá kolegyně z Česko-německého fóra žen – paní Ingrid Lottenburger a já jí v tomto okamžiku velmi ráda předávám slovo.

Ingrid Lottenburger

Já bych vás také ráda chtěla všechny ještě jednou srdečně přivítat.

Dnešní konferenci budu moderovat já. Myslím, že to bude velice napínavá věc, ano i dramatická. A já doufám a vás zároveň všechny srdečně prosím, abyste se zúčastnili aktivně diskuse a kladli otázky. Přičemž vás také žádám, abyste do toho zapojili své vlastní názory a zkušenosti. My samozřejmě nechceme, aby se všechno odehrálo pouze zde na pódiu. Bude skutečně velmi zajímavé slyšet, jaké zkušenosti máte s občanskou společností. Já vím, že je s tím spojené velké množství práce a také politické práce – „politické práce bez úřadu a mandátu“.

Těším se na vaši spolupráci při dnešní diskusi.

Současně jako první bych chtěla předat slovo mé dlouholeté přítelkyni Věře Vohlídalové. Bude hovořit o situaci v České republice se zvláštním zaměřením na Liberec, tzn. na aktuální stav v tomto městě.

Věro, máš slovo.

Občansko-společenská angažovanost v České republice a v regionu - Příklady -

Věra Vohlídalová

Během dnešního setkání se dotkneme nejspíš ještě dalších pojmů těsně s naším tématem souvisejících jako je demokracie, přímá demokracie, trvale udržitelný rozvoj, Agenda21, Základní listina lidských práv a svobod, občan, menšina... Není teď mou úlohou definice přerectovat a zabývat se jejich rozdíly. Mám se spolu s vámi podívat především na stav věcí veřejných v české praxi.

Součinnost a účast na rozvoji společnosti ovlivňuje určitě osobní nebo stranické pojetí a vnímání demokracie, potažmo občanské společnosti těch, kteří jsou povoláni ve volbách k převzetí odpovědnosti za správu a rozvoj té či oné lokality nebo občanů samotných.

Proto v úvodu představím v kostce pojetí dvou našich politiků, kteří ovlivňují dění již od počátku 90 let, připojím pojetí blízké EU i názor těch, kteří jsou součástí života našeho bezprostředního okolí.

Podívám se v krátkosti na republikovou úroveň a přejdu poté k liberecké současnosti. Tam využiji i názory aktérů dění v regionu, pokud mi je svěřili. Moje subjektivní názory a zkušenost budou doplňovat tento scénář a nemusí být vždy v souladu se vším, co tu dnes bude diskutováno nebo s názorem vaším. To však může být ku prospěch následujících diskusí.

Jak již bylo řečeno, proces praktického „budování“ demokracie i nástrojů k jejímu uplatňování provází odlišnost názorů a pojetí demokracie a občanské společnosti a to nejen mladé demokracie a formuje tak chování politiků a vlastně i občanů.

Z nerozluštěného zdroje - z webovské stránky http://www.kovi.wz.cz/me_prace bych nyní přiblížila názor na občanskou společnost dvou našich předních představitelů politické scény Václava Havla a Václava Klause. *Cituji a vybírám:*

... Občanská společnost podle **Václava Havla** „, představuje životadárné podhoubí státu, sféru spontánní aktivity a sdružování občanů mimo instituci státu“. Sám Havel do této kategorie řadí neziskové a veřejnoprávní organizace. .... široké spektrum formálních i neformálních uskupení pak tvoří podhoubí ke vzniku zdravého politického systému a umožňuje vyvrátě fungování politických stran, které sbírají impulsy z občanského sektoru a přeměňují je v politické postoje.

Občanská společnost je pro V.H. totiž nedílnou, integrální součástí státu, který je na jejich základech vystavěn.

Václav Klaus kontruje, ... „, v souvislosti s profesními a odborovými organizacemi, jakožto i dalšími organizovanými aktéry působícími na poli občanského prostoru, hovoří o rozrůstajícím se korporativismu. Korporativismus se stává podle Klause nebezpečný tím, že tzv. inkorporuje tyto organizace dovnitř státu a ty získávají stále větší vliv na politické rozhodování, přičemž k tomu nemají mandát vzešlý z demokratických voleb.

Pro Klause jsou základním prvkem demokratického rozhodování občanů volby. Ostatní formy „nátlaku“ považuje za odsouzené a o spontánních projevech občanského aktivismu hovoří jako o „obdobě permanentní revoluce“.

Havlovo pojetí občanské společnosti je tedy poměrně široké, akcentuje participaci občana na veřejném dění prostřednictvím nestátních organizací, které by měly svým fungováním ovlivňovat politiku parlamentních stran a současně by měly tvořit kvalitativní základ pro vyspělou občanskou společnost.

Modelem **Klausovy** společnosti svobodných jedinců je tržnice. Vztahy lidí mezi sebou mají podstatu v lidské soutěživosti, což je výchozí tezí teorie racionálního jednání. Participace občanů na správě věcí veřejných je jim pak umožněna prostřednictvím politických stran, které přímo ovlivňují dění ve státě.“ *Konec citátu*

Centrum pro demokracii a svobodné podnikání v publikaci „Příručka občana“ k pojmu občan a politika říká:

Cituji:

„Především jde o to, že klíčový je zde občan, jehož aktivity a požadavky vnucují politickým stranám svou agendu. Pokud občané zůstávají pasivní a ze sociální sféry nevycházejí podněty, je narušena komunikace mezi společností a politikou. Politické strany se nám „vznášejí“ kdesi nad společností a soustřeďují se pouze na mocenské hrátky, což dále posiluje pocit frustrace občanů.

„Školou demokracie“ vždy bývala místní politika, protože otázky, které se zde řeší, se bezprostředně dotýkají každodenního života občana. Jsou mu v mnohém pochopitelnější, umožňují snadnější orientaci v problémech. Zároveň je místní politika „školou demokracie“ i pro politiky. Ve vyspělých státech se jen málokdy stane vrcholným politikem ten, kdo neprošel komunální politikou...

Propast mezi občany a politiky je u nás velmi hluboká. Řešením není výměna politiků. Řešením je každodenní aktivita občanů, kteří maximálně využijí prostor, který jim demokratická společnost poskytuje k formulování svých požadavků a kontrole politické moci. Není to jednoduché, ale jiná cesta neexistuje.“ *Konec citátu*

Praktikující politik z našeho regionu Petr Pávek – starosta obce, krajský zastupitel, podnikatel i angažovaný občan potvrzuje shora řečené. Dovolím si citovat z jeho knihy „Mám vizi“, která nedávno vyšla:

Cituji: „Základem veškerého společenského uspořádání je obec. Nejsilnější jsou místní samosprávy, ve kterých je vliv politických stran nejmenší. Tam si lidé nejvíce uvědomují sounáležitost s místem kde žijí, a prvotním cílem všech politiků by měla být obhajoba obce a jejích občanů. Proto nesmíme jako starostové podléhat tlakům, které našim lidem a našemu území škodí. Starostové a zastupitelé nebyli dosazeni shora, byli zvoleni zezdola a podle toho se musí chovat ...

Přímá konfrontace, diskuse, naslouchání voličům je velmi důležitá kontrola toho, jestli děláme svou práci dobře. ...Korekturu politického chování může ostatně udělat třeba manželka politika, ale fakticky jediný efektivní společenský kontrolní mechanismus jsou občanské iniciativy..... Politik musí tyto signály (petice, protesty..) od voličů velmi pečlivě vnímat, protože většinou znamenají, že se občanů se nikdo na nic neptal..... V radě kraje musí být především lidé, kteří mají odborné schopnosti, jsou vnitřně připraveni odevzdat se práci pro naplňování teze udržitelného rozvoje, a je druhořadé, jakou mají politickou orientaci. Musí se naučit vážit si sebe sama i sebe navzájem a musí se spolu naučit komunikovat. Taková atmosféra se potom přenesení do zastupitelstva a v tom okamžiku vznikne prostor nejen pro politiky, ale také pro nejrůznější občanské iniciativy.“ *Konec citátu.*

S tím se plně ztotožňuji i já. Jen to trochu rozvedu. Já osobně nejsem frustrována z toho, že například dnešní prezident ještě jako premiér bránil kdysi vzniku Euroregionů z obav ohrožení vlády státu, ale dnes hraje „aktivního“ lidového prezidenta, ale hrozí se Euroústavy či otevření hranic a ve skutečnosti svou představu o roli mocných „z vůle lidu“ (rozuměj zvolených v parlamentní demokracii) praktikuje on a jeho stoupenci dál. To nemůže ovlivnit

můj osobní postoj k otázce občanského sebevědomí a role občana ve společnosti. Spíš mne to motivuje k tomu, abych vytrvala a spojila se s těmi, kteří ji vnímají podobně.

Myslím si, že občanská společnost je a bude fikcí, pokud se veřejnost nepodílí a nebude podílet na rozhodování, nebude permanentně vyžadovat transparentnost konání politiků, nakládání s veřejnými financemi, trvat na vymáhání práva, práva na informace a všeho, co s tím souvisí. Co je třeba k tomu, aby občané v teprve se rozvíjející pluralitní demokracii a v multikulturní se měnící společnosti (*a na to bychom neměli zapomínat*) věnovali pozornost problémům, které se jich týkají? Aby znali svá práva a nástroje k podílu na rozhodování, je třeba s nimi průběžně komunikovat, vzájemně se vzdělávat, umět chápat věci v souvislostech a v rovině zastupitelů se jim i zodpovídat. Mnozí politici (bohužel i úředníci samospráv a státu) na různých úrovních u nás vstupují na posty s hlubokou neznalostí jejich role zvolených zástupců, často proto, že jejich vstup do politiky je motivován jen jejich osobním zájmem mít moc k rozhodování nebo různé finanční a jiné výhody. Pasivita občanů jim vlastně vyhovuje. Boj o posty, nevraživost mezi straníky různých stran, hledání nepřítelů uvnitř i vně vlastní strany mi připomíná praktiky komunistů padesátých let nakonec i normalizace. Nepřítelem je skoro každý, kdo má jiný názor natož, je-li v občanském sdružení, nebo aktivním občanem. Věcné problémy unikají pozornosti. To, že teď před krajskými volbami v Liberci opět není možné utvořit koalici nebo seskupení, sjednotit síly na podkladě podobných programů a snažení, jen svědčí o tom, co tu tvrdím. Že však existuje již nemálo výjimek a hlavně na nižších úrovních komunální politiky, je určitě dobrou zprávou.

Myslím si také, že ke službě politika a k trpělivé vzájemné spolupráci veřejnosti a politiků patří i schopnost nás všech přejímat možné a již fungující modely občanské společnosti, znát pochopitelně v našem případě i jazyky a nesedět za pecí doma. Opisovat v tomto případě není nemorální, ale žádoucí. Kdo se rozjel během té desítky let po roce 1989 do Německa, Švýcarska, Anglie, USA a umí se nejen koukat, ale i komunikovat, ví o čem je řeč.

Česká republika je dnes součástí evropských struktur. Již v minulosti se jako Československá republika přihlásila k programu Agenda 21, podepsala nejrůznější mezinárodní dohody, její vlády prostřednictvím ministerstev váží (formálně) své programy na evropskou legislativu a programy i programy OSN. Jak však vypadá skutečnost, respektive podmínky pro nevládní organizace, potažmo angažované občany ?

Známe např. pečlivě připravené strategie „Programu Spojených národů pro životní prostředí (UNEP)“? Životní prostředí a snažení o trvale udržitelný rozvoj je jedno ze základních témat programů ve všech státech s rozvinutou demokracií a je sférou, kde součinnost všech struktur a součástí společnosti je neomezená. Na webových stránkách vlády i našich ministerstev najdeme mnoho výzev k podávání projektů pro neziskové organizace, vypsání programů jak k diskusi (např. *Strategie udržitelného rozvoje*), tak k realizaci. Často však jen s malým předstihem nebo s předpokladem, že komunikace s internetem je pro každého (rozuměj občana) už běžná. Zpětná vazba a komunikace tu pokulhává. Jistě, štěstí přeje připraveným. Jsou však právě ti, kteří jsou na obou stranách příjemci nabídky dostatečně připraveni, kompetentní a hlavně jsou jednotlivá místa výzev či poptávky propojena tak, aby se daly jejich aktivity koordinovat, omezit často přebujelou administrativu zpracování? Nemám na to jednoznačnou odpověď. Nevidím, nevyvrátí-li mi to někdo, systém, srozumitelnost a přehlednost. Kdo směřuje informace dolů, kdo vzhůru a kam vlastně míří.

Například *Agenda 21-je programem vzešlým z mezinárodní konference o životním prostředí z r. 1992 „Summit Země“ a je komplexním návodem pro globální akce, které mohou poznamenat nebo ovlivnit přechod na udržitelný rozvoj. Je to stovkami států přijatý politický závazek ke spolupráci v oblasti rozvoje a životního prostředí a obsahuje principy udržitelného rozvoje. „Úspěšná implementace dokumentu Agenda 21 v místních podmínkách je první a*

nejpřednější zodpovědností vlád, které dokument podepsaly“, říká se v dokumentu. (Podepsalo i tehdejší Československo)

Těžištěm tohoto programu jsou tzv. místní Agendy 21. V zahraničí se k tomuto programu připojilo bezpočet – často až 90% místních samospráv. U nás se objevily první zmínky o Agendě 21 až na konci 90. let a první projekty v roce 2000. (V *tomtéž roce pořádá naše sdružení třídní konferenci*“*Agenda 21-nové šance pro ženy*“*. Dnešní konference je vlastně jejím volným pokračováním*). Odtud, z tohoto programu pochází princip „myslet globálně, konat lokálně“, ke kterému se hlásí již lidé z praxe, ve svých výpovědích, o tom hovoří i již zmiňovaný Petr Pávek a podobně orientovaní politici. Já považuji tento dynamický program za jeden z nejvhodnějších pro součinnost všech složek společnosti na všech úrovních. V libereckých městských i regionálních poměrech není dosud tento pojem nějak zvlášť skloňován.

Pohledem do internetu najdeme hodně stránek, které buď informují o vhodných projektech a vypsáních programech, jsou tu poradenská centra k problematice občanské společnosti např. jako server Občanská společnost, (www.obcan.ecn.cz) podporovaný EU, Evidence místní Agendy 21 a další, třeba již zmíněný server „Program Spojených národů pro životní prostředí (UNEP)“. Je tedy z čeho vybírat a námětů a inspirací zdánlivě dostatek. Formální a pro kontrolu evropských a mezinárodních nezávislých organizací jsou při vládě již ustaveny všechny povinné rady vlády. (pro nevládní neziskové organizace, pro národnostní menšiny...). Dopady jejich jednání, zkoumání či řešení a doporučení nejsou vždy až tak veřejnosti známé nebo dokonce není jejich váha brána úřadujícími orgány a pověřenými úředníky v místech komun zcela vážně, přesto, že jsou předmětem kontrolních orgánů Evropské komise.

Jenže... a s tímto otevřeným a diskutabilním koncem subjektivního podání přehledu o stavu v naší republice bych přešla k liberecké současnosti.

Určitě není lehké si utvořit představu, jak opravdu situace, resp. prostor pro angažovanost v místě vypadá. Myslela jsem si, že si situaci zmapuji nejen z úhlu mého vlastního pohledu, ale i prostřednictvím komunikace s aktéry místního veřejného života. Položila jsem s pozváním na dnešní jednání otázku politikům i neziskovkám či lidem veřejně aktivním.

Politikům: *Je pro Vás a Vaši práci spolupráce s občany, nevládními organizacemi přínosem nebo překážkou a jak konkrétně iniciativu občanů nebo jejich pasivitu přijímáte u nás v Liberci. Uveďte příklad.*

Neziskovkám: *„Je podle Vás spoluúčast na správě a rozvoji města/regionu Liberce možná, daří se nebo cítíte překážky ve spolupráci. Uveďte příklad.“*

Neočekávala jsem četné reakce, ale přeci jen nějaké hlavně od politiků. Zklamáním, nikoli však překvapením, byly omluvy (snad oprávněné), ale bez reakcí na otázku vrcholných představitelů města i kraje.

Z dalších **zvolených zástupců** našich komunálních a regionálních orgánů na nižších funkcích se někteří omluvili, mnozí vůbec nereagovali a pokud poslali odpověď, byla tak obecná, že nestojí za citací. Jen dvě odpovědi byly trochu konkrétnější. ...Cituji první: *„Vina je podle mne na obou stranách. Většina záměrů se odsouhlasí na RM a pokud vyžadují schválení ZM je to za současného stavu rozložení politických sil již do jisté míry formální, protože koalice má potřebnou většinu. Občané na ZM nechodí, t ak ani většina nemůže vědět jak to funguje. Podle mého názoru by radnice o svých, především investičních záměrech, měla občany informovat v dostatečném předstihu, ale to dost dobře nemůže, protože program rozvoje obce není.“* A druhá odpověď:

„Při kontaktech se zástupci neziskových organizací či s občany může přece každý politik získat reálný obraz skutečností a problémů, které mu úřednické struktury dokáží dokonale zdeformovat a podat naprosto zkreslené. Věřím proto na spolupráci, ale ještě spíš na

partnerství volené samosprávy a občanské společnosti. Jako příklad občanské iniciativy, který pozorně sleduji a alespoň nepřímo se snažím pomáhat bych uvedl úsilí sdružení Cyklisté Liberecka o rozvoj cyklistické dopravy jak přímo v Liberci tak i v jeho okolí... Na prosazování budování potřebné infrastruktury se musíme všichni spojit.“ Konec citátu.

Já dodávám, že např.o názorech opozice se občan nedoví ani ze zpravodajů radnice. V Jablonci si opozice chce vydávat svůj vlastní radniční zpravodaj. To komentář nepotřebuje.

Z toho mála odpovědí z druhé (té občanské) strany jeden názor za všechny:

„Dle mne se spoluúčast na správě a rozvoji města či kraje dosud nebo již nedaří. Zástupci neziskovek zmizeli z poradních orgánů, úřady již opět nemají potřebu střetové projekty a kauzy veřejně představovat a diskutovat o vizi záměru (viz multifunkční hala), ale prolobují si to přes odpor opozice najdou-li, na čem jiném se dá ušetřit (např na školách a školkách – třeba mohly ještě cca 2 – 3 roky fungovat) a občan je zajímá jen těsně před volbami.“

Naše město i kraj se zhostí svého úkolu partnera veřejnosti a neziskovými nevládním organizacím obvykle jmenováním různých komisí, což jsou jen poradní orgány. Politické strany tam dosadí „své“ lidi, často bez ohledu na jejich odbornost či schopnosti. Poté každoročně vyčlení také peníze do příslušných fondů a z těch se rozděluje podle ne vždy zcela jasných kritérií. Ač někteří zástupci neziskovek v Liberci připouštějí slušnou spolupráci v některých oblastech (např.životní prostředí, ekologická výchova) nebo dílčí úspěch přivést zástupce města na mítink s veřejností k problému, který veřejnost sama vyvolala (např záchrana bývalých lázní, spoluúčast města na prezentaci neziskových nevládních organizací v rámci projektu 30 dní pro neziskový sektor a třeba rozšíření úředních hodin pro veřejnost na každý den nebo vyvěšení zápisu a hlasování v zastupitelstvu na internetu). Také kraj vyšel vstříc NNO sepsáním dohody o spolupráci s nedávno založenou Asociací neziskových organizací Libereckého kraje.Tento příklad a další konkrétní přestaví v závěru tohoto bloku jedna z aktivistek občanských iniciativ Mgr. Morávková.

Naše neziskovky (v Libereckém kraji jich je více než 3000) mají spoustu problémů hlavně finančních a personálních. Přetíženost převážné většiny dobrovolně pracujících členů těchto organizací především administrativními úkony, nedokonalým nebo složitým daňovým systémem, absencí donátorství, přehlížením jejich aktivit, odmítáním významu jejich práce v oblastech, kam naše zadlužené město resp. městští i krajští radní nedohlédnou nebo dohlédnout nechtějí, umocňuje ještě jejich nespokojenost možná i bezmoc, která provází i tu „pasivní“ veřejnost.

Nedá se tedy říci, že můžeme při pokusu o zhodnocení participace resp. součinnosti složek liberecké současnosti a podmínek pro její rozvoj právě plesat. Absence koordinace jednotlivých odborů města, nevraživost koaličních partnerů na kraji, klientelismus skoro ve všech veřejných výběrových řízeních, kterých se i neziskovky účastní, netransparentnost rozhodnutí, smluv či usnesení, nezájem (nebo jsou to snad obavy ze střetu?) předjednávat důležitá rozhodnutí s veřejností, ale i s opozicí, může vést k této pasivitě, apatii někdy i strachu. Snad se dá nazvat pozitivem, ač se zpožděným efektem to, že vzpruhu iniciativě, aktivitě i odvahy dodá až skutečně přímý dopad na „kůži“ těch, kterých se (z jejich pohledu) určitá rozhodnutí dotknou negativně.Třeba zmíněná kauza zavírání škol a školek. Dovedli bychom pochopit některé třeba i objektivní (např. legislatvní normativní apod.) důvody radních, kdybychom všichni společně s odborníky nad problémem i s jeho dopady diskutovali před vlastním rozhodováním. Nakonec se z obou stran stali zneprátelená vojska.

Jak dlouho budeme čekat na zpracování programu rozvoje města. Jak moc platný a kvalitní je územní plán, když se o něm začalo diskutovat letos a občan si jej sice může koupit, ale je pro něj srozumitelný? Kolik veřejných prezentací bylo? A měli jsme k němu co říci? Je schválený? Bude se dodržovat? Tyto otázky si nekladu jen já.

A jak jsou na tom hlídači demokracie? Místní média? Závislost nebo loajalita i někdy strach, nekvalifikovanost jsou spolu tady u nás zasnoubeni. Výjimky jen těžko hledat.

Avšak... Hořkost z chaotických systémů, přebujelé nekompetentní a nekvalifikované administrativy i některých uvolněných funkcionářů, z děravé nebo protichůdné legislativy, z neochoty i neschopnosti volených orgánů průběžně komunikovat s občany, domluvit se s nimi i napříč politických stran v zastupitelstvu na společných tématech, překrývá navzdory všemu tomu sílící počet těch, kteří svým osobním nasazením, riziky nepochopení, neúspěchu, mnohdy i nepřátelství svůj díl na rozvoji občanské společnosti v místě odevzdávají.

Příkladů aktivit občanů i sdružení i ve spolupráci s obcemi tu najdeme hodně.

Ekologické projekty, Jindřichovice p. Smrkem a jejich větrné elektrárny, plynofikace, cyklostesky, ochrana přírody, sociální projekty, projekty, které se věnují problémům národnostních menšin, činnost několika silných nadací, které našly mezery či přetržené nitě toku veřejných prostředků městského nebo krajského rozpočtu, nepřeborná spousta programů spolupráce i přes tři hranice, využívající prostředků EU. Jen kolik jsme se naučili (i komunikovat) od vzniku euroregionu. Kolik společných projektů s běžnými občany a sdruženími příhraničí tří zemí vyřešilo část našich každodenních problémů. Euroregiony a nabídky EU pro ně cítím jako jednoznačně dobrou platformu pro rozvoj občanské společnosti.

Troufám si dokonce říci, že ani tato knihovna, která je dnes častým místem aktivit neziskovek a občanů, by nemohla bez vytrvalého osobního nasazení a široké spolupráce občanů i přes hranice regionu a státu, stát.

Co mne naplňuje přesto přese všechno tímto dost slušným optimismem? To, že když upadnu, umím vstát, protože chci a protože jsem vlastně hrdý občan a svých práv se zkouším domoci a nemyslím jen na sebe a vím, že to, co dělám, stojí za to. Že my z neziskovek začínáme spolu komunikovat, sbírat zkušenosti. Hledáme oporu a strategie spolupráce od zkušených z „venku“ a přes klacky pod nohama sčítáme i úspěchy. Že, Marie Matušková, Petře Pávku, Jitko Doubnerová, paní Olšová, Květo Morávková ...

Je teď na vás, abyste mne buď vyvedli z omylů, kterých jsem se tu dopustila, střetli se s mými vývody a soukromými odhady.

Květo, spust' malý přehled o těch lepších i špatných příkladech z našeho města.

Květa Morávková

Otázka:

- **Jste-li politikem/političkou.** Je pro Vás a Vaši práci spolupráce s občany, nevládními organizacemi přínosem nebo překážkou a jak konkrétně iniciativu občanů nebo jejich pasivitu přijímáte u nás v Liberci. Uveďte příklad.

Političkou na úrovni Libereckého kraje se chystám být a doufám, že mne nikdy neotraví otázky či aktivity občanů a že budu mít vždy dost síly jim s problémy pomáhat či je vyslechnout a poradit jim. S pasivitou v různých formách bojuji již nyní a vím, že je třeba se s pasivitou nesmířit, ale ve vlastním zájmu s ní bojovat, aby fungovala zpětná vazba, že je má práce k nějakému užitku a zda lidem její důsledky neškodí

- **Jste-li představitelkou/představitelem, aktivistou nevládní organizace.**

Je podle Vás spoluúčast na správě a rozvoji města/regionu Liberce možná, daří se nebo cítíte překážky ve spolupráci. Uveďte příklad.

Dle mne se spoluúčast na správě a rozvoji města či kraje dosud nebo již (mám pocit že cca před 2 – 3 lety bylo lépe) nedaří. Zástupci neziskovek zmizeli z poradních orgánů, úřady již opět nemají potřebu střežové projekty a kauzy veřejně představovat a diskutovat o vizi záměru (viz multifunkční hala), ale prolobují si to přes odpor opozice najdou-li, na čem jiném se dá ušetřit (např. na školách a školkách – třeba mohly ještě cca 2 – 3 roky fungovat) a občan je zajímá jen těsně před volbami.

1. Asociace nestátních neziskových organizací Libereckého kraje (ANNOLK) a její role v budování občanské společnosti

Nejprve bych ráda řekla, že považuji za velký úspěch, že Asociace nestátních neziskových organizací Libereckého kraje vznikla, ale také hodnotím velmi pozitivně již naznačený první krok ve spolupráci s Libereckým krajem. Založení organizace se podařilo, ačkoli je mezi neziskovými organizacemi nejednotný názor na to, zda máme či nemáme zakládat zastřešující organizaci. Ale nakonec se přeci jenom podařilo tuto zastřešující organizaci založit, která, jak já věřím, přibližně od května 2001 funguje poměrně slušně. Spousta neziskovek si to mohlo již vyzkoušet.

A právě zde by byla Asociace ráda střežou i záštitou NNO v kraji, a to všech typů, zaměření i velikosti a mezi její hlavní role a úkoly patří komunikace s krajem a krajským úřadem, tedy se samosprávou i státní správou na úrovni kraje.

K tomuto byla v srpnu 2003 podepsána **Dohoda o spolupráci** (kraje a ANNOLK – viz příloha).

Dohoda obsahuje řadu obecných formulací, které se více nebo méně úspěšně daří naplňovat, konkretizovat či rozvíjet.

Předmětem dohody jsou zejména:

- spolupráce při rozvoji neziskového sektoru v kraji,
- vzájemná podpora při naplňování Strategie rozvoje Libereckého kraje a Programů rozvoje kraje, zejména v oblasti sociální a zdravotní péče, výchovy a vzdělávání, životního prostředí, dopravy, cestovního ruchu, rozvoje místních komunit apod.,
- spolupráce výborů a komisí LK s orgány ANNOLK,
- vytvoření podmínek a nástrojů pro vzájemnou výměnu informací.

Tak to by bylo ve zkratce vše podstatné. Více najdete ve smlouvě, včetně přesných směrnic, podle kterých by spolupráce měla probíhat.

Máme zhruba rok od uzavření smlouvy. Uvedu několik příkladů z praxe posledních měsíců, kde, jak uvidíte, některé věci se daří, některé méně:

1) Nastavování a korigování pravidel financování tzv. malých krajských grantů, ale i velkých grantů (předisponovaných prostředků z MPSV, MMR, MK atd.) – do smlouvy se nedostalo (jako prý příliš konkrétní závazek kraje a velká pravomoc ANNOLK).

- daří se v dílčích aspektech spíše díky osvědčenosti jednotlivých úředníků a jednoho zástupce vedení kraje, chybí pravidelná komunikace s vedením kraje. NNO jsou v roli prosebníků nikoli partnerů, to jen výjimečně, jsou-li jejich vůdčí osobnosti s krajem zadobře. A tato „příznivá konstalace“ pro vzájemnou spolupráci, jak víme, nastává velmi, velmi zřídka.

2) Účast NNO a ANNOLK na práci výborů a komisí – nefunguje, není-li zástupce NNO členem příslušné politické strany a ta jej včas navrhla. Nyní je po listopadových volbách šance na změnu, ale je třeba na tom již dnes pracovat. To znamená: Co můžeme pro to udělat? Např. organizování Fórum kandidátů, o kterých někteří z vás vědí, a která proběhnou nyní v říjnu

jednotlivých oblastech. 5. října se konalo Fórum kandidátů v Jablonci nad Nisou, 12. října zde v Liberci v knihovně, 21. října se koná v Turnově a 26. října v České Lípě. Co to vlastně „Fórum kandidátů“ znamená nebudu zde nyní podrobněji vysvětlovat, pokud chcete můžeme to později v užším kruhu rozebrat.

3) Spolupráce na rozvoji NS v LK – nebyly nastaveny žádné kvantifikátory, lze dokladovat jen množství rozdělených financí, které ale koresponduje s nárůstem příjmů i na tyto výdaje, tedy nelze jednoznačně doložit, jakou část z toho bychom mohli požadovat. Existuje pouze částečný materiální, finanční podíl Libereckého kraje na podpoře vzdělávání v oblasti neziskového sektoru – konference, semináře, školení atd. v různých oblastech, což je ale také důležité. Přesto se domníváme, že by tento podíl mohl být vyšší.

Co se dá v tomto udělat? Na tomto místě musím říct svůj názor: Neziskové organizace musí pochopit a především jejich reprezentanti musí pochopit, že pokud nevstoupí do komunální politiky, pokud se nebudou aktivně podílet na komunální politice, nemají v současné společnosti žádnou šanci prosadit své názory v důležitých orgánech města, kraje nebo obce. To je bohužel skutečnost!

4) Upozorňování na problémy a problematické projekty – je v počátcích a zatím velmi negativně vnímáno úředníky i většinou vedení kraje. Máme tedy pochybnosti o obsahu bodu "vzájemná podpora při naplňování Strategie kraje ...." či o představě kraje, jak má tato vzájemná podpora vypadat. Mezi námi a zástupce kraje nedochází k žádné komunikaci na toto téma.

5) A poslední příklad ze zkušeností práce „Asociace“: Jaké Nástroje a podmínky pro výměnu informací existují. Tyto nebyly nikdy konkretizovány (vyjma odkazu na ANNOLK na webu kraje). Jsme toho mínění, že potřebné nástroje a příklady již existují: Jsou k dispozici metodické materiály, které pomocí nejrůznějších českých i zahraničních NNO jsou připravovány a nabízeny. Tedy komunikace na úrovni kraje Liberec probíhá nahodile mezi vstřícnými osobami, spřátelenými osobami uvnitř NNO či směrem k řídicím pracovníkům rezortů, ale v opačném směru vyloženě chybí.

ANNOLK je tu ale nejen kvůli kraji, ale zejména pro neziskovky a pro občany, nevědí-li na koho se s "občanským či neziskovým problémem" obrátit. Proto musí fungovat kompetentní tajemník ANNOLK a aktivní výbor, který efektivně řídí chod i činnost ANNOLKu (více viz. skládačka o ANNOLK).

A nyní to záleží na lidech z krajských a městských orgánů, kteří zde vyslechli můj příspěvek nebo v budoucnu se k těmto informacím dostanou, a na tom, jestli budou s touto kritikou konstruktivně pracovat. Tak to by bylo pár údajů k naší zastřešující organizaci – Asociaci nestátních neziskových organizací Libereckého kraje (ANNOLK).

2. Zkušenosti s občanskými aktivitami v Liberci a okolí z pozice předsedkyně spolku pro ochranu životního prostředí ZO ČSOP Armillaria

Jsem předsedyně této organizace. Ročně jsou telefonicky i osobně v rámci poradny řešeny desítky podnětů i problémů občanů z liberecka (zeleně, stromy, odpady, boj s úředním šimlem, občanské rady, správní řízení atd.)

Snahou **ZO** i mé osoby bylo podílet se na práci v komisích města i kraje, (ale toto trvalo jen v letech 1999 – 2002). Pro stručnost uvádím jen nejdůležitější a konkrétní příklady pokusů o spolupráci **NNO** a vedení města.

1) Odpady – vznik recyklačních dvorečků pro "osvícenější" občany: V zápisu rady města z listopadu 2001 je plán cca 10 dvorečků do r. 2004 – stále jsou jen dva plus stanoviště na PET

u Hypernovy (které asi brzy zrušíme či zredukujeme kvůli kvalitě odkládaných materiálů) - zejména díky nízké prioritě věci v očích náměstkyně N. Jozífkové a referenta přes odpady pana M. Šíra. Náklady na zřízení nového dvorečku jsou okolo 80 – 100 tis. Kč + cca 60 – 70 tis. na roční provoz. Nelze na toto prý uvolnit ani prostředky z poplatků od občanů, přestože EKO-KOM by přispíval dotacemi na vyseparované materiály (2-5 Kč/kg, což je při současné produkci 10-15 tun materiálů z jednoho dvorečku až 75 tis. Kč). Díky návrhu paní náměstkyně na změnu financování Ekofondu z %ního na fixní částku 1 mil Kč ročně (což ubralo v roce 2004 cca 50% možných prostředků tohoto fondu k rozdělování na projekty) se na tyto dvorečky asi ještě dlouho peníze najít nepodaří, přestože jinak město investovalo např. 400 tisíc korun do jednorázové kampaně "Občané recyklujte!" a neziskovkám neumělo o této kampani ani říci či je do ní jakkoli zapojit. Právě zde se projevilo, jak hodně město neziskovky zabývající se odpady (je jich doslova pár) je ochotno brát do hry, když je k tomu nic nenutí.

2) Lázně – vznik aktivní občanské skupiny a akcí ČSOP v roce 2001 na hledání cest k vykoupení a záchraně objektu, v roce 2002 založena pracovní skupina a připraveny dílčí podklady a dokumentace pro projekty (PHARE, Centrum vzdělanosti atd.).

Objekt lázní se dodnes nepovedlo vykoupit (přes 10 mil Kč vyčleněných v rozpočtu r. 2003 – dnes už tam nejsou a díky liknavosti efektivně problém řešit, zejména p. náměstkyně J. Veselky, se na tento problém opět pomalu zapomíná přestože lázně mají být jednou z hlavních budov budoucího Centra vzdělanosti v Liberci). Nebyly podniknuty ani jiné kroky – např. žaloba na majitele a likvidátora firma, která Lázně spravuje a "provozuje" pro ohrožení stavu registrované kulturní památky, nebyl podán ani návrh na vyvlastnění objektu – s garancí zájmu města o nápravu stavu apod. Asi se na ně "nedostalo", jakmile byla dána zelená multifunkční hale a nikoho z vedoucích politiků tento problém nezaujal dostatečně, aby se mu systematicky věnoval. Občanské aktivity tady končí na úrovni nápravy vlastnických poměrů a vysvětlením velmi složitých vlastnických a právnických poměrů. Nezbyvá než konstatovat, že pan Šlechta má jistě lepší právníky než město a velmi šikovně umí využívat všech klíčků a mezer v našich současných zákonech. Protože jeho žaloby za ty dva uplynulé roky doplnily bariéru neprůstřelnosti možností rychlého převodu vlastnických práv, ačkoli je vlastník velmi zadlužen a ačkoliv je likvidátorem vlastní bratr majitele již několik let a pravděpodobně ještě řadu let bude.

3) Podpora Občanských iniciativ městem: V roce 1998 resp. počátkem roku 1999 díky náměstkovi J. Vackovi vznikla Komise občanských iniciativ, která si po abdikaci tohoto náměstkyně velmi obtížně držela svou pozici a vydržela fungovat – zejména díky jejímu předsedovi R. Gambovi do voleb v roce 2002. Nové vedení města ji však zrušilo a sloučilo s Komisí ekologie (zcela ve stylu Rozděl a panuj). Tuto neradostnou situaci pak doplnil "stranický klíč" nároku na členství v komisích města, takže apolitičtí lídři NNO přestali mít šanci fungovat v poradních orgánech města, či byli brzy odejiti (protože kazili dobré jméno orgánu – komise či správní rady fondu) a přes ně potřebné aktivity monitorovat a iniciovat. Výsledkem je útlum zájmu o neziskovky, které dokonala "Restrukturalizace radnice", při které tuto budovy obrazně i skutečně opustily poslední osoby=pilíře neziskovek, zejména pan Jiroudek, který stál za řadou projektů pro postižené občany.

4) 30 dní pro neziskový sektor a Týden občanských iniciativ Liberecka: Koná se pravidelně každým rokem (5. ročník) i přes pouze minimální "macešskou" podporu z rozpočtu města a nad vodou jej drží zejména regionální nadace (Nadace Preciosa a Nadace pro záchranu a obnovu Jizerských hor, materiálně pak Nadace škola hrou a silně NNO). Podpora této celoměsíční aktivity nikdy nezískala od města více než 15 tis Kč, přestože např. jednodenní aktivity na náměstí jsou pravidelně podporovány i několikanásobně vyššími částkami korun,

kteřé většinou končí v kapsách s.r.o. a a.s. "spřizněných" s vedením města. Nikdo neřeší, které z těchto aktivit jsou skutečně potřebnější pro občany a jaký je jejich efekt. Nicméně je třeba městu poděkovat, že tuto akci zatím přes palubu nehodilo zcela, což se možná stane poté, co se k vedení města dostane obsah tohoto příspěvku.

Mrzí mne, že marně v paměti hledám pozitivní příklady, ale vzpomínám si skutečně jen na ty, které již jsou minulostí – vyjma např. Konference o etice, kterou z vlastní iniciativy organizuje zejména D. Spalková a která našla i zastání u vedení města. To je ale spíše platonické podpoření občanských iniciativ. Nicméně právě i toto zprostředkovává dojem, že město má zájem pouze o podporu prezentačních a nestřetových informačních akcí na poli NS. Další pozitivum je existence fondů, ale město se dodnes nevypořádalo s problémem poskytování prostředků na jiné období než do prosince t.r., což velmi devaluje fondy v krušných obdobích financování neziskovek z jiných grantových zdrojů. Jen doufám, že se na této konferenci dozvím i o příkladech pozitivních, které by obnovily či alespoň poopravily mé současné mínění o vztahu vedení města k občanským iniciativám a neziskovým organizacím. Vztah kraje a NS se teprve formuje, tedy doufám v lepší perspektivy než při zkušenostech spolupráce s městem Liberec.

Chyby a příčiny tohoto chmurného hodnocení jsou samozřejmě i na straně neziskovek – malá důslednost jednání, umění nenechat se vyhodit ani odbýt nebo uondat pasivitou partnera (města) či chaosem v předávání kompetencí a informací mezi úředníky radnice, málo taktických vyjednávacích dovedností atd. Pokud by ale NNO měly jen zlomek jistých prostředků na svou existenci, měly by i více možností zdokonalovat profesionalitu své práce a zaměstnávat více potřebných osob (včetně uchazečů z tzv. rizikových skupin na úřadech práce), tedy i městu částečně pomoci řešit problém nezaměstnanosti. K tomu by se ale vedení města muselo oprostit od mylného názoru, že neziskový = nevýdělečný, volnočasový, bez nároku na mzdu či odměnu za práci, nejlépe pak bez práv občanské kritiky a kontroly konání a prosazování priorit v rozvoji města.

Ingrid Lottenburger

Děkuji ti Květo za tuto temperamentní přednášku. Možná ale jednu poznámku. Každému musí být od začátku jasné, že je potřeba mít vytrvalost a sílu maratonského běžce, pokud jako nevládka chcete něčeho dosáhnout. To znamená, člověk musí být neúnavným a být vybaven pozitivním přístupem. Je škoda, že jsme od tebe slyšeli jen ty negativní příklady, které tě teď naplňují. Informovat o pozitivních příkladech je také velmi důležité. Zvenčí viděno, je toho obrovské množství, čeho jste tady už dokázali.

Pokud bys chtěla, aby se v dokumentaci ty pozitivní příklady objevily, tak to samozřejmě rádi učiníme, rádi je dodatečně převezmeme.

A nyní dotazy a připomínky. Prosím Andreo.

Andrea Spanenberg, Berlín

Já jsem v přednášce postrádala vysvětlení rozdílu mezi NGO a občanskou iniciativou v rámci občanské společnosti. V Německu existují na lokální úrovni různé spolky, jako např. rodičovská sdružení ve školách atd. a to pro mě nejsou neziskovky, to jsou prostě občanské iniciativy.

Ingrid Lottenburger

Andreo, prosím tě, možná to musíš říct trošičku přesněji.

Andrea Spanenberg, Berlín

Jestliže jsem např. zástupce rodičů ve škole, tak pak nezastupuji žádnou neziskovku, ale představuji občanskou iniciativu. Pro vznik neziskovky jsou zákonem předepsaná pravidla, u občanských iniciativ ne. V tuto chvíli, a to je můj problém, nemůžu říct, jak tyto právnické záležitosti přesně vypadají a o jaké konkrétní rozdíly se jedná. Ale podle mého názoru se nemýlím, když řeknu, že existuje rozdíl mezi existencí NGO a občanskou účastí ve společnosti. Když zastupuji své děti nebo např. pacienty, tak musím dbát určitých právních směrnic, ale kvůli tomu ještě pořád nejsem neziskovkou. Tedy co se týče způsobu založení a vznikajících povinností, existuje velký rozdíl mezi neziskovkou a nějakým spolkem, který právě považuji za občanskou iniciativu.

Ingrid Lottenburger

Samozřejmě, NGOs jsou stejně tak součástí občanské společnosti, jako např. sportovní kluby. Pouze mají odlišné cíle – ale přitom často stejnou právní formu... to je samozřejmě... to jsou prostě jiné funkce, které mají. Já tam nevidím žádnou velkou diferenci.

Možná se můžeme shodnout na tom, že to všechno je součástí občanské společnosti, že se jedná o nejrůznější formy účasti občanů na společenském dění, které jsou vyvolány různými podněty.

Prosím pane senátore.

Dr. Přemysl Sobotka, Liberec

Vážená paní Lottenburger, Věro Vohlídalová, dámy a pánové,

Se zájmem jsem si vyslechnul přednesené příspěvky. Když bych byl ale zcela nezávislým, tak bych se musel odporoučet do nemocnice a tam spolykat spoustu antidepresiv. Řekl bych si: tady se za těchto okolností nedá vůbec žít! K tomu moji poznámku. Mnozí mě znají, jsem politik, jsem především politik, který to myslí vážně a ctím to základní – a tím je v této souvislosti občanská společnost. Ale přitom předpokládám, že jedno musí být jasné: musí se vést diskuse. A pokud nebudeme umět diskutovat, tak pak, podle mého názoru, vyvíjíme na toho druhého tlak. A to pak už není demokracie.

Musíme se neustále vyrovnávat s dědictvím 50 let totalitního systému. My jsme pravděpodobně poněkud pozapomněli, co to demokracie je. Zapomněli jsme, že demokracie žije z toho, že se sice setkávají odlišné názory, ale že převažující souhlas musí být uznán. Pokud kritizujeme naši ústavu – a můžeme ji stokrát kritizovat – tak bychom přitom neměli zapomenout, že to je náš nejvyšší zákon, a že bychom tuto ústavu měli ctít. V této ústavě je zakotveno, že každé volby jsou svobodnou soutěží politických stran. Pokud se nám toto nelíbí, tak musíme diskutovat o tom, že je tento systém špatný a musíme ústavu změnit. Pokud vím, tak jednou jedinkrát ve Spojených státech se pokusili zrušit politické strany a velmi rychle přešli na starý systém zpátky. Demokracie není dokonalá a politické strany jsou jednoduše součástí této nedokonalosti. Ale teď už nebudu hovořit o politických stranách, ale

řeknu něco k občanským iniciativám. Občanské iniciativy by měly mít program, se kterým se ztotožní širší vrstvy veřejnosti. Slyšel jsem zde kritiku na politiky z kraje nebo z města. Člověk slyší kritiku jak od lidí z ulic, tak ve „velké politice“. S tím se musí počítat.

Vy jste nás informovala o tom, že před třemi lety vznikla Asociace neziskových organizací, a že před rokem byla s městským zastupitelstvem podepsána smlouva o spolupráci. Slyšel jsem zde, že je v regionu na 3 000 neziskovek. A já se ptám, teď po třech letech, kolik z těchto 3 000 organizací vstoupilo do této asociace? Je to pokaždé to samé: nemůžete na celém světě všem vyhovět. Ale musíte vždy dbát názoru a přání většiny. A nezáleží na tom, jestli je to v rámci občanských iniciativ nebo neziskovek anebo v rámci „velké politiky“. A pak by také podle toho měli občané v rámci voleb vyjádřit: toto se nám líbí a toto se nám nelíbí!

A skutečně jsem toho názoru, že bychom se zde měli bavit o roli občanské společnosti. Ano, diskutujme, ale ne s negativními předsudky. Já jsem přesvědčen, že speciálně Liberec je město, které se velmi dynamicky rozvíjí. A když vidím paní starostku Matuškovou a její obec, tak musím říci: tato obec má vynikající starostku a vynikající obyvatele. A takových starostek a starostů je víc.

Neměli bychom na svět pohlížet černě a samozřejmě také ne skrze růžové brýle. Ale měli bychom mít jasný a objektivní pohled na věci.

Ingrid Lottenburger

Děkuji Vám za Váš příspěvek, protože také já jsem zde postrádala pozitivní perspektivu. Květo: to musí bavit, to musí přinášet radost! Člověk se musí umět z práce těšit. Pokud bychom měli čas, mohla bych vám vyprávět, jak jsme se v západním Berlíně snažili spojence přimět k tomu, aby neprováděli vojenské manévry v ulicích města. Na jedné straně to bylo ohromně nebezpečné, na druhé straně jsme to dělali s takovým nadšením, tak nás to bavilo, že nás nikdo nemohl přehlédnout – o to míň vojáci armády Spojených států, kteří se v tancích projížděli v ulicích obytných čtvrtí. K tomu přibýly ještě kulturní akce s cílem kritizovat přítomnost spojenců – ozbrojených vojáků – v obydlených oblastech. To jenom pár poznámek na doplnění pana senátora. Musí to bavit! Aktérům to musí přinášet radost a tato radost musí z nich také vyzařovat.

Prosím, paní Lukschová

Veronika Lukschová, Liberec

Jmenuji se Lukschová. Já jsem vlastně nechtěla reagovat, ale pan Sobotka mě k tomu přiměl. To co řekl, se mi velmi líbilo. Mohu s ním jenom souhlasit.

Jsem ta zodpovědná osoba za již zmíněný územní plán. Já to považuji za velmi pozitivní věc, že se konečně začíná diskutovat, a že se lidí ptáme na to, co chybí, co by se mohlo zlepšit, jak k tomu můžeme přispět. Znam interní pohled ze strany radnice a – skutečně – se nekomunikovalo ani uvnitř, ani navenek. Já nemám žádný pesimistický pocit v souvislosti se smlouvou mezi Asociací nevládek a městem. Právě naopak! To, že se někdo zajímá o to, co my děláme, že někdo kritizuje, jak to děláme, považuji za zcela v pořádku. To znamená, že se veřejnost konečně probouzí z letargie. Já jenom doufám, že nedojde k tomu, že veřejnost zase pomalu začne usínat. To by pak bylo velmi smutné.

Ještě na závěr malou osobní poznámku. S obrovskou námahou se podařilo prosadit to, aby veřejnost vůbec měla možnost územní plán zakoupit. A já vás ujišťuji, že jsme potřebovali celý rok na to, abychom vedoucí struktury radnice přesvědčili o tom, že by veřejnost měla mít příležitost bezproblémově získat kopii územního plánu. Tím chci jenom říci, že to všechno není zas tak samozřejmé. Je jasné, že je spousta občanů, pro které je územní plán důležitý, a že je v pořádku, že by jej občané měli obdržet zdarma. Toto se diskutovalo dva měsíce. Na druhé straně ta skutečnost, že my, jako odborná veřejnost, jsme byli připraveni s občany diskutovat, byla výsledkem neuvěřitelného snažení. Např. jsem chtěla rezervovat jednu stránku v našem informačním bulettinu, aby bylo možné informovat veřejnost o tom, co se pro ni v souvislosti s územním plánem připravuje. Nakonec jsem dostala k dispozici jenom půl stránky. Za těchto podmínek bylo těžké veřejnosti vysvětlit, o co se vlastně jedná.

Takže já to vidím velmi pozitivně, že se vůbec někdo zajímá o to, jak úřady pracují a musím přiznat, že zcela rozumím, proč bychom se měli občanům přiblížit. Tomu opravdu rozumím. Ale také rozumím postoji pana senátora Sobotky. Přesto mám na věc trochu jiný úhel pohledu.

Děkuji.

Ingrid Lottenburger

Dobře, hlásí se ještě někdo? Prosím, paní Matušková.

Marie Matušková, Višňová/Andělka

Musím se přihlásit o slovo. Přišla jsem kvůli paní Vohlídalové a paní Lottenburger. Konference v předešlém roce, kde se hovořilo o vyhnání, likvidaci a útěku obyvatelstva v našem regionu, byla naprosto fantastická. Dneska oproti tomu jsem přemýšlela, jestli spíš tento sál neopustím. Nejsem z Liberce a neznám moc přesně místní poměry a spory, které zde mají. Já sama mám doma spoustu starostí, které mi stačí. Kdybych si jenom stěžovala, tak už bych měla dávno vyplakané oči a nejspíš bych už skončila v blázinci. Ale to není můj styl. Jsem toho názoru, že nestačí pouze říci: on se mnou nekomunikoval, oni se mnou nekomunikovali. Pak musí tedy ta komunikace vycházet z mé strany. Když se mnou nechce někdo mluvit, tak jdu k němu a řeknu mu: mluv se mnou!

Pak jsme zde slyšeli: občané nekomunikují. Přirozeně. Občané nekomunikují o všech problémech společnosti, to se také nedá od nich předpokládat. Oni komunikují jenom o věcech, na kterých mají zájem a o věcech, o kterých jsou informováni. Mám teď právě za sebou takový zajímavý projekt. Projekt, který se podařilo uskutečnit právě díky zcela konkrétní občanské angažovanosti. Vy víte, že naše obec spadá do povodňové oblasti. Nepřála jsem si, aby někdo z kraje nebo města pro nás vypracoval povodňový plán, za který pak bude nějaký anonymní „povodňový expert“ zodpovědný. Aby mohli přijít také lidé, co mají u nás chatu, zorganizovali jsme v pátek odpoledne a večer setkání, na kterém jsme si připravili vlastní povodňový plán. Vytvořili jsme model obce. Vyznačila se na něm řeka, každý si na něm umístil svůj dům a zakreslil, odkud pokaždé přichází voda do domu. Vznikl plán ochranných opatření, který si lidé vytvořili sami pro sebe. A aby se nestalo, že si vymyslí nerealisovatelné věci, byli přizváni odborníci z oblasti vodohospodářství, povodňová prevence a přirozeně požárníci museli být také přítomni. Myslím si, že ti jsou ti nejdůležitější v každé vesnici. Takže to by byl jeden příklad konkrétní občanské angažovanosti.

Samozřejmě nemohu nikoho vinit z toho, co se děje v mé obci. Mohu se zlobit jenom sama na sebe. Pokud něco chci, pak musím pro to taky něco dělat. Pro mě není kraj nedobytná pevnost. Tak jednoduše jdu tam a jsem si jistá, že v celé budově najdu přinejmenším jednu osobu, která bude ochotna se pro mou věc angažovat. Pro mě není svět nepřítelem. Nepřítele nebo spíš domnělého nepřítele, kterého jsem si sama vytvořila, musím pomocí osvěty, komunikace, pomocí rozvážného jednání proměnit ve svého partnera. Jenom takto je možné něco popostrčit dopředu. Nic lepšího jsem za 15 let své veřejné činnosti neobjevila. Musím svého nepřítele proměnit ve svého partnera.

Děkuji pěkně.

Ingrid Lottenburger

Vážená paní Matušková, děkuji Vám za pochvalu naší konference z roku 2003. Ujišťuji Vás, že tento projekt bude mít pokračování.

Kromě toho, až budu v Berlíně hledat někoho, kdo by mohl referovat o občanské angažovanosti z vlastní zkušenosti, tak Vás pozvu, abyste přijela.

Lídie Vajnerová, Liberec

Jmenuji se Lídie Vajnerová a pracuji v Nadaci „Škola hrou“. Současně jsem ve výboru Asociace nevládek (ANNOLK). Květa zde mluvila o negativních zkušenostech a já bych chtěla doplnit ty pozitivní. Snažili jsme se s nejrůznějšími úřady města a kraje. Bylo to náročné – a odtud pramení reakce Květy. Smlouva o spolupráci města s naší Asociací neziskovek, o které zde byla řeč, je výsledkem dvouleté práce. A to pozitivní na tom je to, že my jsme jediný kraj, jediná oblast v Republice, kde taková smlouva existuje. V ostatních správních jednotkách země se nepodařilo takovou smlouvu uzavřít. Tedy já bych chtěla tento bod vyzvednout jako velmi pozitivní věc a mohu vám říci: bylo to velmi náročné, stojí za tím spousta námahy a spousta komunikace. Tudíž já doufám, že tato smlouva svými intencemi získá trochu na významu, a že se nám její pomocí podaří v této společnosti vytvořit lepší atmosféru. To za prvé.

Za druhé bych chtěla zde poznamenat, že pořádáme nejrůznější kulturní akce. Např. pořádáme ples, na kterém by se měli setkat lidé, kteří právě pokulhávající komunikaci posunou o kousek dopředu. Plánujeme v příštím roce uspořádat náš třetí ples a doufáme, že na něj přijde více důležitých osobností z kraje.

A pak jsem chtěla, jenom na okraj, něco k Věře Vohlídalové říci. My obě jsme členkami klubu SorOptimistky, který v tomto regionu spolupracuje nejenom s německou stranou, ale také s polskou stranou. Včera jsme měly právě zasedání. Tedy mám vyřídit srdečné pozdravy od Optimistek. Doufám, že spolupráce s německou stranou a také přirozeně s polskou stranou se bude dále rozvíjet.

Ingrid Lottenburger

Děkujeme. SorOptimistky jsou také u nás známy. Mohu říci, že jsem se SorOptimistkami spolupracovala v pracovní skupině při přípravě Světové konference žen v Pekingu. To byla příjemná spolupráce.

Květo, chtěla jsi ještě něco říci?

Květa Morávková, Liberec

Já bych ráda ještě pár věcí doplnila. Ano, to souhlasí, že ten příspěvek byl více méně zaměřený na negativní příklady. Nebylo bohužel více času některé pozitivní věci zde zohlednit. Myslím si, že bez optimistického přístupu by to vlastně ani nebylo možné dělat. Pan Sobotka se ptal, kolik z těch 3 000 neziskovek už do té zastřešující organizace vstoupilo. Já bych položila jinou otázku: víme vůbec o jaké organizace se jedná? Pokusím se na to odpovědět. Neziskovky jsou sloupy občanské společnosti. Možná, že nemají žádný program, jak řekl pan senátor, ale zato mají zcela konkrétní projekty, které se kryjí s potřebami občanů. Snaží se mnohé společensky relevantní problémy zdůraznit, prezentovat, řešit a také zapojit občany, kteří se v rámci svého volného času chtějí občansky angažovat. K tomu dochází spontánně, protože je potřeba ve společnosti řešit nějaký problém, na který se ze strany oficiálních úřadů a politických reprezentantů jednoduše pozapomnělo.

Práce nevládek a neziskovek se zaměřuje na konkrétní problémy, na některé cílové skupiny a jejich specifické problémy. Nevládky plní funkci mostu, lépe řečeno komunikačního mostu mezi cílovými skupinami – daným problémem postiženými občany – a angažovanými občany a především pak mezi úřady. Nevládky nabízejí pokaždé diskusní platformu, pomocí které lze problémy řešit. Toto všechno zde bohužel nemohlo konkrétněji zaznít. Ale jsem toho názoru, že podle toho, jak zde naše diskuse probíhá, lze velmi dobře rozpoznat, kdo je politikem a kdo občanem. Marie, ty jsi více starostkou, než občanem. Pro tebe je jednodušší najít cestu na „kraj“, než pro nás.

A druhá věc. Pane senátore, vy jste řekl, že po tom všem, co jste si zde musel vyslechnout, byste si musel vzít antidepresiva. Já mohu říci, že žádná antidepresiva nepolykám a přitom se dnes a denně zabývám těmito negativními věcmi. Samozřejmě, že každý z nás musí dát pozor, aby se v negativních věcech neztratil. Je důležité získat vyváženost. Člověk by se měl zabývat také hezkými a pozitivními věcmi a přitom dávat pozor, aby ho práce bavila. To, co jsem zde uvedla, není přece nějaké objektivní zhodnocení celé skutečnosti. Ale my jsme se tady sešli proto, abychom něco mohli v dohledné době postrčit dopředu. Přece jsme sem nepřišli jenom proto, abychom si zde popovídali. To přeci nebyl náš cíl. Nejsme přece tady kvůli tomu, abychom si jenom poklábosili, ale proto, že jsme se chtěli na této konferenci dotknout závažných problémů v naději, že pro ně najdeme nějaké řešení. Takže, to jenom k vysvětlení mého kritického postoje.

Ingrid Lottenburger

Květo, já ti děkuji. Navrhuji, že teď trošičku ubereme na temperamentu ....

Marie Matušková, Višňová/Andělka

Já teď musím na to, co Květa řekla, reagovat. Já si nenechám své „občanství“ ukrást. Já jsem občanem, jsem starostkou, jsem členem nejrůznějších spolků a organizací a nejsem nezávislá. To skutečně nejsem. A pokud přitom u někoho vznikají nějaké asociace, tak je třeba přezkoumat, zda se zde různé aktivity a zájmy nekříží a zda mají pro řešení problémů ve společnosti význam anebo také oprávnění.

Ingrid Lottenburger

Já jsem nikdy neočekávala, že to mezi vámi bude takhle temperamentní, takhle emoční. To je fantastické.

Prosím, paní Vajnerová a po ní paní Pratsch.

Lídie Vajnerová, Liberec

Ještě malou poznámku k tomu, jestli je „kraj“ nedobytnou pevností. My jsme se snažili jako jednotlivé osoby, jednotlivé organizace postižených, sociálních ústavů, nadací pro děti, ekologů atd. komunikovat. Snažili jsme se, přesně tak, jak to říkáte Vy paní Matušková, dostat se na radnici. Stejně tak jsme byli neúspěšní na krajském úřadě. Protože jsme neměli touto cestou žádný úspěch, rozhodli jsme se sjednotit. Jsme toho názoru, že takto máme větší sílu a politici a správní místa nás o to rychleji budou brát vážně.

Elke Pratsch, Žitava

Bylo zde naznačeno, jak je těžké proniknout na radnici. Já to dělám trochu jinak: hledám si spojence v politice a ne ve správě. Když např. vedoucímu stavebního úřadu řeknu, že tam a tam jsou potřeba bezbarierové stavby, tak mi zpravidla odvěti: „No jo, když pro to zajistíte peníze, tak to uděláme.“ Ale když to samé řeknu šéfovi nějaké stranické frakce v krajském sněmu a získám ještě více stran pro tuto věc, pak řeknou lidé ze správy: „Jo, něco na tom bude! Je to opravdu důležité! Já tam mám babičku, která už nemůže do schodů!“ Anebo dokonce řeknou: „Mám dítě, které je po těžkém úrazu a sedí na vozičku.“ Pak se mohu spolehnout na to, že tito lidé v krajském sněmu – který rozhoduje o financích – budou pro moji věc hlasovat.

Teď proběhly u nás komunální volby a při nich se znovu potvrdilo, že lidé, kteří se musí konfrontovat s nějakým problémem, se mnohem více angažují. V nejlepším případě jdou do politiky. Když jsem ženy u nás vyzvala: „Tak tedy běžte jednoduše do politiky!“ , tak mi pokaždé odpověděly: „Ne, máme moc práce.“ Ale jednoho dne přišly ženy ke mně a řekly: „Paní Pratsch, teď musíme dát pozor, má se u nás zavírat škola! A pokud nic proti tomu nepodnikneme, udělají to jednoduše i přes naše mrtvoly!“ Založili jsme „Iniciativu pro více žen v krajském sněmu“. Nyní přicházejí ke mně dokonce i zástupci politických stran a ptají se po aktivních ženách. Rádi by je získali do svých stran a umístili je na své kandidátky.

Tím chci říci, že my v Německu jsme nabyli takové zkušenosti, že se nedá něco prosadit přes správní orgány, nýbrž přes politiku.

Ingrid Lottenburger

Děkuji Vám za Vaše příspěvky.

Nyní uděláme krátkou přestávku. Chtěla bych vás ještě upozornit na následující věc: ve vedlejší místnosti jsou k dispozici k nahlédnutí dokumentace z našich konferencí. Vzhledem k tomu, že jsou všechny rozebrány, prosím vás, abyste v případě zájmu uvedli na připraveném papíře vaše iniciále. My pak pro vás připravíme kopii vámi vybrané dokumentace.

Kromě toho máme pro vás připravené informační letáky o Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách a OBSE, o Chartě 77, jakož i bibliografický seznam publikací dostupných v tomto domě.

Přestávka na kávu

Ingrid Lottenburger

Doufám, že jste si trochu odpočinuli.

Nyní poprosím pana Dr. Reinerta, aby se ujal slova.

Pan Dr. Reinert je sociální vědec, ekonomický vedoucí nadace „Stiftung Mitarbeit“ v Bonnu, žil dlouhou dobu ve Švédsku a je s to poskytnout nám k našemu tématu ty nejlepší informace.

Prosím, pane Dr. Reinerte.

Občanská angažovanost a podpora občanské angažovanosti - Příklady a metody ze zahraničí -

Dr. Adrian Reinert, Nadace Mitarbeit, Bonn

Byl jsem požádán, abych důkladněji rozvedl několik aspektů participování občanské společnosti na společenských a politických procesech.

I. Co znamená občanská společnost?

Pojem vzbuzující sympatie

1. Pojem „občanská společnost“ se stal pojmem vzbuzujícím sympatie ve všech politických hnutích. Ať v neoliberálních nebo komunitárních, ať levicových nebo pravicových; ať už smýšlíme jakkoliv a volíme kohokoliv, aktivní „občanskou společnost“ si přeje všichni. Ovšem za tímto pojmem se skrývají odlišné významové obsahy.

Pojem s dlouhými historickými kořeny

2. Tento pojem má dlouhé kořeny v historii. Pravděpodobně první knižní zveřejnění pojmu "Civil Society" se datuje roku 1767 a pochází od skotského morálního filozofa Adama Fergusona. Svého dnešního významu nabývá pojem teprve díky hnutím a bojům za svobodu a demokracii ve střední a východní Evropě od vzniku Charty 77.

Vize a současnost

3. V dnešní době se za tímto pojmem skrývá vize aktivní společnosti. Na druhé straně se tento pojem užívá také jako souhrnný pojem pro občanskou angažovanost. V tomto jazykovém úzu je tento pojem spřízněný s pojmy jako aktivně-občanská, nevládní nebo nezisková organizace.

Pracovní definice

4. V Průvodci občanské společnosti (Wegweiser Bürgergesellschaft, www.buergergesellschaft.de) definujeme občanskou společnost nebo civilní společnost jako společenskou organizaci vznikající z vlastní iniciativy, přesněji – jako demokratickou společenskou organizaci vzniklou z vlastní iniciativy mimo trh a stát. Občanská společnost se zakládá na určitých základních postojích a principech. Ty lze označit pojmy jako "občanské cítění", "občanská odvaha" a "občanská solidarita".

II. Význam občansko-společenské angažovanosti pro demokracii

Demokracie – víc než pouhá forma způsobu vládnutí

5. „Demokracie je v zásadě uznání té skutečnosti, že my všichni (ve společenském smyslu) jsme za sebe vzájemně zodpovědní.“ (Heinrich Mann)

Vnímání důležitých společenských úkolů

6. Demokracie se může stát živou a nabýt obecného smyslu pouze tehdy, je-li pokud možno co nejvíce občanů připraveno ve společnosti aktivně spolupůsobit a převzít spoluodpovědnost. Sociální práce v mnohých oblastech by se bez této dobrovolné angažovanosti nedala vykonávat. Podobně to vypadá v oblasti sportu, v mládežnických organizacích nebo v oblasti ochrany životního prostředí.

Zdroj impulsů a korekčních mechanismů

7. Občansko-společenské sítě jako nekonvenční zdroj podnětů a korekčních mechanismů při chybném vývoji v oblasti trhu a státu jsou nepostradatelné. Nejenom demokratické revoluce v bývalých socialistických státech ukázaly, čeho občanská společnost může dosáhnout. Také v západních státech by se mnohé reformy posledních desetiletí bez angažovanosti občanské společnosti neuskutečnily. Byly to právě občanské iniciativy, které např. téma ochrany životního prostředí či jiná problematická témata vůbec jako první přinesly na pořad dne politických a společenských diskuzí.

III. Vývoj občansko-společenské angažovanosti

Protikladný stav

8. Při hodnocení vývoje občansko-společenské angažovanosti v mezinárodním měřítku se před námi objeví protikladný obraz. Existuje záplava nepřehledného množství jednotlivých zpráv z průzkumů stavu občanské angažovanosti s velmi rozdílnými výsledky. Pravděpodobně máme co do činění s rozdílnými, současně probíhajícími vývoji.

Specializovaná a diverzifikovaná (rozdůrněná) angažovanost

9. Občanská angažovanost obecně není ve většině zemí na ústupu, spíše se mnohem více specializovala a diverzifikovala. Rovněž existují ve způsobu občanské angažovanosti výrazné regionální rozdíly (především ve vztahu město - venkov) a specifické rozdíly na základě pohlaví.

Rozšířený motivační mustr

10. Občansko-společenská angažovanost nemá být chápána pouze ve smyslu altruistického plnění povinností, nýbrž má odpovídat osobním náklonnostem a zájmům aktérů. Osobní vztah a autonomie v jednání nabírají stále více na důležitosti. Tradiční motivy "plnění povinností" a "pomoci" budou stále více nahrazovány motivy "potřeby tvořit" a "sebeuskutečňování".

Nové formy angažovanosti

11. Vedle klasických forem uplatnění se v politických stranách, církvích, odborech a veřejně prospěšných spolcích nastupují nové formy "organizování se" v nezávisle na státu vzniklých občanských iniciativách, skupinách svépomoci, sdruženích občanů usilujících o vyřešení určitého problému; dále přibývá projektů zorganizovaných z vlastní iniciativy, jakož i jiných sítí podobně smýšlejících skupin občanů.

Poznávací znaky nových forem občanské angažovanosti

12. Spouštěcím momentem pro tuto angažovanost je často ta skutečnost, že se aktérů daný problém nějakým způsobem osobně dotýká, anebo je spouštěcím momentem osobní zážitek nedostatečného řešení určitého problému. Zásadními znaky této nové formy občanské angažovanosti jsou:

- a) tematická specializace
- b) temporální charakter přijatého závazku
- c) přehledná velikost vytvořivší se skupiny

Trend se ubírá kupředu

13. Mnohé nasvědčuje tomu, že se občanská angažovanost bude ubírat ve směru nových forem angažovanosti, které jsou velmi rozšířené zejména u mladší generace. Toto pak ulehčuje přizpůsobení se stále rychleji se obměňujícím tématům, na která se občanské aktivity zaměřují.

Internacionalizace (zmezinárodnění) občanské společnosti

14. K obzvláště pozoruhodnému vývoji posledních let patří internacionalizace (zmezinárodnění) občanské společnosti. Pouze počet NGOs (nevládních organizací) se odhaduje na více než 50 000. Počet NGOs se za posledních deset let více než zdvojnásobil. Přibývající internacionalizaci (zmezinárodnění) občanské společnosti není zajímavé vyjádřit pouze v uvedených číslech, nýbrž také zmíněním různorodých mezinárodních akcí a uvědomělého solidárního jednání v každodenním životě. Za takové jednání lze považovat např. zasazení se za politicky, rasově, etnicky a sexuálně pronásledované občany, za udržitelný rozvoj a globální ochranu klimatu, za spravedlivější světový hospodářský řád, za bojkot konzumu, dále protest proti porušování lidských práv, proti dětské práci, proti poškozování životního prostředí atd. Zde se propojení jednotlivých center a komunikace mezi nimi enormně ulehčily díky Internetu.

IV. Výzvy a zpětný vývoj

Zpětný vývoj

15. Při všem pozitivním hodnocení občansko-společenské angažovanosti se však nesmějí přehlížet určité společenské změny, které jsou občanské angažovanost spíše na škodu.

- Ztížená solidarita

15.1 Rozvoj solidarity je ztěžován díky rozvíjejícím se individualizačním a diferenciacním procesům.

- Mimolokální orientace versus Cocooning

15.2 Prostorové okolí ztratí na sociální důležitosti. Nová média a informační technologie vedou na jedné straně k mimolokální orientaci, na straně druhé dochází k návratu přímo do středu vlastního osobního prostoru (Cocooning).

- Rozptylování pozornosti společnosti

15.3 Občansko-společenská angažovanost je ve společnosti, která se zakládá na prožitcích a s tím spojeným neustálým rozptylováním pozornosti, vystavena konkurenci s extrémně velkým množstvím možností, jak jinak trávit volný čas. Typickým znakem pro změnu životního stylu především u části dorůstající generace se stala silná fixace na přítomnost.

- Marginalizace skupin obyvatelstva

15.4 Vedle části obyvatelstva, která si je své možnosti participace na veřejných věcech vědoma a také toho využívá, existuje na druhé straně skupina obyvatelstva, která nevidí žádné možnosti, jak své životní podmínky ovlivnit (nedostatečná politická a občanská uvědomělost) a chová se apaticky nebo dokonce reaguje destruktivně.

Rizika pro sociální kapitál

16. V rozštěpené společnosti hrozí nebezpečí, že dojde ke ztrátě sociálního kapitálu, popř. že se nebude nadále nově rozvíjet. Sociální kapitál lze podle amerického sociálního vědce Roberta D. Putnama definovat jako schopnost a připravenost členů společnosti ke vzájemné spolupráci. Sociální kapitál je jeden ze základních zdrojů demokracie a musí se kontinuálně aktualizovat.

Význam občansko-společenských sítí pro sociální kapitál

17. Občanské spolky, iniciativy a organizace přispívají zcela bytostně k vytváření sociálního kapitálu a jsou důležitými místy zkvalitňující socializaci. Vytvářejí příležitost pro setkání a komunikaci, zprostředkovávají sociální hodnoty, činí viditelnou souvislost mezi našim chováním a jeho působením a podporují situační společenství, solidaritu a vědomí zodpovědnosti za druhého.

IV. Podporovat občanskou angažovanost – ale jak?

Vytváření rámcových podmínek a příležitostí

18. Potenciál občanské společnosti není doposud zdaleka vyčerpán. Stát nemůže občanskou společnost ani naplánovat, ani organizovat a ani ji nemůže formálně prohlásit. Její rozvoj lze však ulehčovat a podporovat pomocí vytváření rámcových podmínek a příležitostí. Sem kromě jiného patří:

Diferencované formy nabídky

19. Ve společnosti přítomná připravenost k občanské angažovanosti není zdaleka vyčerpána. K tomu, aby bylo možné ji aktivovat, existují důležité rozličné formy nabídky, které vyhoví rozdílným motivačním mustrům, k nimž přísluší právě také (časově) odstupňované možnosti spolupodílení se.

Uvědomělé zacházení s dobrovolníky

20. Dobrovolníci představují nevyčísitelně hodnotný lidský zdroj každé organizace. A tak se s nimi také musí zacházet. Mají právo na to, aby jim byly úkoly uděleny smysluplně.

Vhodná infrastruktura pro občanskou angažovanost

21. Občanská angažovanost potřebuje nebyrokratickou, kontinuální podporu. K tomu je nutné, aby dle dané potřeby byla vybudována infrastruktura podpůrných a pomocných mechanismů. Těmito mechanismy mohou být např. kontaktní místa svépomoci a zprostředkovatelné dobrovolné společensky prospěšné práce, které zájemce informují o možnostech jejich uplatnění a zprostředkovávají jim kontakty. Finanční výdaje a další materiální náklady musí být možné v případě potřeby nebyrokraticky vyúčtovat.

Princip spoluodpovědnosti

22. Kdo očekává od občanů zodpovědné jednání, musí od nich také zodpovědnost vyžadovat a předat jim kompetence k rozhodování ve všech oblastech. Spoluodpovědnost nesmí být pouze formální, nýbrž musí se stát součástí každodenního života. Odpovídající „learning by doing“ by mělo začít už v dětském věku např. formou „fifty-fifty“-přístupu, aktivní spoluúčasti dětí a mládeže na různých činnostech v rámci rodiny a okolí.

V. Vitalizace politické demokracie

Aktivizující vliv podílení se občanů

23. K posílení spoluodpovědnosti patří také vitalizace demokracie. Vedle voleb potřebujeme mít rozšířené možnosti spolurozhodování pro občany. V posledních letech se vyvinulo v mnoha zemích množství nových metod, které mají společné to, že účast občanů považují za komunikativní proces, a že jsou většinou zaměřeny na určitý specifický projekt.

Rozdílné kladení akcentu

24. Podle toho, na co klademe důraz, se aktivity zaměřují na:

- Odlišné postoje občanů (kulatý stůl, mediace, fórum, „Zukunftskonferenz“ – konference zaměřená na eliminaci problému v budoucím období),
- doposud nedostatečně zastoupené zájmy občanů (prověření činnosti úřadů – např. funkce „ombudsmana“, pověřenectví-zmocnění v dané věci),
- aktivizaci v úseku města (veřejná činnost v místě bydliště, planning for real, úřad pro potřeby občanů),
- rozvíjení kreativity a kompetence („Zukunftswerkstatt“ – skupinový projekt zaměřený na úspěšný výsledek v budoucnu, Open Space),
- účast specifických cílových skupin (ženské workshopy, dětské a mládežnické parlamenty),
- model „Planungszelle“ – co nejefektivnější účast veřejnosti (výběr řadových občanů při plánovacích procesech, „Bürgergutachten“ – důraz na posudek a názor občanů).

Zcela nové možnosti podílení se občanů otvírá využití Internetu.

Mediace/kulatý stůl

25. Pracovníci z oblasti mediace nevynesou jako smírčí soudci určitý rozsudek nebo se nesnaží jako osoby pověřené urovnáním určitého sporu nalézt kompromis, nýbrž vytvoří podmínky pro vyjasnění sporu, čímž zahájí proces, ve kterém obě konfliktní strany spolu jednají tak, aby dospěly k nějakému oboustranně přijatelnému řešení. Je zde tedy snaha o to, aby styl jednání probíhal na základě diskuse a ne na základě vyjasňování si pozic. Podobný postup jako je mediace se v Německu v posledních letech objevil také ve formě tzv. kulatých stolů, městských fór atd.

Zukunftskonferenz –konference zaměřená na eliminaci problému v budoucím období

26. Při tomto typu konference se setkají po dobu jednoho až dvou dnů osoby postihnuté určitým problémem nebo zástupci různých skupin obyvatelstva, aby dospěli ke společné vizi

řešení a k vypracování plánů opatření. V pěti krocích se v malých skupinách nejdříve a) zjišťují nejenom společné postoje, ale také vystávající názorové rozdíly, b) tyto – jak pozitivní, tak negativní – trendy jsou zhodnoceny, c) poté se rozvíjejí ideje, nápady pro budoucí řešení, d) společné postoje jsou detailněji rozpracovány a e) poté dochází k naplánování realizace konkrétních opatření.

Veřejná činnost v místě bydliště (aktivizující dotazování)

27. Je snaha podnítit občany k angažovanosti pomocí terénní práce v místě bydliště (domovní návštěvy, návštěvy srazů mládeže). Důležitým pomocným prostředkem je tzv. aktivizující dotazování. Nejdříve se zjišťují přání a potřeby, pak se určí obecně společné priority a nakonec se vypracují konkrétní kroky pro realizaci. Určitou zvláštní formou aktivizujícího dotazování je také „planning for real“.

Planning for Real

28. „Planning for real“ je ve Velké Británii vyvinutá metoda, která se s úspěchem zavedla také v Německu. Připraví se přenosný (papírový) model části města nebo obce a prezentuje se na řadě míst (hospody, tramvaje, metro atd.) s cílem přimět občany k vzájemným rozhovorům, ze kterých vycházejí návrhy na změny a nové formy sousedských aktivit.

Workshopy pro cílové skupiny

29. Pro určité cílové skupiny jsou nabízeny workshopy ke specifickým tématům, aby bylo možné mít příležitost se ve vlastní skupině domluvit na cílech a obsazích připravovaného plánu. Jako vhodný příklad uvedmě workshopy pro ženy k tématu "plánování zaměřené na specificky ženskou tematiku" nebo skupinové projekty zaměřené na úspěšný výsledek v budoucnu (Zukunftswerkstätten) s dětmi/mládeží.

Zukunftswerkstatt – skupinový projekt zaměřený na dosažení úspěšného výsledku v budoucnu

30. „Zukunftswerkstatt“ je Robertem Jungem (rakousko-německý původ) vyvinutá pracovní metoda, pomocí které se ve skupinách společně vytvářejí ideje, nápady a poté se vypracovávají možnosti jejich praktické realizace. V 1. fázi – fázi kritiky – se vyhotoví seznam problémů a nedostatků v dané oblasti. Ty se poté zhodnotí a roztřídí podle závažnosti. Ve 2. fázi nápadů a fantazií se dostávají ke slovu představy, návrhy a sny o tom, jak by to „mohlo být jinak“. Ve 3. – prováděcí neboli uskutečňovací – fázi jde především o to, nalézt cesty a možnosti, jak tyto ideje mohou být nejlépe zrealizovány.

Open Space

31. „Open Space“ je v USA vzniklá souborná technika. Místo toho, aby se pevně určila struktura programu, sejdou se účastníci na začátku, aby vytvořili témata a body programu, které jsou pro ně nejvíce aktuální, a kterými by se chtěli zabývat. Poté vytvoří skupinky podle tematického zaměření. Výsledky činnosti jednotlivých skupin se zaprotokolují. V závěrečném kole se dohodnou opatření a priority pro fázi realizace.

Model "Planungszelle" – Výběr řadových občanů při plánovacích procesech / Posudek a názor občanů

32. Tzv. Model "Planungszelle" byl vyvinut profesorem sociologie Peterem C. Dienelem z Wuppertaleru. "Planungszelle" – plánovací jednotka – je skupina cca 25 náhodně vybraných občanů, kteří jsou po dobu cca jednoho týdne uvolněni ze svých pracovních a každodenních povinností, aby v utvořených skupinách vypracovávali návrhy pro plán řešení určitého problému. Výsledky jejich porad a názorů se shrnou v tzv. "Bürgergutachten" – občanském posudku.

Podílení se via Internet

33. Občané se mohou via Internet aktivně podílet na plánovaných procesech. Vedle poradenských služeb a možností projevení souhlasu či nesouhlasu ke zcela konkrétním plánovaným projektům (jako je např. omezení místní dopravy v městské části Horn-Lehe v Brémách) mohou vytvořit, tak jak je to rozšířené např. ve Velké Británii, tzv. „Bürgerpanels“ – „občanské panely“ sestávající z pevného jádra např. 500 až 1000 občanů, kteří se po dobu 3 let podílejí pravidelně (3-4 krát ročně) na dotazovacích akcích k lokálním tématům.

Neexistují žádné recepty na patent

34. Sice existují velmi rozdílné cesty a formy, ale neexistují žádné recepty na patent, jak se občané mají podílet na chodu své společnosti. To, jaká z daných metod je nejsmysluplnější, musí být případ od případu odhadnuto u konkrétního projektu. Častokrát se vyplatí jakýsi mix metod.

A na závěr ještě několik poznámek, které se vám v daždodenním životě mohou hodit:

10 zaručených „na hlavu postavených“ tipů, jak zabránit občanské angažovanosti

1. vybízet k angažovanosti, ale neposkytovat pro ni žádný prostor a uplatnění
2. mluvit o spoluúčasti, ale o všem rozhodovat sám
3. vyžadovat permanentní angažovanost a přitom vyloučit konkrétní spolupráci probíhající po stanovenou dobu
4. vzbudit dojem, že angažovanost je otravná povinnost, která nikoho nebaví
5. neprojevit za žádnou cenu uznání
6. lidi neoslovit, ale čekat na to, až sami od sebe přijdou
7. společně dosažené výsledky již dále nevyužít a neudat pro to žádný důvod
8. na zasedáních se vždy postarat o program jednání s minimálně 15 body a hlavně nenechat žádný volný prostor pro diskusi
9. vést nekonečné diskuse podle motta "Vše už bylo řečeno, ale ne všemi"
10. vést nekonečně dlouhé proslovy – a proto už nyní skončím.

Ještě otázku zcela na závěr: Mohli byste zde sdělit, jestli podle vašeho názoru ve vašem okolí občanská angažovanost stoupá anebo klesá?

Ingrid Lottenburger

Děkuji Vám, pane Dr. Reinerte. Určitě si mnohé posluchačky/mnozí posluchači pomyslí: „Naštěstí je zde dokumentace z konference, tolik důležitých poznatků si nelze tak rychle

zapamatovat nebo poznamenat.“ Ano, dámy a pánové, dokumentace k této konferenci vznikne a já doufám, že bude hotova již před Vánoci.

Vidím, že už se vás spousta hlásí o slovo. Prosím, milá Elke.

Elke Pratsch, Žitava

Pracuji v zemském kraji Löbau/Zittau jako pověřenkyně pro postižené občany a pověřenkyně pro rovnocenné postavení žen a mužů. Pocházím z Euroregionu Nisa.

Máme za sebou 15 let politických a společenských změn. To, co jste pane Dr. Reinerte říkal, to bych chtěla několika příklady z našeho okresu Löbau/Zittau podtrhnout.

S největší pravděpodobností by mohla být výměna zkušeností s lidmi z Liberce velmi prospěšná, protože my nyní můžeme odkázat na řadu věcí, které jsme v minulosti udělali dobře, ale také na to, kde jsme udělali chyby.

Možná ještě krátce k tématu občanské angažovanosti. Když jste se nás pane Dr. Reinerte zeptal, jestli u nás v regionu angažovanost občanů v posledních letech stoupla nebo klesla, tak jsem byla udivena. My cítíme, že u nás občanská angažovanost stoupá, ale také zároveň, že se velmi změnila. Po revoluci se u nás – zajisté podobně jako u vás zde v Liberci – zakládalo plno nejrozličnějších spolků a sdružení. Poté, co zde začala stoupat nezaměstnanost, zakládaly se organizace, které umožňovaly se s nezaměstnanými setkávat a nějakým způsobem se realizovat. Tyto aktivity byly podporovány úřadem práce.

Nyní je situace opět jiná. Díky zvyšující se nezaměstnanosti a nedostatku veřejných financí musíme stále více místo „placené angažovanosti“ počítat s „dobrovolnou angažovaností“. S velkou radostí zjišťujeme, že i za takových podmínek se lidé u nás angažují. Proto mohou říci, že my jsme tu cestu, kterou jste popsal, nastoupili.

Zorganizovali jsme vícero „Zukunftswerkstätten“. Zukunftswerkstatt je skupinový projekt zaměřený na dosažení úspěšného výsledku v budoucnu. A v našem regioně jsme zorganizovali program s názvem „Budoucnost potřebuje vize“. Po více akcích, které jsme v minulosti uskutečnili, jsme již byli schopni definovat určité projekty, které by byly pro region prospěšné, a které bychom mohli podpořit. Vycházeli jsme z toho, že spolky, sdružení a organizace se spolu spojí a společně ty projekty zrealizují. Máme projekty, které jsou zaměřeny např. na rodinné vzdělávání, rodinnou osvětu a také na rozvoj občanské angažovanosti.

Nyní v říjnu začínáme se vzdělávacím programem pro lidi, kteří se chtějí občansky angažovat. Vyvinuli jsme jeden program, ve kterém jsou dobrovolníci školeni v tom, kde a jak mohou obstarat peníze, které pro svou činnost potřebují - jak mohou uskutečnit tzv. fund raising. To vše není jednoduché v kraji s tak vysokou nezaměstnaností, kde jeden podnik za druhým krachuje.

5. prosince – v Německu to je „Den dobrovolníků“ – pořádáme „Veletrh dobrovolné práce“. Spolky, sdružení z kraje, organizace a iniciativy svépomoci, ti všichni se tam budou prezentovat a nabízet vlastní služby a rady. Budeme tam také udílet cenu. Z tohoto důvodu jsme před osmi týdny, za podpory soukromých osob, institucí a firem, založili občanskou nadaci „Civita“.

Důvod, proč jsme si tuto občanskou cenu vymysleli, byl především ten, že jsme chtěli dobrovolnou občanskou angažovanost nějakým způsobem odměnit. Myslím si, že toto je velmi důležité. V této době začínáme s jednou mediální akcí, kde se občanské iniciativy z různých koutů regionu mohou se svým profilem a se svou činností představit v tisku a v médiích.

A teď ještě něco ke zde zmíněnému tématu, a tím je zastřešující organizace, ve které by se všechny spolky, sdružení, svazy a organizace mohly sloučit. Hned jsem si pomyslela: „Človče, to je úplně bezvadný nápad!“ Všechny spolky a sdružení pro postižené, pro ženy, pro ochranu přírody pod jednou střechou! Ale teď o přestávce jsem si tuto věc nechala ještě jednou projít hlavou. A najednou mi bylo jasné, že tak, jak to děláme, je pro nás optimální.

Ve své funkci jsem zodpovědná nejrůznějším způsobem za občany ze slabších sociálních vrstev a za postižené občany. Zasazuji se za rovnocenné postavení žen a mužů. A při tom mě napadá, že právě takovéto rozdělení zájmů má své přednosti. Protože, pokud zde máte někoho, kdo se zabývá ochranou přírody a někde jinde zas někoho, kdo se zabývá např. silnicí B 188, tak pak to vnímám tak, že je výhodnější, když tito lidé pracují odděleně, protože se pak mohou více specializovat a určitým problémům se intenzivněji věnovat a zároveň se jim přitom podaří vytvořit efektivnější lobbying.

Když bychom měli takovou zastřešující organizaci, mohlo by se stát, že by se zájem a koncentrace v jednotlivých oblastech mohly tříštit, a že už by nebyly tak intenzivní. Myslím si, že je velmi důležité, když přesně víte, kde se nachází nějaký aktivní spolek pro seniory nebo nějaká spolehlivá organizace pro děti. Tedy můj názor je, že oddělená specializace je přeci jenom důležitější.

Byla bych velmi ráda, kdyby mohlo dojít mezi našim krajem Löbau/Zittau a vašim libereckým krajem k intenzivnější a efektivnější výměně zkušeností v oblasti veřejně prospěšných organizací a občanské angažovanosti. Bylo by určitě možné, některé věci uskutečnit společně. Budu velmi ráda, bude-li tato spolupráce umožněna.

Pokud jsem toho řekla moc a mluvila moc dlouho, prosím, omluvte mě.

Dr. Dieter Kostka, Pfungstadt

Jmenuji se Dieter Kostka a pracuji v německé organizaci „Mediace ve veřejné oblasti“.

V této oblasti se pohybuji již desetiletí. Rád bych poukázal na něco, co mi občas vadí. Možná že máte nějaký nápad, co by se proti tomu dalo učinit. Mívám často pocit, že politici a správní orgány, kteří mluví o občanské angažovanosti, si ve skutečnosti opravdu nepřejí, aby občané uplatnili své zkušenosti a schopnosti. Spíše mám ten pocit, že prostě jenom chtějí, aby angažovaní občané provedli zdarma jim svěřenou práci. Možná si jenom něco namlouvám. Ale co se dá proti tomu dělat? Tento dojem jsem prostě získal.

Dr. Jitka Doubnerová, Liberec

Jmenuji se Jitka Doubnerová a pracuji ve Společnosti pro Jizerské hory. Chtěla bych doplnit, že také u nás ve střeoevropském prostoru, kde jsme zvyklí na to, že rozhodnutí přenecháváme vždy „chytřejším hlavám“, abychom pak trpěli za následky své pasivity, tak že i u nás jsou k dispozici metody, které ulehčují účast občanů na veřejných problémech.

V loňském roce se konala konference, která tyto metody prezentovala. Poté proběhly na spousta místech v republice kurzy a školení. A zkušenosti jsou takové: čím menší obec, tím větší úspěšnost použitých metod. Druhou zásadní zkušeností je, že pokud se tento proces okamžitě nepodpoří řadou systémových aktivit veřejné správy, snižuje se efektivnost použitých metod a vznikají spíše negativnější zkušenosti s probíhajícím procesem. Pokud občané hned od začátku neučiní pozitivní zkušenosti a nedocílí žádných dlouhodobějších pozitivních výsledků a pokud nevzniká žádný pozitivní ohlas u dlouhodobější práce, tak občané při druhém pokusu řeknou: „Proč bychom se měli namáhat? Je přeci jednodušší sedět doma a nadávat.“

Vidím jako pozitivní věc, že tyto metody, návody a techniky jsou zde vyučovány, a že dokonce některé soukromé nadace občanskou účast na věcech veřejných doslova „vyučují“, čímž tyto procesy podněcují a podporují. Myslím si, že nevládní nebo neziskové organizace jsou před společností o několik kroků vpřed.

Pozitivní zprávou je, že právě dneska a zítra taková akce po půlroční přípravě probíhá v městečku Smržovka. Akce se nazývá „Tvorba vize komunity“ a zakládá se na bázi popsanych technik za účelem vytvoření plánu pro pozitivní a aktivní kroky ve prospěch rozvoje obce. Tedy já jsem přesvědčena, že dobré zkušenosti existují. Ti, kteří by o tom mohli vyprávět, sedí také zde mezi námi.

Ingrid Lottenburger

Vážené dámy a pánové, zveme vás nyní k malému občerstvení. Přeji vám, ať se cítíte příjemně v tomto nádherném domě.

Polední přestávka

Ingrid Lottenburger

Vážené dámy a pánové, milí přátelé, doufám, že jste si trochu odpočinuli, a že jste se také trochu občerstvili.

Před zahájením druhé části naší konference ještě jednu organizační poznámku: KBSE se v rámci svého dalšího vývoje v roce 1994 v Budapešti institucionalizovala v Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Snažili jsme se zajistit a okopírovat přehledné vyobrazení struktury OBSE. V německé verzi se to podařilo, na české verzi se pracuje. Odpovídající materiál se nám nakonec podařilo sehnat v anglickém jazyce. Můj osobní názor je, že angličtina je tak jako tak jazykem budoucnosti. Mohu jenom poradit, abyste si na anglická slovíčka co možná nejrychleji přivykli.

Musím vám s politováním sdělit, že náš přítel Gert Weisskirchen se dnes nemůže dostavit. Dnes ráno v 6 hodin mi zavolal a svou účast odvolal z osobních, bohužel velmi smutných důvodů. Nedojde tedy k „výměně myšlenek“ dvou – pokud vím – přátel.

Pana Pitharta se tedy budu dotazovat já.

Poprosila jsem pana Adriana Reinerta o pomoc při tomto interview. Pane Pitharte, pan Dr. Reinert je sociální vědec, ekonomický vedoucí nadace „Stiftung Mitarbeit“ v Bonnu, žil dlouhou dobu ve Švédsku a má s našim tématem ty nejlepší zkušenosti.

Srdečně Vás vítám, pane Pitharte.

Pane Pitharte, Vy jste předsedou Senátu parlamentu České republiky, promováný právník a docent na Karlově Univerzitě v Praze.

Jste autorem politických esejí, politicko-historických článků a publikací, například – ten český titul nemohu vyslovit – v německém překladu tedy by to mělo znít jako „Čítanka odsunutých dějin“. Ten název naznačuje velmi zajímavý obsah a podněcuje moji zvědavost. Bohužel není tato kniha přeložena do němčiny, což se může třeba ještě v budoucnu stát.

Pane Pitharte, Vy jste podepsal Chartu 77.

Po roce 1989, lépe řečeno po „sametové revoluci“, jste byl, pane Pitharte, za vlády prezidenta České a Slovenské federativní republiky Václava Havla premiérem vlády, a to sice mezi lety 1990 až 1992.

Považujete se za konzervativního liberála.

Mám zde ještě nejčerstvější informaci, kterou jsem našla na německém Internetu: „Předseda senátu Petr Pithart odmítl udělení Evropské medaile v Bavorsku.“ Sice tento jeho krok nebyl ve světě provázen se stoprocentním souhlasem, já však jeho odmítnutí chápu.

Pane Pitharte, ještě jednou Vás srdečně vítám.

Ještě předtím, než Vás požádám o slovo, bych Vás chtěla poprosit, abyste odpověděl na několik mých otázek a poznámek.

Jenom pro připomenutí: při přípravě tematického podkladu naší konference jsme se výslovně drželi závěrečného aktu KBSE (Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě) před 30 lety, kdy se 1. srpna 1975 v Helsinkách zavázalo 35 států po obou stranách železné opony přispět k politickému vývoji, jež by překonával rozdíly mezi oběma bloky. Výsledky jednání byly shrnuty do jednotlivých tematických okruhů – tzv. „košů“, které se zabývaly: a) bezpečností, b) hospodářskou spoluprací a c) lidskou dimenzí.

Má první otázka: který z těchto tří okruhů byl pro Vás, jako politicky angažovaného člověka, nejdůležitější?

Pohled do historie a občansko-společenské perspektivy - Proces KBSE a Charta 77 -

Dr. Petr Pithart, Praha

Vážená paní předsedkyně, dámy a pánové, připravil jsem si text o tom, jak jsme před lety vnímali Helsinkou konferenci a jaké měla pro nás důsledky.

Ale předtím ještě několik slov k té Bavorské medaili paní předsedající. Tu medaili mi měli udělit titíž lidé, kteří v Evropském parlamentu hlasovali proti vstupu České republiky do Evropské unie. Chybu udělá každý, to se mohlo stát, ale uplynul rok a oni nenašli žádný způsob, jak se k tomu vrátit, vysvětlit to, relativizovat to. Já jsem za těch okolností pokládal za nemožné si pro tu medaili do Mnichova přijet. Ale záhy poté Süddeutsche Zeitung uveřejnil zásadní článek, který vzbudil značný ohlas a který potvrzoval, že já na svých postojích, pokud jde o česko-německé vztahy, pokud jde o česko-německou minulost, neměním nic. Nebyl to tedy žádný opatrný konjunkturalismus, byla to prostě reakce na jedno docela důležité hlasování v Evropském parlamentu.

Jistý ohlas vzbudila ta charakteristika konzervativně-liberální. Já samozřejmě dobře vím, že za normálních podmínek v etablovaných demokraciích je to svým způsobem protimluv, ale v zemích, které jsou teprve v procesu budování demokratických struktur, to protimluv být nemusí. Kromě toho občanská společnost je mimo jiné, ale možná především, to téma, které konzervativce a liberály spojuje. Každý z jiného důvodu, s jinou argumentací má zájem na posilování občanské společnosti jako určité protiváhy státu a jeho etatistických tendencí. Jak konzervativce, tak liberál si nepřejí příliš silný stát a moci se obejít bez silného státu předpokládá silnou občanskou společnost. Právě naše dnešní téma liberály a konzervativce spojuje, ačkoliv později se musí jejich cesty rozejít. Tolik na vysvětlenou k té mé politické charakteristice.

A řeknu ještě třetí úvodní poznámku. "Občanská společnost", "civil society" nebo "civic society" je jedno z mých hlavních témat jakožto politologa a historizujícího publicisty. Ale já se nebudu zabývat v tomto textu tím pojmem a jeho explikací. K tomu může dojít při debatě, vznikne-li.

Já jsem skutečně napsal vzpomínku, reflexi na to, jak jsme to tehdy vnímali, aniž bychom si možná uvědomovali, že jsme rodící se disent, a že jsme samozřejmě součástí občanské společnosti. Neboť, jestli něco charakterizuje občanskou společnost a její struktury, tak je to nezávislost na státu. A my jsme byli zatraceně nezávislí na státu.

Takže, vzpomínka začíná. Přiznám se raději hned bez mučení, že Helsinkou konferenci jsem v době, kdy probíhala, nevnímal jako historickou událost. Měli jsme málo informací a okolnost, že se jí účastní např. Husák a jeho lidé, nenaplňovala nejenom mě nějakými nadějemi.

V té době jsem pracoval jako zahradní dělník v podniku "Sady, lesy a zahradnictví – zařízení Hlavního města Prahy" a mnoho času a sil na shánění informací ze světa jsem neměl. To, že mohu pobývat na čerstvém vzduchu, mě těšilo, stejně jako mě těšila fyzická práce na Petříně – na tom kopci nad Prahou, ale večer se mi v té době chtělo spát mnohem dříve, než jsem býval zvyklý.

Zase tak úplně odříznuti jsme nebyli. Tehdy již fungoval, řekněme, pašerácký informační kanál z Londýna, jehož pražský konec jsem obsluhoval. A speciálně upravená auta – karavany – přivázela několikrát za rok desítky kilogramů knížek a časopisů a zpátky odvážela rukopisy.

Charta 77 nebyla však ještě ani na obzoru. Nedovedl jsem si představit, že by nějaká konference mohla změnit naši málo nadějnou perspektivu, i když se na ní mluvilo o lidských právech.

V druhé polovině roku 1976 vrcholil soudní proces s rockovou skupinou The Plastic People of the Universe. Její členové byli odsouzeni k nepodmíněným trestům a stalo se něco málo očekávaného. Ačkoliv hudební projev Plastiků byl pro mnohé lidi v disentu příliš excentrický, divoký a obtížně srozumitelný, shodly se poprvé všechny části rodícího se disentu na potřebnosti jejich podpory. Tím hlavním důvodem nejspíše bylo, že Plastici nepatřili k žádnému proudu v disentu, nýbrž tvořili jakýsi podproud – underground. Byli to outsideři ve všech ohledech, nepatřili nikam, leda k jakémusi čistému protestu.

Akce solidarity s nimi přinesla výsledky. Vedla jednak ke snížení tvrdosti rozsudků a jednak dala vzniknout širšímu společenství, které bylo od té doby připraveno k trvalejšímu angažmá.

Když se pak ukázalo, že výsledek Helsinek – mezinárodní pakt o lidských právech – byl naším státem nejen ratifikován, ale že vyšel kompletně ve sbírce zákonů, bylo nám náhle jasné, že je o co se opřít. Vždyť samotný text paktu byl v té době vlastně podvrtným materiálem, který byl režim přitom povinen otisknout. Kdyby nám text s podobným slovníkem našli doma při domovních prohlídkách, byl by samozřejmě zabaven a my bychom museli vysvětlovat, jak jsme k němu přišli, kdo ho napsal.

A tehdy nám začínalo svítat: je to něco jiného, nového, něco, s čím ani oni nemohou manipulovat.

Ačkoliv se proti textu základního prohlášení Charty 77 (publikovaného 1. ledna 1977), který se odvolával na Helsinský pakt a jeho publikaci ve sbírce zákonů, vedla mimořádně intenzivní kampaň ve všech sdělovacích prostředcích, tak tento text nebyl nikdy ani otištěn, dokonce ani parafrázován.

To nám jaksi dodatečně potvrdilo, že v Helsinkách se dohodlo něco, co nelze jen tak smést ze stolu.

Řekl bych, že jsme tehdy použili metody zkoušky a omylu. Něco jsme zkusili a teprve pak jsme zjistili, že to přese všechno funguje. Nebýt našeho pokusu Charty 77, zůstal by nám, a především československé veřejnosti, smysl Helsinské konference dlouho utajen.

A v tom je zároveň dodnes platné poučení: mezinárodní ujednání o lidských právech, ale nejen ujednání o lidských právech, nabývají smyslu teprve, když je vezme za své i občanská společnost. A tehdy byla Charta 77 jedním z výhonků rodící se občanské společnosti.

Řeknu rovnou, že v Polsku a Maďarsku byly ostrůvky, ba ostrovy nezávislosti na státu jistě větší, síla Charty však byla v tom, že soustředila celé světonázorové i zárodečně politické spektrum v zemi.

A na rozdíl od mnoha jiných disidentských uskupení ve střední a východní Evropě, Charta 77 vydržela až do pádu režimu.

Nenechala se zvíkat v přesvědčení, že stát v Helsinkách cosi slíbil, a že je naší povinností vzít a držet jej za slovo.

Jak veliký převrat v životě lidstva Helsinky znamenají, především evropského nebo euroatlantského lidstva, zjišťujeme až do dneška.

Stará, tolik osvědčená floskule o nepřípustnosti tzv. vměšování se do vnitřních záležitostí už zdaleka nemá tu sílu jako kdysi.

Kdysi bylo možné v demokratických zemích jakýkoliv pokus, jakýkoliv zájem o osudy lidí žijících v diktaturách, i v případě jejich vyvražďování, odbýt pouhým diplomatickým protestem.

V Helsinkách však v roce 1975 byla stanovena pravidla, díky nimž to už dnes možné není. Netvrdím tím, že již nikdy nikde nelze beztrestně porušovat lidská práva. Bude to trvat ještě dlouho, než se lidstvo, a zase mluvím v tuto chvíli o euroatlantickém lidstvu, naučí reagovat v duchu Helsinských dohod včas a jednotně.

Vždyť v 90. letech se Evropa neuměla shodnout na společném postoji – na zásahu v zemích bývalé Jugoslávie, a když se konečně shodla, bylo již tak pozdě, že se musela spolehnout na síly Spojených států.

V Iráku se zase Spojené státy a někteří spojenci nedokázali shodnout s mezinárodním společenstvím reprezentovaným OSN.

Jistě, takováto shoda, plus schopnost shromáždit dostatečné síly k zásahu, je zatím spíše výjimečná, než abychom mohli říci, že se stala pravidlem. Zásada sama, že lidská práva jsou za jistých okolností víc než moc suveréna, než suverenita státu, se dobře vysloví, ale hůře se pro ni hledá v konkrétní situaci všeobecný souhlas.

Hledání takového souhlasu by bezesporu usnadnilo, kdyby v zemi, o kterou jde, dávala silná občanská společnost najevo, že jejich lidská práva jsou skutečně porušována způsobem, který ospravedlňuje zásah zvenčí. Jenomže to se právě režim porušující lidská práva snaží nedovolit.

Nedivme se, že se o tuto na pohled jednoduchou zásadu přeme a budeme ještě dlouho přít. Nemůžeme přece zvolat: „Fiat iustitia, pereat mundus!“¹ a jednat podle toho.

Helsinský obrat není ještě zdaleka dokončen. Bylo tam prolomeno tabu. O mnoho více se tam toho ještě nestalo. Tlak na nedemokratické režimy může být od té doby mnohem silnější, občas dokonce vedl k pozitivním výsledkům, to jistě. Ale bez současného tlaku zevnitř, jakkoliv je nesnadné shromáždit k němu dostatek sil, hrozí opakování nerozřešitelných sporů, jakým je například právě spor o intervenci v Iráku.

Obranu lidských práv zkrátka nelze požadovat jen zvenčí. Není to něco, co lze přivést jako dar na pancířích tanků.

---

¹ „Ať je spravedlnost vykonána, ať zhyne svět!“

Pokud je lidé, myslím tato práva, nepotřebují, je intervence do jejich země přinejmenším riskantní. Spíše bych řekl, že povede k neúspěchu, k diskreditaci samotné myšlenky lidských práv. Lidská práva totiž předpokládají, že lidé cítí povinnosti. Povinnost postavit se za ně i doma. Jsou to povinnosti, které souvisejí s tím, že usilují o statut občana. Myslím, že právě to je odkazem Charty 77.

Šli jsme tehdy do toho zdaleka nejenom proto, že jsme si mysleli: máme na to právo. Šli jsme do toho, protože jsme si v duchu říkali: je naší povinností nemlčet. Tenkrát by to možná znělo příliš pateticky, dnes to však už můžu říci bez obav, že někdo Chartisty obviní z elitářství. Tedy, jistě se takoví najdou, ale doufám, že nebudou vyslyšeni.

Zkrátka, bez občanských společenství nezávislých na státu a usilujících o naplnění myšlenky lidských práv, je tato myšlenka jen nepraktickou abstrakcí. Dokonce bych řekl, že by pak mohla být i zneužívána.

Jde prostě o to, aby tradiční neprodyšnost hranic suverénních států porušujících lidská práva byla zproblematizována nejen zvenčí, ale i zevnitř. Pak teprve bude Helsinský proces pokračovat a šířit se po celém světě.

Děkuji vám, že jste mě vyslechli.

Ingrid Lottenburger

Obzvláště poslední Vámi vyjádřená myšlenka vystihuje to, kvůli čemu se zde scházíme: posílení občanské společnosti s cílem prosazení toho, na čem se státy dohodly – tzn. mírového soužití a dodržování lidských práv.

Vy jste již zodpověděl mnohé z mých ještě nepoložených otázek.

Vrátila bych se ale ještě o kousíček zpátky. Ráda bych se od Vás dozvěděla, co se tehdy v 70. a 80. letech odehrávalo mezi českým a polským disentem. Proces, který započal v Helsinkách v roce 1975, odstartoval občanská hnutí v Polsku, v NDR a ve Vaší zemi. Disidenti těchto tří zemí podnikali aktivity a různé akce buď sami, anebo společně. Mohl byste nám o tom trochu povyprávět? Vy jste to zažil, jste pamětník!

Petr Pithart

Po druhé světové válce bylo několik pokusů postavit se proti poměrům. Všechny byly izolované a všechny podle toho také dopadly. Počínaje rokem 1953 v bývalé NDR, v 56. roce v Maďarsku a v Polsku v Poznani, 68. rokem u nás a potom začátkem 70. let opakovaně v Polsku. Všechny ty pokusy byly odsouzeny k nezdaru právě proto, že tam existovala minimální koordinace a domluva.

Z toho jsme si vzali poučení a ten Helsinský proces nás navíc přímo vyzýval, abychom postupovali společně, protože to, co se tam dohodlo, platilo pro všechny.

Již jsem zde naznačil, že občanská společnost v Polsku a do jisté míry i v Maďarsku byla podstatně rozvinutější. Uvědomme si, a já také vždycky na tom trval, že Poláci udělali nejvíc pro pád komunismu. V Polsku existovala silná katolická církev, nezdružstevněný venkov a i

jistá míra autonomie vysokých škol a k tomu aktivní masové odbory. To všechno byly sféry větší nebo menší nezávislosti na státu. A to je také moje definice občanské společnosti.

U nás nic takového nebylo a ty disidentské církve byly pod obrovským tlakem. Ne, že by u nás nebyly okruhy lidí i jednotliví lidé, kteří by se nedokázali ubránit. Samozřejmě byli, ale jejich síly byly izolované a roztržité. A ta opozice intelektuální našla svůj výraz teprve až v Chartě 77.

Jakmile Charta vznikla, tak okamžitě hledala spojení přes hranice. Zejména s Poláky docházelo nejenom k symbolickým setkáním na hranicích, na hřebenech Krkonoš i Jeseníků, nýbrž docházelo také k velmi praktické spolupráci. Vydávali jsme společné sborníky, kam psali Poláci i Češi a někdy i Maďaři. Na mezinárodních fórech jsme vystupovali často společně. A není to náhoda, že vůbec první zahraniční cesta, dá-li se to tak říci, Občanského fóra v prosinci 1989 vedla do Polska za Adamem Michnikiem a jeho druhy. Já jsem shodou okolností v té malé skupince, která promyšleně, jako poprvé do světa vyjela právě do Polska, já jsem v té malé skupince také byl. Také tady to byl Helsinský proces, který nás dal dohromady. Poprvé od konce poslední války jsme v 70. a 80. letech postupovali společně a snad se to v tom "roce zázraků", jak se tomu říká, v tom roce 89, projeвило.

Ingrid Lottenburger

Existují doposud kontakty s Vašimi polskými kolegy?

Petr Pithart

Ano, existují do dneška. A jsou to nejenom přátelské vztahy, ale i pracovní vztahy.

Ingrid Lottenburger

Pane Dr. Reinerte, máte slovo.

Dr. Adrian Reinert, Nadace Mitarbeit, Bonn

Rád bych se připojil jednou otázkou, a to, jak pan Pithart vnímal podporu ze Západu. Na Západě mezi levicí zavládl k těmto hnutím spíše skeptický postoj. Byla zde obava z destabilizace. Jak to s odstupem času hodnotíte?

Petr Pithart

No, to je hodně choulostivá otázka a máte pravdu. Když ta popora začala být systematická, tak přicházela spíše od pravice, třeba od britských konzervativců. Tehdy z iniciativy filozofa Rogera Scrutona vznikala nejenom v Praze, ale i v Brně a dalších městech, paralelní univerzita. Přijížděli sem desítky přednášejících. Vyvíjelo se to tak, že před listopadem už někteří absolventi mohli skládat zkoušky, které byly akreditované. Přijížděli sem věhlasní lidé, jako Jacque Derrida. Ale to všechno mělo svůj zdroj u britských konzervativců.

S levicí jsme si příliš nerozuměli. Pokud jde o otázku mírového hnutí, samozřejmě byli i u nás lidé, kteří byli se západní levicí naladěni na stejnou notu, ale ten převažující proud disentu měl vůči těmto hnutím nemalé výhrady a vedli jsme s nimi velké půtky, ať už při osobních setkáních nebo ve společných sbornících a časopisech.

V posledních letech i diplomatická zastoupení se nám začala otevírat a vyvrcholilo to v roce 1988 tou slavnou "snídaní Francua Mitteranda" s osmi nejznámějšími disidenty na francouzské ambasádě. To byla samozřejmě velká podpora. A tehdy se začaly otevírat dveře i dalších ambasád. My jsme také využívali některých jednotlivců – diplomatů, kteří nám pomáhali pašovat literaturu a především dopravovat ze země rukopisy, které tady vznikaly, a které potom vycházely jako knihy nebo jako statě v zahraničí. Ale to byly pokusy diplomatů, kteří to dělali na svůj vlastní vrub a jejich šéfové – velvyslanci – to buď nevěděli, nebo dělali, že to nevědí. Ale obávám se, že to nevěděli.

Takže nemohu říci, že ta podpora západní levice byla nějak zvlášť silná, nemohu říci, že jsme si ve všem rozuměli, ale nás to alespoň nutilo vyjasňovat si postoje, a až ta situace přišla, být o cosi připravenější, než bychom byli bez těchto kontaktů.

Jaksi intelektuálně to potom mezi námi velmi jiskřilo, byla to hustá výměna názorů, ale ta politická podpora, jak už jsem řekl, nebyla příliš silná.

Také proto možná byl pro nás rok 1989 takovým překvapením. Vlastně nikdo s tak náhlou a zásadní změnou nepočítal.

Ingrid Lottenburger

Ráda bych se ještě vrátila k tomu, čím byla levice u nás tak iritována. Značná část levice byla tehdy šokována názory pražských disidentů, kteří považovali za samozřejmost, že v nové Evropě žádné rozdělené Německo už nebude. Tento názor byl pro mnohé z nás – dá se říci – revolučním. To jsme museli ale nejprve strávit. V levicové scéně vedlo toto k velmi emotivním reakcím a rozporům. Je pak pochopitelné, že na české straně vznikl dojem, že neexistovala víceméně žádná podpora ze strany západoněmecké levice. Události v Praze a také v Polsku, ale především právě v Praze, byly s velkou pozorností sledovány a měly pro vývoj levice v západním Německu velký význam.

Chtěla bych v této souvislosti poukázat na to, že jsem tyto události prožívala jako západní Berličanka a mé vzpomínky na ně jsou silně ovlivněné specifickou situací v zdi obehnané části města.

Pane Dr. Reinerte, chtěl jste něco doplnit?

Dr. Adrian Reinert, Nadace Mitarbeit, Bonn

Já bych měl ještě jednu otázku. Vy jste přičknul významnou roli občanskému hnutí v Polsku. V Německu je silně zastoupený názor, že to vše sice bylo velmi účinné, ale nakonec by to bez Gorbačova nebylo vůbec možné. To znamená, jak by se vyvíjela tato hnutí, kdyby nedošlo ke změnám v tehdejší Sovětském svazu?

Petr Pithart

Ještě k té tzv. "Pražské výzvě". To byl text z roku 1985, který jsme si nedávno připomněli na německé ambasádě, když jsme se tam sešli s německými a českými studenty a také s tehdejšími aktéry z NDR, kteří právě před 15 lety prchali přes ambasádu do Spolkové republiky. A při té příležitosti jsme si připomněli vztah československého disentu k německé otázce.

Je to pravda, to co říkáte, a málo se to zdůrazňuje, že to nebyl žádný nečekaný, náhlý výbuch fantazie. Pražská výzva tvrdila, že se Evropa nemůže sjednotit, dokud se nesjednotí Německo, respektive, že se Evropa začne sjednocovat sjednocením Německa. Teď jsem o tom mluvil podrobně s Jiřím Dienstbierem, vzpomínali jsme, jak ten text vznikl, kolik lidí na tom pracovalo, kolik verzí to mělo. To bylo promyšlené oslovení Evropy, ale bylo v té době zcela osamocené a ano, nevyvolalo ani převážně pozitivní reakce v Německu. To svědčí o určité zralosti československého disentu, že byl schopen takovéto vize s takovým předstihem. I když by se to v tehdejší době mohlo zdát jako netaktické, nevhodné a nezodpovědné snění.

Ano, to je Pražská výzva, nemělo by se na ni zapomínat. A stejně tak by se nemělo zapomínat na jména, která jsou s ní spojena: především Jiří Dienstbier, Jaroslav Šabata, Jaroslav Šedivý a další.

Ingrid Lottenburger

Promiňte, důležité přerušení: Pražskou výzvu naleznete v dokumentaci z této konference.

Petr Pithart

Gorbačov a jeho role. Já se znovu vrátím k tomu, co jsem řekl. Nikdo neočekával tak rychlé zhroucení, já říkám, "starého režimu". Pořád si nejsem jist, jestli je odůvodněné tehdejší režim označovat jako totalitní, komunistický – to je běžná floskule. Ale my se snažíme o nějakou přesnost. Možná by se dalo říci autoritářský. Ale to možná také ne. Já s tím nejsem ještě vyrovnán a dost mi na tom záleží, abychom to uměli pojmenovat. Ale nejde jenom o jméno. Mně se zdá, že povahu toho režimu, který se tak rychle zhroutil, a já jsem také u toho byl, pořád ještě nejsme s to vystihnout. Co to bylo za režim, když se jevil tak silný a nakonec se ukázal tak slabý, že vlastně rezignoval a vzdával tu moc, nechci říci předem, ale prostě jakmile jsme se trochu ramenem opřeli do té shnilé stodoly. Nechce se mi nazvat jej totalitním, nechce se mi s Reaganem říci, že to byla říše zla v té době. To jistě byla v 50. letech a při těch intervencích a při těch brutálních zákrocích proti revoltám. Ale v té době to byl mimořádně unavený, rezignující, v tom lepším případě cynický režim.

Našich politických a společenských poměrů se Gorbačovova perestrojka prakticky nedotkla. My jsme byli poslední zemí, jejíž představitelé velmi neochotně používali Gorbačovův slovník a na rozdíl od polských a maďarských reformních komunistů vůbec nehodlali jít vstříc té perestrojce.

Jedno jsme ale věděli s určitostí – a v tom máte stoprocentní pravdu – od jisté doby jsme věděli, že Sovětský svaz nebude intervenovat vojensky. Ale to jsme vlastně věděli už od roku 1980 – od polské Solidarnosci. Takže od té doby, myslím si, měla občanská společnost docela otevřený prostor. A domnívám se také, že jsme mohli dojít dál a nemuseli čekat až do roku 1989. Ta základní proměna nastala už před Gorbačovem. Protože jestli Sovětský svaz nezasáhl v době, kdy se polská společnost téměř jako celek postavila proti, tak už bylo jasné, že nezasáhne.

A ani ten Gorbačov a jeho nástup nebyl takovým předělem, jak možná by se z Vaší otázky mohlo zdát. Ale prosím, abyste toto všechno bral jako předběžné úvahy, více méně spekulace. My jsme se pořád ještě nedostali opravdu k důsledné analýze toho, co to bylo za režim, co jej drželo, proč se tak rychle hroutil. Teď kolem 17. listopadu – bude to 15 let – proběhne několik konferencí a na všech bude jedno z témat to, o čem zde mluvíme: co to bylo za režim? Co způsobilo jeho pád? Proč jsme se o to nepokusili dřív, když to už možná šlo? Proč jsme

byli tak zaskočeni náhlostí těch změn? A proč jsme byli, řeknu sebekriticky, tak málo připraveni?

Ingrid Lottenburger

Myslím, že by člověk neměl říci, že to přišlo znenadání. My jsme vývoji tehdejších událostí věnovali pravděpodobně příliš málo pozornosti. Podobně se mnozí vyjadřují k závěrečnému aktu KBSE (Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě v Helsinkách) z roku 1975 a jeho vlivu. Měli bychom si uvědomit, že podpisy Helsinské smlouvy jsou výsledkem přinejmenším 15 let tvrdé politické práce, která postupovala kupředu jen po velmi malých krůčcích. Jestliže pak byl pád zdi pro nás překvapením, tak to možná souviselo s tím, že nám chyběl náhled na události, které se odehrály v delším časovém úseku².

V této souvislosti se Vás chci zeptat: udržoval jste kontakt také s politiky, kteří byli aktivní v rámci KBSE?

Petr Pithart

Já jsem nikdy nebyl mluvčím Charty. Tito lidé, anebo alespoň někteří z nich, měli samozřejmě zprostředkované kontakty se západními politiky. Nebyl jsem ani na té slavné snídani s Mitterrandem. Byli jsme v kontaktu publicistickém, reagovali jsme na sebe. Ale jiné kontakty byly samozřejmě naprosto nemyslitelné. Byli jsme zváni na nejrůznější konference, symposia, ale nikdy nikdo nevyjel, samozřejmě. Vždycky jsme si podali žádost a byli jsme odmítnuti.

Já bych přece jenom chtěl trvat na tom, že pád komunismu byl překvapením! A že ho v této podobě, tak náhlý, že ho nikdo nečekal. Samozřejmě, pracovalo se na tom.

A teď tady chystáme také jednu konferenci právě o Helsinském procesu a já si myslím, že teprve dodatečně budeme objevovat, jak hluboce to působilo. Ale zatím to v obecném povědomí příliš není. Kdybyste tady nebo na ulicích udělali anketu, co se stalo v Helsinkách tehdy a tehdy, tak to prostě nebude vědět 99 lidí ze sta. Takže v tom máte pravdu, že ten proces působil, ale že jsme to asi nedostatečně reflektovali. Vy mluvíte o nedostatku prozívatelnosti. Já si pořád myslím, že to bylo, protože jsme ne dost dobře chápali, jak ten režim funguje a o co se skutečně opírá a kde už ty základy jsou naprosto rozhlodané a kde pak opravdu stačí málo, aby se to zhroutilo.

Já si to ukládám jako jeden z úkolů – do konce života tomuto lépe porozumět, protože jsem byl u toho, když ten režim rezignoval. Byl jsem u všech těch jednání Občanského fóra s mocí. A byli jsme znovu a znovu zaskakováni tím, až na výjimky prosím, ale opravdu na výjimky, jak to vzdávali, jak nám vycházeli vstříc!

To byla příznačná scéna na jednání České vlády s Vladimírem Pitrou. Několik z nás, kteří tvořili tu delegaci, jsme den předtím šest hodin a pak další den ještě ráno, dopoledne dalších pět hodin vedli úpornou diskusi, jak budeme reagovat, když to a to se stane, když tak a tak zareagují, probírali jsme všechny možnosti. A přesto odpoledne při tom jednání Vladimír Pitra v jednu chvíli vytáhl plnicí pero, odšrouboval ho a řekl: „Tak mi teda diktujte ty vaše lidi do vlády“. A my jsme prostě s touto možností nepočítali! Nepočítali jsme s tím, že to

---

² Vychází se z toho, že „Bukureštské prohlášení“ politických poradců výboru Varšavské smlouvy z roku 1975 (v rámci jedné konference o otázkách evropské bezpečnosti) připravilo cestu pro politický vývoj, který by měl překonávat rozdíly mezi oběma bloky.

dojde tak daleko, že nás vyzve, abychom jmenovali své ministry. To byla trapná chvíle, musím říci.

Tehdy Havel, tam u toho jednacího stolu, si tam něco šuškal s režisérem Národního divadla Rajmontem a pak se obrátili na mě a říkali: „Lukeš, Lukeš! Ministr kultury! Co na to říkáš?“ Já jsem říkal: „No co, to je bezvadný.“ Lukeš vedl stávkou v Národním divadle, byl to člen strany. A on říkal ten Pitra: „No, a další...!“ A my jsme říkali: „My vám to večer zavoláme.“

Prostě jsme nečekali, že to půjde tak rychle! A přitom jsme byli relativně dobře informováni o vývoji v naší zemi.

Jsem přesvědčen, že Charta je pořád nedocenená v jednom ohledu. My jsme byli známí jako ti, kteří protestují a píší petice a monitorují působení bezpečnosti a justice, ale to nebylo vůbec to hlavní. To hlavní byla systematická reflexe stavu společnosti. Charta vydala několik desítek důkladných dokumentů o stavu jednotlivých sfér společnosti, na kterých vždycky pracovala řada lidí. A měli jsme ctižádost spolupracovat i s lidmi, jak se tehdy říkalo, ze struktur. Takže to byly docela objektivní analýzy. A přesto ani my jsme nebyli připraveni na to, že ten režim to vzdá tak rychle, a že už vlastně je to stavba na hliněných nohou.

Já proto vždycky odděluji mezi, já tomu říkám "disent protestu" – to bylo to, co bylo slyšet na Svobodné Evropě a Hlasu Ameriky, a pak byl "disent reflexe", který celou tu dobu systematicky pracoval na poznávání té společnosti, na dokumentování jejího stavu. Takže my jsme relativně připraveni byli. Ale ne tak, abychom odhadli, že ten vývoj půjde tak rychle.

Ingrid Lottenburger

Mohu Vás ujistit, že Charta 77 u nás hrála velmi důležitou roli. Sledovali jsme s velkou pozorností, co se zde v Praze odehrávalo a s velkým zájmem jsme se dozvídali, jak z Prahy přicházejí tendence ovlivňující tehdejší Evropu.

Byla bych ráda, kdybyste mi ještě zodpověděl následující otázku. Když zpětně hodnotíte, co se odehrálo, myslíte si, že by se nedalo říci, že minulé události potvrzují, že občanská společnost je s to vykonat významné věci teprve tehdy, až když se začne politicky angažovat?

Petr Pithart

Ten pojem "občanská společnost" se příliš nepoužívá. Já to nedovedu docenit, jak to zní v němčině. Mám s tím pojmem trochu problémy, když studentům na právnické fakultě musím vysvětlit, o co jde. Protože toto vypadá jako adjektivum "společnost občanská". Někdy se uvádělo, začátkem 90. let, když jsme se přeli o budoucnost a o existenci federace, tak se říkalo "společnost na národním principu", "společnost na občanském principu". Takže společnost "občanská" a "národní". Ale to jsou všechno zavádějící významy.

Zdá se mi, že o cosi lepší je pojem "občanská společensví", protože jde nakonec o sumu sfér nezávislosti, která vyplňuje prostor mezi jednotlivcem a státem. Ten prostor bude vyplněn! Buď ho vyplní vždycky expanzivní stát a rozpínavé politické strany, anebo ho vyplní občané. A to určí, jaká to bude společnost a jak se v ní bude žít. Tolik k tomu pojmu.

Ten pojem nebyl v disentu reflektován. Já jsem si to hledal v celé té publicistické a literární produkci a zjistil jsem, že byli asi tři lidé, kteří ten pojem znali a používali. Jeden byl bratislavský profesor – Miroslav Kusý, já jsem také jeden z nich a toho třetího si nepamatuji.

To slovo samo o sobě v oběhu nebylo. Ale to, co my jsme dělali, to samozřejmě byla tvorba občanské společnosti. Ve chvíli, kdy kolem Charty vznikala další a další společenství a celá ta sféra toho disentu se rozrůžňovala a pomalu se stávala nepřehlednou, tak nás to naplňovalo velkým optimismem, protože občanská společnost by měla být co možná nejvíc diversifikovaná, pestrá, vzájemně se překrývající, těžko uchopitelná nějakým jednoznačným popisem. Vždyť od spolků až po univerzity, od občanských sdružení až k církvím – to všechno je svým způsobem občanská společnost.

Pojmově to je těžko uchopitelné a tehdy, říkám rovnou, jako téma diskursu to prostě nefigurovalo. Ale hned po roce 1989 jsme se toho ujali. Jak víte, jednu dobu to bylo mimořádně kontroverzní téma. Možná, že si vzpomenete, jak na obrazovkách televizorů seděli, teď si uvědomuji, že to byli tři Václavové, první byl Bělohradský, ten druhý byl Klaus a třetí Havel a vedli prostě půtku o ten pojem, jako kdyby to byla nějaká výbušnina. To vůbec nebylo samozřejmé, aby se ten pojem a hlavně obsah toho pojmu dostal do povědomí lidí. Já si dodnes myslím, že tam ani příliš není. A je to také proto, že ten pojem není dost výstižný, není dost názorný a vždycky se to musí ještě nějak explikovat, co to vlastně ta "občanská společnost" znamená.

Ingrid Lottenburger

Jsem přesvědčená zastánkyně toho, aby se politika dělala tímto způsobem. Já vždycky říkám, že to je "politika bez úřadu a mandátu". Přičemž "politika" je pro mě velmi široký pojem, který zahrnuje nejenom "vysoké cíle", nýbrž také cíle každodenního života. Pokud to takto pojmu, pak je "politika bez úřadu a mandátu" ohromně důležitý element pro demokracii. To vychází také z procesu KBSE. Pro naši budoucnost je natolik důležité si toto uvědomit, že bych velmi uvítala, kdyby rok 2005 byl rokem, ve kterém by se ještě jednou zdůraznilo, co proces KBSE pro nás a pro Evropu znamená. Jak už jsem řekla, máme ve vedlejší místnosti informační materiály jak o procesu KBSE, tak o Chartě 77, neboť toto spolu úzce souvisí. Když jste odhodláni přispět k "rozvoji občanské společnosti" a chcete to realizovat pomocí "politiky bez úřadu a mandátu", můžete se spolehnout na to, že to, co jste za období své činnosti zažili, vás jenom posílí a obohatí.

Petr Pithart

To je bezvadný nápad a já už jsem si to poznamenal. To budu používat – "politika bez mandátu".

Ingrid Lottenburger

Bez úřadu a mandátu! Politika bez úřadu a mandátu!

Petr Pithart

....bez úřadu a mandátu. Tedy „politika bez úřadu a mandátu“.

Jeden z těch, kteří byli "jasnozřiví" a byli dostatečně prozřetelní, byl uprostřed roku 1989 Ralf Darendorf, muž, kterého já velmi ctím. V té době byl tuším děkanem v St. Anthony's College v Oxfordu. Původně pochází z Německa. Dneska je členem horní komory parlamentu.

Dahrendorf napsal útlou knihu, která byla v titulu jakousi parafrází slavné knihy Edmunda Burkeho – "Odpověď na dopis jednomu muži z Varšavy". On tam má mimořádně výstižnou charakteristiku toho, co je občanská společnost. Ještě nedošlo k těm všem změnám, bylo léto 89 a on říká: „Za příznivých okolností si lze představit, že politický systém se změní za šest měsíců, bude přijata ústava, volební zákony, bude zvolen nový parlament. V zásadě může být politický systém v základech přebudován. Když půjde všechno dobře, lze si představit, že se za šest let dostaví první pozitivní výsledky ekonomických transformací“. Ukazuje se, že jsme asi nebyli ten nejšťastnější případ, že to trvá déle. O bývalých zemích východního bloku ani nemluvě. A říká dál: „Vybudování občanské společnosti, to nejdůležitější“ – a on to nazývá "ústavním kotvištěm demokracie" – „to vyžaduje 60 let“.

A je jedno, jestli se jedná o 60, 40 nebo 80 let, je to prostě řádový posun. To je realistický pohled a já bych rád na něm trval. To prostě nejde jaksi vydupat ze země, to nejde zorganizovat. Stát nikdy nebude organizovat občanskou společnost. Občanská společnost je v jistém smyslu vždycky konkurentem státu. Minimálně je bariérou rozpínavých tendencí státu a politických stran. Takže stát může co? Může nepřekážet a může snad – velmi osvícený stát – utvářet určité příznivé podmínky. Ale zorganizovat občanskou společnost nikdy nemůže! Takže to od státu nemůžeme chtít. To je určitá tenze, to je určitá napětí a o to jde.

Našincům tady bude srozumitelné, když připomenu poměry mezi válkami. Končili deziluzi politického stranictví mimo jiné také proto, že politické strany zjevně expandovaly do sfér, které měly být doménou občanské společnosti. Politické strany měly své sportovní organizace, odborářské organizace, ženské organizace, měly své záložny, měly své večerní školy. A tehdy došlo mezi válkami paradoxně k určitému zúžení občanské společnosti u nás. Ta byla v druhé polovině 19. století maximálně rozvinutá. Zejména v českých zemích až do roku 1914 byla jaksi až extrémně rozvinutá občanská společnost. Je přeci pro tuto dobu příznačné tzv. "spolkaření české". A ty politické strany v meziválečném období zúžily ten prostor a vždycky budou mít tendenci tu sféru okleštit. Takže občanská společnost je bariérou rozpínavosti státu a rozpínavosti politických stran. Tudíž nemůžeme spoléhat na to, že politické strany a stát budou organizovat občanskou společnost.

Ingrid Lottenburger

To pozitivní na celé věci je, že občanská společnost státu určí – nechci říci "odsud podsud" – ale přinejmenším chce vidět stát zredukovaný na určité funkce. Jedna věc ale musí být jasná: stát se už neobejde bez občanské společnosti. Když jenom uvážíme samotný problém prevence konfliktu. Kolik lidí je z pověření státu někde ve světě nasazených, aby zabránili tomu nejhoršímu nebo ještě hůře, aby po případné intervenci státu zase všechno dali do pořádku. Stát by měl vlastně vědět, že občanská společnost je tady a že on s ní může také kooperovat. Bez občanské společnosti to vlastně už vůbec nejde.

Pane Dr. Pitharte, dovolíte, aby Vám položili hosté z publika několik otázek? Tam vzadu už se někdo hlásil.

Jochen Selle, Berlín

Do Biermannovy aféry – tzn. dlouho po roce 68 – nebylo v NDR možné se organizovat ve skupinách, protože toto pak okamžitě bylo hodnoceno jako skupinová činnost nepřátelská státu. V NDR probíhal vývoj občanského hnutí mnohem přehlednějším způsobem: byla to sociální síť v sociálně-psychologickém smyslu. KBSE pomohla odstranit zmíněné paragrafy o skupinové činnosti nepřátelské státu, čímž se začalo tvořit množství sociálních sítí. Na

začátku to byly menší skupinky, které sbíraly postupně odvahu a čím dál více se politizovaly. Tyto skupiny byly s nástupem Gorbačova stále odvažnější a formulovaly pak také jasněji své politické představy. Za prvé to byla hnutí Charta 77 v Československu a Solidarnosc v Polsku, jejichž existence nám velmi pomáhala a řadu věcí usnadňovala. A za druhé to byla v poslední fázi po Gorbačovovi, tzn. po r. 85, západoněmecká vláda, která nám oficiálně pomohla. Já si vzpomínám, že mezi lety 88-89 jsme už byli celkem drze byli pozíváni na západoněmecké zastupitelství: křesťané, spisovatelé, všichni, co byli trochu opoziční.

Podněcovalo nás to k využití možností, které KBSE jistým způsobem garantovala. Což jsme využívali tím, že jsme se organizovali v rámci církví, v mírovém hnutí, v hnutích kolem životního prostředí atd.

Ingrid Lottenburger

Chtěl byste to okomentovat?

Petr Pithart

Určitě to tak bylo, tak jsme to vnímali. Máte pravdu, že v NDR se občanská společnost rozrůstala výrazně proti nám do té sféry sociálních sítí, a že tam u vás hrály větší úlohu církve a teď se dozvídám, že jste v poslední době měli už otevřené dveře i na diplomatická zastupitelství.

U nás to bylo trochu jinak. To je samozřejmě úplně normální. Smysl toho byl však velmi podobný a my jsme si také od vás vypůjčili to slovo "fórum". "Občanské fórum", je vlastně výpůjčka z NDR. Od Poláků jsme si zase vypůjčili "kulaté stoly", ačkoliv jsme vždycky seděli u stolů čtverhranných.

Ingrid Lottenburger

Ute, chtělas něco říci? Prosím.

Ute Hegener, Bonn

Jmenuji se Ute Hegener a pracuji v organizaci "Síť německých žen za mír" v Bonnu a podílím se na jednom projektu, který se zabývá reformou Organizace spojených národů. Navrhujeme zřídit komisi pro prevenci konfliktu v krizových oblastech, která by spadala pod Generální shromáždění OSN. Tento projekt se nazývá Pro UNCOPAC-United Nations Kommission on Peace and Crisis Prevention.

Umím pochopit zklamání z dnešní situace, stejně tak umím dobře pochopit postesknutí nad tím, že občanské organizace a sociální hnutí stále bojují o své společenské uznání a o své místo na slunci. A právě tak umím pochopit s tím související politickou rozmrzelost a také to, že se lidé stahují do ústraní a nejsou aktivní. Ale nedokážu pochopit, že občané, kteří žijí v politické svobodě, nevyužívají možnosti svobodně volit. Bohužel také mnozí z naší generace, kteří proces KBSE aktivně zažili, se takto chovají. Možná to souvisí s tím, že jsme zapomněli uvědomovat si enormní hodnotu některých demokratických výtěžků v naší společnosti, jako např. mírové politiky KBSE. Až v neděli přijedu zpátky do Německa – kde máme v Nordrhein-Westfálsku komunální volby – a zeptám se, až budu doma, mého syna, jestli se připojil k většině obyvatelstva – a to je bohužel "Strana nevoličů" – nebo jestli využil svého práva volit a aktivně se voleb zúčastnil, tak s velkou pravděpodobností zažiju zklamání.

Nevím, jestli volil, bohužel. Ale v tom spatřuji moji zodpovědnost. Proces mírové politiky probíhá dnes na základě jiného vzoru.

Když se ohlédnou zpátky – příští rok slavíme 30 let KBSE – a zeptám se, čím je OBSE dneska a co se stalo z "lidské dimenze", tak mohu jenom říci: užíváme dnes pojem "lidská bezpečnost" a přitom vedeme války! A OBSE jako institucionalizovaná KBSE nemá přitom vůbec žádný politický význam; není tím, co jsme si tenkrát přáli a co jsme podporovali. Ale jak to vypadá, dneska už to není vůbec téma, posílení OBSE dneska už bohužel není vůbec téma v rozšířené Evropě, která by ale bez ní vůbec nebyla myslitelná.

Pak se musím zeptat, nezapomněli jsme náhodou, v této napjaté atmosféře, kterou tu dnes máme, při diskusi o pojmech, co je občanská společnost, co je občanská angažovanost, na pojem humanity v souvislosti s "lidskou bezpečností" a jakou roli hraje v dnešní zahraniční a bezpečnostní politice? A to je něco, co já v dnešní diskusi nebo v příspěvcích řečníků skutečně nenacházím. Co se stalo z evropské mírové politiky, která představovala závažnou část procesu KBSE a jakou hodnotu má dnes? Nezapomněli jsme na nebezpečí, které nás desetiletí ohrožovalo? Neměli bychom se, také sami sebe, jako nevládky, zeptat, kde jsme udělaly chyby? A kde jsme udělali chyby jako političtí aktéři? Jsou tyto věci předmětem diskusí také u vás?

Ingrid Lottenburger zmínila pojem prevence konfliktů v krizových oblastech. Za to jí velmi děkuji. Přes všechna zklamání nad dnešní situací v zemích transformace bych chtěla v procesu KBSE zdůraznit právě aspekt mírové politiky jako absolutně důležitý vzorový příklad.

A odtud moje otázka na Vás, pane Pitharte. Řekl byste, že proces KBSE by mohl být v dnešní době příkladem pro konflikt na Blízkém východě, a že by ve věci mírové politiky mohl něco ovlivnit? Myslíte si, že by se zde podobné kroky mohly osvědčit? Navázali jste kontakty nebo jste již něco iniciovali?

Děkuji.

Petr Pithart

Spor Palestinců a Izraelců a jestli by v tom disidentská zkušenost mohla napomoci. Já Vám řeknu, že jsem docela hrdý na to, že Česká republika a dneska už i Ministerstvo zahraničí se tolik věnuje situacím v zemích, které se nedostaly zatím tak daleko jako my. A řeknu, že senát stojí v první linii. Měli jsme velké dvoudenní konference o situaci v Bělorusku za účasti běloruských exulantů, běloruských občanů, kterým se podařilo z Běloruska na naši konferenci vycestovat. Měli jsme světovou konferenci o situaci na Kubě. Já přijímám lidi z Barmy – barmskou opozici. Měli jsme setkání tibetského exilu v čele s předsedou exilové vlády.

Teď jsme dokonce začali pracovat na určitém – a teď to bude znít samozřejmě nadneseně – na určitém manuálu kroků, samozřejmě na obecné rovině, čeho se vyvarovat a jak jednat v situaci před pádem režimu, bezprostředně po něm a jak jednat poté. Protože tady opravdu je určitý cenný thesaurus zkušeností, leccos je úplně specifické, ale jsou určitě některé podobné rysy režimů, které jsou před takovou změnou nebo kde ta změna probíhá. A zatím jsou ty naše "návody", ale dávám to opět do uvozovek, přijímány velmi vážně. Co já bych za to dal, kdyby nám v roce 1989 někdo poradil, jak na to jít a jaké má být pořadí kroků, které budeme dělat a jak máme co měnit. Mnoho bychom z toho dělali jinak.

My jsme ale šli po úplně nevychozené cestě, protože byly jisté zkušenosti z transformací autoritářských režimů, ale byli-li jsme reziduem totalitního režimu, tak pak se pro nás jednalo o první pokus vůbec. Takže, snažíme se poslední dobou a protože už máme určitý odstup – těch 15 let je dost – tak se snažíme to reflektovat a nabízet to jako vlastní zkušenost. Samozřejmě jenom, když je o to zájem. Nemůžeme to strkat do ruky někomu, kdo o to nestojí.

Ingrid Lottenburger

Chtěla bych ještě krátce něco říci k příspěvku Ute Hegner. Člověk by si měl před očima promítnout, co se u nás odehrávalo právě v roce 1975. Na obou stranách hranice jsme měli atomové zbraně, které každou chvíli mohly dopadnout na hlavní města těch druhých. Stačila by jenom malá záminka, aby se spustil atomový konflikt a mohlo být po všem. V této situaci bylo podepsání závěrečného aktu 35 státy pro nás skutečným zázrakem. Tato zkušenost je natolik výjimečně pozitivní, že by v tom musel být čert, kdybychom nebyli schopni přispět k ukončení toho příšerného konfliktu mezi Palestinou a Izraelem. Vždyť to je zločin, co se tam děje, to je neuvěřitelné!

Chcete to pane Dr. Reinerte komentovat?

Dr. Adrian Reinert, Stiftung Mitarbeit, Bonn

Ano, možná ještě pár poznámek z mé strany. Já jsem se předtím ptal, jakým způsobem západoněmecká levice podporovala občanské hnutí u vás. Musím teď poukázat na to, že pravice v Německu (především konservativní strana CDU-CSU) odmítla např. Helsinskou konferenci.

Chyby pravice a levice byly: levice podcenila demokratizační proces a s ním spojená hnutí za demokracii v bývalých zemích východního bloku a pravice zas podcenila to, co lze takovými konzultacemi na mezinárodní úrovni, jakými byla právě KBSE, ovlivnit. To byla první poznámka.

Považuji za velmi zajímavé, že jste spolu s dalšími aktéry, kteří iniciovali a uskutečňovali proces Charty 77, že jste si nebyli přitom vědomi toho, jaké následky tento proces bude mít, a že jeho výsledkem bude občanská společnost. Na Západě toho tento proces mnoho způsobil. Byl pro nás vždycky spojen s pojmem občanské společnosti. Já jsem dneska ráno v rámci mé přednášky uvedl, že ten pojem "občanská společnost" začal být na Západě diskutován teprve až díky Chartě 77 a jejím následným aktivitám. To, čeho občanská hnutí u vás dosáhla, působilo na nás velmi povzbudivě. Získávali jsme ohromné množství nových impulsů skrze to, co jsme nazývali "občanskou společností", což ale vy sami, kteří jste ji uskutečňovali, jste vůbec jako občanskou společnost neoznačovali. Ještě jednou musím říci, že to považuji z historického hlediska za nesmírně zajímavé.

A třetí bod, který mě také vždycky zajímal a vedl k zamyšlení: kdybychom my na Západě chtěli tehdy rozvíjet naši vizi občanské společnosti na základě toho, co se zde v Československu a v dalších zemích Varšavské smlouvy právě odehrávalo, pak by s tím bylo spojeno očekávání, že naše demokracie získají od vás nové impulsy. My jsme měli na Západě do jisté míry velmi sytou demokracii spojenou s nespokojeností obyvatelstva kvůli nedostatku možností participace na věcech veřejných. A my jsme doufali v nové impulsy a v jiná pojetí demokracie. A zde musím říci, že naše očekávání – když to tak beru ze strany mé osoby –

byla spíše zklamána. Bylo toho mnoho nového, co v letech po roce 1989 vznikalo v oblasti kultury dialogu, kultury jednání a komunikace a vlastně nic z toho se dále nerozvíjelo. Nemám ten pocit, že by nějaké prvky z jiné politické kultury, které byly v období pádu zdi v Německu aktuální (jako byl třeba kulatý stůl), zůstaly zachovány. Demokratické procesy ve střední a východní Evropě se nakonec velmi silně přizpůsobily demokratické praxi západní Evropy.

Ingrid Lottenburger

Chtěla bych to poslední, co jste řekl, podpořit jednou poznámkou. Také já jsem si říkala: „Teď to přijde! Můžeme se těšit na zcela nové zkušenosti!“ V jedné diskusi, také na naše téma, v Evropské akademii v Berlíně, bylo moje zklamání podpořeno jedním určitým názorem, který tvrdil, že, pokud bylo "angažovat se" životu nebezpečné, tak se na tom mnozí podíleli. Ale od té doby, kdy "se občansky angažovat" už není životu nebezpečné, tak už to není tak šíleně zajímavé.

Velmi doufám, že od vás zažijeme zase silnější rezonance.

Chce ještě někdo položit otázku? Prosím pěkně.

Květa Morávková, Liberec

Chtěla bych se zeptat pana Pitharta na jednu věc. Když jste v souvislosti s charakteristikou Charty 77 hovořil o "občanských společenstvích" evokovalo to u mě jednu otázku: na čem myslíte, že jsou závislé, nebo jsou závislá, ta společenství nejvíce? Jestli je to více na těch lidských zdrojích, lidském potenciálu, anebo na tom materiálním zázemí. Protože my, jako neziskové organizace, se stále ozýváme, že máme málo peněz, málo stability, málo jistých zdrojů a já mám přitom pocit, že je to mnohem víc o těch lidech. Jestli byste nám uměl dát několik rad do života v tomto směru, kde možná my právě bloudíme ve smyčkách. A jestli z té historie Vás napadá nějaká rada.

Petr Pithart

Škoda, že v závěru nemáte pro mě nějakou lehčí otázku. Lidské zdroje nebo materiální zdroje. Ach jo.

My jsme si byli vědomi na začátku 90. let, že občanská společnost bez materiálního zázemí se bude rozvíjet velmi pomalu. Tady jsou např. ohromně důležité nadace. Ale kdo je nadá!? Kde jsou ti ušlechtilí donátoři? Kde jsou ti Hlávkové?

Teď už mně to k ničemu nepomůže, takže se můžu i pochlubit. My jsme – Česká vláda – měli docela osvícenou ideu a opravdu jsme v roce 1991 rozhodli, že jedno procento z výtěžku druhého kola privatizace bude sloužit k nahromadění zdrojů, které posléze budou použity jako startovní pro skutečné nadace. Nikoliv pro jednotlivé neziskovky, ale pro ty, kteří by jim měli pomáhat. Ten výnos nakonec po 12 letech byl o něco menší, než jsme si mysleli, ale šlo o stovky miliónů. A skutečně před třemi lety vznikla ta, abych tak řekl, "nadace pro nadace" – ten Nadační fond. Jiří Müller, asi vám to jméno bude známé, se toho ujal. A ty finanční prostředky se rozdělili na několik málo hromádek a rozdalo se to skutečným nadacím, o kterých se po těch deseti letech mělo za to, že jsou to ty nejvíce životaschopné.

To jsme tedy udělali a možná, že to byl jediný opravdu vstřícný čin ze strany státu. Tím jsme ale nedohnali to manko těch donátorů, kteří jsou dneska desetkrát ochotnější dotovat podplacený fotbal, než neziskové organizace. Hrozně nás to mrzí, že ta první garnitura úspěšných podnikatelů má tak málo smyslu pro to, na co se ptáte. To je moje odpověď – materiální zdroje. Určitě, bez toho to prostě nejde. Ale kdybych musel na mučidlech říci, co je přece jenom nejdůležitější, tak řeknu, že to jsou samozřejmě ty lidské zdroje. Ale nemůžeme po lidech chtít, aby byli přehnaně obětaví, sebe obětující se. Musí tady být nějak oboje.

Ten stát v polovině 90. let byl velmi, velmi negativně nakloněný k neziskovému sektoru. A tehdy, navazuji na pana Reinerta, tehdy právě již zmíněný Václav Klaus psal články o tom, že občanská společnost je "výmysl levicového disentu" ve východní Evropě, že prolistoval všechny knihy a nikde tam o tom nic předtím nebylo. A to máte pravdu a on taky, svým způsobem, ten pojem, já jsem si to našel, se objevil nebo jej poprvé použil skotský filosof Adam Ferguson, patřící do "Školy skotského osvícenství", který někdy v roce 1785 napsal knihu s titulem "Eseje o občanské společnosti".

A ten pojem se pak choval jako ponorná řeka. A prostě mizel na celá desetiletí a staletí.

Ale když čtete stále geniálního a aktuálního Tocquevilla – jeho "Demokracii v Americe" -, tak je to vlastně o občanské společnosti, jenom ten pojem nepoužívá.

A to máte pravdu, že jsme to – ten pojem – jakoby bezděčně vynesli znovu – vyvedli tu ponornou řeku na povrch my, disidenti. Ale udělali jsme to opravdu bezděčně. Ten pojem je dneska frekventovaný a jsem rád, že můj krajan, možná náš nejvýznamnější sociální vědec, Arnošt Gellner, o tom napsal tak skvělou knihu – "Eseje o občanské společnosti".

No tak vidíte, tak to je možná ten přínos, ten nový impuls. My jsme si to mysleli, že se to od nás bude možná očekávat, že určitě přijdeme s něčím novým, co obohatí tu unavenou, opotřebovanou parlamentní demokracii. To se nestalo a já se za to prostě nebudu omlouvat.

My jsme zkusili Občanské fórum jako určité hnutí. A ti, kdož byli v tom 89. roce u toho, a netrvalo to dlouho, a byli prostě převálcováni a já se obávám, že právem, klasickým politickým stranictvím, tak ztratili své pozice a velmi těžko se některým z nás podařilo do té politiky vrátit. Prostě to nefungovalo.

V tomto bodě jsem skutečně střízlivým konzervativcem a obávám se, že jaksi něco fundamentálně jiného než politické strany nevymyslíme. Přičemž je jasné, že je v tuto chvíli ani nemůže nic nahradit.

Byl bych rád, kdyby politické strany byly osvícené v tom smyslu, že by komunikovaly s občanskou společností, že by se jí nechaly inspirovat. Je to tedy smutná zpráva pro mnoho lidí, kteří mají politických stran plné zuby. Já prostě jinou možnost nevidím.

Ano, nepřišli jsme s novými impulsy. Ano, doháníme ten vývoj, ve kterém jste nás předběhli. Jsme si čím dál více vědomi, že v ledasčems vás nikdy nedohoníme. Takže nějaká naděje na nějaké velké inovace – já jí tedy nevidím. Je to smůla, že zrovna na tuto nepřilíš optimistickou notu mluvíme v samotném závěru tohoto setkání, ale já si vždycky říkám, že pravda nás osvobozuje.

Promiňte mi tu skepsi.

Ingrid Lottenburger

Já Vám mnohokrát děkuji za tento rozhovor.

Vážený pane Pitharte, na závěr našeho rozhovoru bych ráda zmínila ještě následující věc: Vy jste v březnu tohoto roku v Ústí nad Labem na konferenci "Tolerance místo intolerance" mluvil na téma "Paměť se nedá vynutit". Děkuji Vám za Vaše výklady, obzvláště pak za odkaz ve Vaší přednášce na to, jakým způsobem se scholastici ve středověku zkusili dostat k pravdě: pokoušeli se o to nejenom v dialogu s hovořícími, ale také s posluchači.

Mám však ještě jeden další postřeh: ve Vaší řeči jste kolísal v souvislosti s česko-německými vztahy mezi zjištěním, že vzájemný dialog byl v posledních letech "vyjímečně úspěšný" a mezi zhodnocením skutečnosti, že "jsme stále na začátku".

Ráda bych toto doplnila ze svého pohledu: nestojíme sice na začátku, ale nebyli jsme doposud tak úspěšní, jak jsme doufali. Vždycky budou existovat věci, které i při nejlepší snaze jsou "nezlepšitelné". Zaručeně znáte rčení: "Nechod' na mě s fakty, já mám totiž svůj pevný názor".

Ale také existuje v našich republikách – a počítám mezi ně také Polskou republiku – velké množství lidí, kterým skutečně informace chybí na to, aby mohly své postoje korigovat. Porozumění a pochopení má obzvlášť vyhlídky na úspěch teprve tehdy, když dané problémy zažijeme na vlastní kůži nebo se alespoň s ním můžeme seznámit, a tím je pochopit.

V tomto smyslu jsme v listopadu loňského roku představili náš projekt "Útěk, likvidace a vyhnání obyvatelstva v Euroregionu Nisa". Tímto projektem by mělo být možné zahájit proces skutečného porozumění v tomto problematickém třínárodním regionu. Pro realizaci budeme potřebovat přibližně pět let. Prosím, přijměte dokumentaci z této konference. Bude nás velmi těšit, když se budete dále zajímat o další vývoj tohoto projektu.

Petr Pithart

Děkuji mnohokrát. Vidím, že jste zapojila do tohoto projektu důležité historiky. Budu moc rád, když mě budete informovat o pokrocích na realizaci tohoto projektu.

Já jsem byl tady ve chvíli, kdy tento Euroregion Nisa byl prohlášen. Byl to druhý euroregion, nemýlím-li se, první byl Euroregion Egrensis a moje vláda to maximálně podporovala. Mně se zdálo, že to je skvělý nápad. A jakmile jsme prohráli – my, řekněme, inovativní struktura-Občanské fórum – tak se ten proces na několik let zastavil.

I tyto euroregiony jsou idejemi z rodu občanské společnosti. I když je to vlastně paradox, že i tady stát připouští, že některé pravomoci, některé prostředky materiální, pouští z rukou.

Zakládání euroregionů vyvolalo tehdy, tak jako celá ta koncepce občanské společnosti, zásadní odpor. Bylo by dobře, kdybychom se z toho poučili, kdo tady v této zemi má skutečný zájem na tom, aby stát byl naším pánem od rána do večera, a kdo má naopak smysl pro občanskou společnost, pro euroregiony, pro Evropskou unii.

Nemohl jsem si odpustit tento politizující závěr. Nežlobte se.

Ingrid Lottenburger

Velmi Vám děkuji za Vaše slova. Ráda bych se ještě vrátila k zmíněnému pojmu – "Politika bez úřadu a mandátu". Jediná potíž při používání tohoto pojmu je, že se stále musíte s lidmi pít o to, co vlastně politika je.

Nemohu se např. s mojí přítelkyní Věrou stále dohodnout na tom, kdy začíná nějaká činnost být činností politickou. Ale to jenom na okraj.

Ještě jednu poznámku. Ve Vaší řeči v Ústí nad Labem jste řekl: „Paměť se nedá vynutit“, ale snad by se k tomu dalo dodat, že "paměť" můžeme podpořit a doplnit informacemi".

A nyní předávám slovo paní Beate Roggenbuck.

Paní Roggenbuck je ekonomickou vedoucí německé sekce Helsinského občanského výboru (Helsinki Citizens' Assembly), dále vykonává svobodné zaměstnání v oblasti mediace a jako projektová manažerka. A kromě toho je ještě "krotitelkou" dvou nádherných dětí.

Beate Roggenbuck, Bonn

Jsem ekonomickou vedoucí německé sekce Helsinského občanského výboru (Helsinki Citizens' Assembly) a spolupracuji úzce s Ingrid Lottenburger.

Pro mě to byla právě hodina dějepisu. Byla jsem ještě školačkou, když došlo k podepsání závěrečného aktu KBSE (Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě v Helsinkách). Já si ale velmi dobře vzpomínám na reportáž v televizních novinách a také si dobře vzpomínám, že jsem v jedněch levicově-katolických novinách četla o vzniku Charty 77. Tzn. v levicově-křesťanských kruzích představovala Charta docela důležitý impuls pro proces, který potom pokračoval ve formě dalších dialogů, návštěv a akcí spíše konspirativního rázu, jako bylo pašování knih, obzvlášť pak mezi spřátelenými křesťanskými skupinami v tehdejší NDR.

Já jsem pak samozřejmě dospěla. A velmi mě těší, že jsem zde nyní mohla obdržet lekci z dějepisu. Chtěla bych Vám – pane Pitharte – osobně za to velmi poděkovat. Ale chtěla bych poděkovat také všem ostatním, kteří se dnes zde podíleli – a to nejsou jen ti, kteří hovořili zde u stolu – za aktivní, angažovaný, otevřený a velmi odvážný způsob diskuse. Myslím si, že se skutečně podařilo vést zde velmi odvážný občanský dialog. A myslím si, že my všichni jsme se z toho poučili. Takže mě moc těší, že jsem dlouhou cestu z Bonnu sem nevážila nadarmo, a že jedu obohacena o nové zkušenosti domů. Doufám, že tato konference bude mít další pokračování.

Ingrid Lottenburger

Nezapomeňme poděkovat ještě Swenu Dietrichovi za tlumočení.

Beate Roggenbuck, Bonn

Před nějakou dobou jsem sama tlumočila z němčiny do angličtiny. Je to skutečně velmi těžké simultánně tlumočit. Srdečně Vám děkujeme, pane Dittrichu, za Vaši angažovanost a Vaši práci.

Ingrid Lottenburger

Přeji vám šťastnou zpáteční cestu domů.

DEUTSCH-TSCHECHISCHES FORUM DER FRAUEN

Begrüßung durch die Vorsitzende

Věra Vohlídalová

Geehrte Damen, geehrte Herren,

Erlauben Sie mir, dass ich Sie alle sehr herzlich begrüße, vor allem Herrn Dr. Přemysl Sobotka, den stellvertretenden Vorsitzenden des Senats der Tschechischen Republik. Erlauben Sie mir, dass ich weitere, sehr verehrte Gäste begrüße: Frau Bürgermeisterin Matušková sowie die ehemalige Konsulin unserer Republik in Dresden, Frau Šebková.

Wir treffen uns heute in den Räumlichkeiten eines Gebäudes, das unter der Bezeichnung „Versöhnungsbau“ bekannt ist und das Symbole begleitet, die mit dem Thema unserer Konferenz eng zusammenhängen. Die Bibliothek wird allgemein als „Bild und Gedächtnis der Gesellschaft“ bezeichnet. Eine Anmerkung hierzu: Momentan findet in der Republik die Woche der Bibliotheken statt. So wie sich die demokratischen Staaten den Bürgern öffnen und demokratische Prinzipien in das System, in die Funktion und die Verwaltung des Staates und der Kommunen einziehen, wurden auch die Türen der Bibliotheken geöffnet. Die Bibliothek in Liberec ist mit dem Konzept des offenen Hauses als Dienstleistungseinrichtung für alle da oder versucht es wenigstens zu sein. Weiterhin: So wie eine Demokratie ihre Minderheiten schützt, schützt das Gebäude der Bibliothek eine kleine Synagoge, die bei uns die Minderheiten symbolisiert. Durch ihre Dienstleistungen ermöglicht die Bibliothek einen freien Zugang zu den Beständen und Informationen, sie stellt allen Bürgern ohne Unterschied alles das zur Verfügung, was sie hat und was die Bürger benötigen.

Der sich nähernde 30. Jahrestag des Helsinki-Abkommens über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa, die Erinnerung an das Abkommens über die Einhaltung der Bürger- und Menschenrechte, die daraus folgende Gründung eines internationalen Verbandes, der Helsinki Citizens' Assembly, die aktuelle Situation in der Welt und die kommenden Senatswahlen und Wahlen in die Kreisverwaltungen der Tschechischen Republik, sind für uns heute ein Ausgangspunkt über die Entwicklung der Zivilgesellschaft zu sprechen. Dies sollte das Thema unserer heutigen Diskussionen sein.

Ich begrüße Sie also noch einmal in Liberec. Das gilt im Besonderen für unsere ausländischen Gäste. Ich bin überzeugt, dass wir nicht mit dem Gefühl einer umsonst verbrachten Zeit diesen Raum verlassen werden.

Die Moderation der heutigen Konferenz übernimmt meine deutsche Kollegin im Frauenforum, Frau Ingrid Lottenburger. Ich übergebe ihr sehr gerne das Wort.

Ingrid Lottenburger

Ja, auch ich möchte Sie alle noch einmal herzlich begrüßen.

Unsere heutige Konferenz werde ich moderieren. Ich glaube, es wird sehr spannend. Ich hoffe und gleichzeitig bitte Sie, dass Sie aktiv an der Diskussion teilnehmen und, dass Sie Fragen stellen. Dabei würden wir froh sein, wenn Sie uns auch ihre persönlichen Erfahrungen und

Meinungen mitteilen, damit die Zivilgesellschaft tatsächlich aktiv dargestellt wird. Wir wollen nicht, dass sich alles nur auf dem Podium abspielt. Es wird für uns sehr interessant sein, von Ihnen zu hören, welche Erfahrung Sie gemacht haben. Ich weiß, dass damit ist eine Menge Arbeit verbunden ist, auch politische Arbeit, „politische Arbeit ohne Amt und Mandat“.

Ich freue mich auf die Zusammenarbeit bei der heutigen Diskussion.

Aber jetzt will ich das Wort meiner langjährigen Freundin Věra Vohlídalová übergeben. Sie wird jetzt über die Lage in der Tschechischen Republik mit dem besonderen Blick auf Liberec und die aktuelle Lage in der Stadt, sprechen.

Bitte Věra, du hast jetzt das Wort.

Zivilgesellschaftliches Engagement in der Tschechischen Republik und in der Region - Beispiele -

Věra Vohlídalová

Während des heutigen Treffens werden wir bestimmt weitere Begriffe, die mit unserem Thema zusammenhängen berühren. Wie z. B. Demokratie, direkte Demokratie, nachhaltige Entwicklung, Agenda 21, die Menschen- und Bürgerrechte, die Rechte der Minderheiten. Es ist nicht meine Aufgabe, die Definitionen hier vorzutragen und mich mit ihren Unterschiedlichkeiten zu befassen. Ich soll mit Ihnen gemeinsam besonders den Zustand der öffentlichen Angelegenheiten in der tschechischen Praxis betrachten.

Die Mitwirkung und Teilnahme der Bürger an der Entwicklung der Gesellschaft wird mit Sicherheit beeinflusst von der persönlichen und parteibezogenen Auffassung und Wahrnehmung der Demokratie. Die Zivilgesellschaft bestimmt über die Wahlen diejenigen, die so dazu berufen werden, die Verantwortung für die Entwicklung und Verwaltung eines bestimmten Gebietes oder selbst der Bürger zu übernehmen. Zur Einleitung möchte ich deswegen kurz die Auffassung unserer zwei Spitzenpolitiker vorstellen, die das Geschehen seit Beginn der 90er Jahre beeinflussen. Dann beschreibe ich eine Auffassung, die den Positionen, die in der EU vertreten werden, nahe steht und die Meinung derjenigen, die ein Bestandteil des Lebens in unserer unmittelbaren Umgebung sind.

Ich schaue ganz kurz auf die Landesebene und rede dann über die Gegenwart in Liberec. Dabei nutze ich auch die Meinungen der Akteure in der Region, falls mir diese zugetragen wurden. Meine subjektive Meinung und Erfahrungen werden dieses Szenarium ergänzen und sollten in Einklang mit all dem sein, was hier heute diskutiert wird bzw. mit Ihrer Meinung. Das kann aber nur zum Vorteil der nachfolgenden Diskussion sein.

Wie schon gesagt wurde: Der Prozess des „Aufbaus“ der Demokratie sowie der Werkzeuge für ihre Durchsetzung und Förderung, ist mit Unterschiedlichkeiten in der Auffassung von Demokratie und Zivilgesellschaft begleitet. Auf diese Weise wird das Verhalten der Bürger und der Politiker geformt und beeinflusst.

Ich möchte jetzt von einer Webseite http://kovi.wz.cz/me_prace zitieren, um Ihnen Meinungen über Zivilgesellschaft von zwei Spitzenpolitikern nahe zu bringen. Es handelt sich um Zitate von Václav Havel und Václav Klaus. Ich zitiere:

Václav Havel: "die Zivilgesellschaft repräsentiert den lebendgebenden Untergrund des Staates – die Sphäre der spontanen Aktivität und das Vernetzen der Bürger außerhalb der Institution des Staates“. Havel schließt in diese Kategorie nichtgewinnorientierte und öffentlichrechtliche Organisationen ein. Ich zitiere weiter: "ein weiteres Spektrum von formalen und nicht formalen Gruppierungen bildet dann die Grundlage zur Entstehung eines gesunden politischen Systems und ermöglicht ein ausgereiftes Funktionieren von politischen Parteien, die die Impulse aus dem bürgerlichen Sektor aufgreifen und diese in politische Positionen umwandeln“. Gemäß Havel ist Zivilgesellschaft ein untrennbarer, integraler Bestandteil des Staates, der auf dieser Basis aufgebaut wird.

Václav Klaus ist konträrer Meinung: Im Zusammenhang mit Arbeiterorganisationen und Gewerkschaftsorganisationen und weiteren organisierten Akteuren, die im Bereich des Zivilraumes aktiv sind, redet Klaus über den sich erweiternden Korporatismus. Korporatismus wird gemäß Klaus dadurch gefährlich, dass er diese Organisationen im Inneren des Staates bindet. Diese gewinnen dann einen immer größer werdenden Einfluss auf politische Entscheidungen, wobei diese Organisationen kein Mandat haben, das auf einer demokratischen Wahl basiert.

Für Klaus ist das grundsätzliche Element der demokratischen Entscheidung der Bürger die Wahl. Andere Formen des „Eindringens“ betrachtete er als verurteilungswert. Spontane Ausbrüche des bürgerlichen Aktivismus bezeichnet er als „Permanente Revolution“.

Havels Auffassung von Zivilgesellschaft ist verhältnismässig breiter. Die Partizipation der Bürger an dem öffentlichen Geschehen mit Hilfe nichtstaatlicher Organisationen soll die Politik der Parlamentsparteien beeinflussen und zugleich eine qualitative Basis für eine wachsende Zivilgesellschaft bilden.

Im Model Klaus stellt die Gesellschaft freier Individuen einen Marktplatz dar. Die Beziehungen zwischen den Menschen untereinander sind im Grundsatz durch einen Wettbewerb bestimmt, was die Ausgangsthese der Theorie eines rationalen Handelns ist. Die Partizipation der Bürger an der Verwaltung öffentlicher Angelegenheiten ist ihnen ermöglicht durch politische Parteien, die dann direkt das Geschehen im Staat beeinflussen.“ *Ende des Zitats*

Das Zentrum für Demokratie und freies Unternehmertum konstatiert in der Publikation „Handbuch des Bürgers“ zum Begriff „Bürger und Politik“ folgendes: „Es handelt sich besonders darum, dass die bedeutendste Funktion hier der Bürger hat, dessen Aktivitäten und Ansprüche den politischen Parteien die Agenda aufzwingen. Falls die Bürger passiv bleiben und aus der gesellschaftlichen Sphäre keine Anregungen entstehen, ist eine Kommunikation zwischen der Gesellschaft und Politik gestört.“

Die politischen Parteien „schweben“ irgendwo über der Gesellschaft und konzentrieren sich nur auf Machtspiele, was den Frust der Bürger bestärkt. Die lokale Politik war immer „eine Schule der Demokratie“, denn die Fragen, die hier behandelt werden, betreffen unmittelbar das tägliche Leben des Bürgers. Sie sind für ihn in vielen Formen begreiflicher und ermöglichen ihm eine einfachere Orientierung in den Problemen. Zugleich ist die lokale

Politik „eine Schule der Demokratie“ auch für die Politiker. In den entwickelten Ländern waren die Spitzenpolitiker selten diejenigen, die nicht in der Kommunalpolitik aktiv war.

Die Kluft zwischen Bürgern und Politikern ist bei uns sehr tief. Die Lösung ist nicht ein Austausch der Politiker. Die Lösung ist eine tagtägliche Aktivität der Bürger, die den Raum ausnutzen sollten, der ihnen durch die demokratische Gesellschaft zur Verfügung gestellt wird, um ihre Ansprüche zu formulieren und politische Macht zu kontrollieren. Es ist nicht einfach, aber einen anderen Weg gibt es nicht.“ *Ende des Zitats*

Ein praktizierender Politiker unserer Region – Petr Pávek – Bürgermeister einer Gemeinde, Mitglied des Kreisparlamentes, Unternehmer und engagierter Bürger, bestätigt das oben gesagte. Ich erlaube mir mit seiner Genehmigung aus seinem Buch „Ich habe eine Vision“ zu zitieren: „Die Basis für sämtliche Ordnung der Gesellschaft ist die Gemeinde. Die lokalen Selbstverwaltungen sind die stärksten, in denen der Einfluss von politischen Parteien am geringsten ist. Dort ist den Menschen die Zusammengehörigkeit zu dem Standort, wo sie leben, am intensivsten. Das primäre Ziel sämtlicher Politiker sollte die Verteidigung der Gemeinde und ihrer Bürger sein. Deswegen dürfen wir als Bürgermeister nicht Einflüssen unterliegen, die unseren Menschen und unserem Gebiet schädlich sind. Die Bürgermeister und die Abgeordneten des Gemeindepardaments wurden nicht von oben eingesetzt, sondern sie wurden von unten gewählt und müssen sich demgemäss verhalten. ...Eine direkte Konfrontation, Diskussion, das Anhören der Wähler ist eine sehr wichtige Kontrolle unserer Arbeit. ...Eine Korrektur des politischen Verhaltens kann übrigens auch durch die Gemahlin des Politikers erfolgen. Faktisch sind der einzige effektive gesellschaftliche Kontrollmechanismus jedoch die Bürgerinitiativen. Der Politiker muss diese Signale (Petitionen, Proteste..) der Wähler sehr sorgfältig wahrnehmen, denn meistens bedeuten sie, dass die Bürger nicht gefragt wurden. ...Im Kreisrat müssen vor allem die Menschen ihren Platz haben, die fachliche Fähigkeiten haben, innerlich vorbereitet sind, sich der Arbeit für die Erfüllung der These von der nachhaltigen Entwicklung unterzuordnen. Es ist sekundär, welche politische Orientierung sie haben. Sie müssen lernen sich selbst und auch gegenseitig zu schätzen und sie müssen im Stande sein, zu kommunizieren. So eine Atmosphäre überträgt sich dann auch in die Gemeinde- oder Stadtverwaltung. Auf diese Weise entsteht ein Raum nicht nur für die Politiker, sondern auch für unterschiedliche Bürgerinitiativen.“ *Ende des Zitats.*

Damit identifiziere ich mich. Ich möchte dies ein wenig ausführen. Ich bin frustriert, dass z.B. unser heutiger Staatspräsident noch als Premierminister die Entstehung der Euroregionen aus Furcht vor der Bedrohung der Regierung dieses Staates behinderte, dass er heute die Rolle des aktiven „Volkspräsidenten“ spielt und dabei sich vor der zukünftigen Verfassung der EU und der Öffnung der Grenzen fürchtet und, dass er und seine Anhänger tatsächlich seine Vorstellung über die Rolle der Mächtigen, „vom Volke gewählt“ (gewählt in der parlamentarische Demokratie), weiter praktizieren. Das kann nicht meine persönliche Einstellung zur Frage des bürgerlichen Selbstbewusstseins und der Rolle des Bürgers in der Gesellschaft beeinflussen. Eher motiviert mich das dazu, weiter entschlossen zu bleiben und mich mit denen zu verbinden, die diese Frage ähnlich sehen wie ich. Ich bin davon überzeugt, dass die Zivilgesellschaft eine Fiktion bleiben wird, wenn sich die Öffentlichkeit nicht an den Entscheidungen beteiligt, wenn nicht permanent transparentes Handeln der Politiker einschließlich der Finanzverwaltung verlangt wird, wenn nicht die Gesellschaft auf dem Recht auf Informationen besteht und auf allem was damit zusammenhängt. Was ist notwendig, damit die Bürger in einer sich erst entwickelnden Pluralitätsdemokratie und in einer sich in einer multikulturell verändernden Gesellschaft (und das sollten wir nicht vergessen) ihre Aufmerksamkeit den Problemen schenken, durch die sie betroffen sind?

Damit die Bürger ihre Rechte und die Werkzeuge zur Durchsetzung ihrer Rechte kennen, ist es notwendig mit ihnen ununterbrochen zu kommunizieren, sich gegenseitig zu bilden, die Sachen in ihren Zusammenhängen zu begreifen und von den Abgeordneten zu verlangen, sich zu verantworten. Viele Politiker (leider auch die Beamten der Stadtverwaltung und der Staatsverwaltung) besteigen ihre Ämter auf unterschiedlichen Ebenen mit einer tiefen Unkenntnis der Rolle der gewählten Vertreter oft deswegen, weil ihr Eintritt in die Politik nur durch ihr persönliches Interesse, Macht zu haben und Entscheidungen treffen zu können oder unterschiedliche finanzielle oder weitere Vorteile zu haben, motiviert ist. Die Passivität der Bürger ist eigentlich nur gut für sie. Der Kampf um Ämter, der Hass zwischen Mitgliedern der unterschiedlichen Parteien, die Suche nach einem Feind innerhalb und außerhalb der eigenen Partei, erinnert mich an die Praxis der Kommunisten der fünfziger Jahre, letztendlich aber auch der Normalisierungszeit. Der Feind ist nahezu jeder, der eine andere Meinung hat, oder noch mehr, wenn er in einem Bürgerverein oder ein aktiver Bürger ist. Sachliche Probleme entziehen sich so der Aufmerksamkeit. Die Tatsache, dass jetzt vor den Kreiswahlen in Liberec es wieder nicht möglich ist, eine Koalition oder Gruppierung zu gestalten, die Kräfte auf Grund von ähnlichen Programmen vereinigt, zeugt eigentlich davon, was ich hier behauptete. Es gibt viele Ausnahmen, besonders auf der niedrigeren Ebenen der lokalen Politik. Das ist bestimmt eine gute Nachricht.

Ich bin weiterhin der Meinung, dass zu dem Dienst des Politikers und zur geduldigen gegenseitigen Zusammenarbeit der Öffentlichkeit mit den Politikern auch die Fähigkeit gehört, alle möglichen und schon funktionierenden Modelle der Zivilgesellschaft zu übernehmen, natürlich in unserem Fall auch die Sprachen zu kennen und nicht zu Hause hinter dem Ofen zu sitzen. Abzuschreiben ist in diesem Fall nicht unmoralisch sondern wünschenswert. Wer während der Jahre seit 1989 nach Deutschland, England, in die Schweiz oder in die Vereinigten Staaten gefahren ist und nicht nur zum Schauen kam, sondern auch kommunizierte, weiß ganz genau, worüber hier die Rede ist.

Die Tschechische Republik ist in der Europäischen Union. Schon in der Vergangenheit hat sich die Tschechoslowakische Republik zum Programm der Agenda 21 gemeldet, sie unterschrieb unterschiedliche internationale Verträge, ihre Regierungen banden (formell) ihre Programme an die europäische Legislative sowie an die Programme der EU aber auch an die UNO-Programme. Aber wie sieht die Realität aus, respektive wie sehen die Bedingungen für die Nichtregierungsorganisationen, gegebenenfalls für engagierte Bürger aus?

Uns ist z. B. das sorgfältig vorbereitete Programm „UNO für Umwelt (UNEP)“ bekannt. Die Umwelt und die Bemühung um eine nachhaltige Entwicklung ist eine der grundsätzlichen Themen aller Programme in Ländern mit einer entwickelten Demokratie. Dies ist ein Gebiet in dem die Mitwirkung aller Teile der Gesellschaft uneingeschränkt gefordert ist. Auf den Internetseiten unserer Regierung sowie unserer Ministerien finden wir viele Aufforderungen an NGOs sich zu beteiligen, und zwar sowohl an Programmen zur Entwicklung von Strategien z. B. der nachhaltigen Entwicklung, als auch an Programmen zum Realisierung derselben. Oft aber nur verständlich, wenn die Kommunikation mit dem Internet für die Bürger ganz geläufig ist. Eine Rückkopplung und Kommunikation läuft nicht so richtig. Natürlich, das Glück winkt eben denjenigen, die vorbereitet sind. Sind die Empfänger der Angebote ausreichend vorbereitet, ausreichend kompetent? Sind die Orte der Angebote und der Nachfrage so verbunden, dass es möglich ist, die Aktivitäten zu koordinieren und die oft große Bürokratie bei der Bearbeitung einzuschränken? Ich habe keine eindeutige Antwort. Ich sehe – solange mir niemand das Gegenteil beweist, kein System darin, vermisste Verständlichkeit und Überschaubarkeit. Es ist nicht zu erkennen, woher die Informationen kommen, für wen sie bestimmt sind.

Z. B. Agenda 21 ist ein Programm, das von der Internationalen Konferenz über Umwelt im Jahre 1992, „Gipfel Erde“, entwickelt worden ist und eigentlich eine komplexe Anleitung für globale Maßnahmen darstellt, die den Übergang zu einer nachhaltigen Entwicklung markieren sollen. Es ist eine politische Verpflichtung, die von mehr als hundert Ländern angenommen worden ist, eine Verpflichtung zur Zusammenarbeit im Bereich der Entwicklung und der Umwelt und beinhaltet Prinzipien einer nachhaltigen Entwicklung. „Eine erfolgreiche Implementierung des Dokumentes Agenda 21 in den lokalen Bedingungen ist die erste und prioritäre Verantwortung der Regierungen, die dieses Dokument unterschrieben haben“ Zitat.

Das Dokument wurde von den Regierenden der damaligen Tschechoslowakei unterschrieben.

Der Schwerpunkt dieses Programms sind die sogenannten lokalen Agenden 21. Im Ausland haben sich diesem Programm fast bis 90% von lokalen Selbstverwaltungen angeschlossen. Bei uns erschienen die ersten Angaben über die Agenda 21 erst zum Ende der 90er Jahre und erste Projekte erschienen dann im Jahre 2000. In dem gleichen Jahr veranstaltete unser Verein in Liberec eine dreitägige Konferenz „Agenda 21- Neue Chancen für Frauen“. Die heutige Konferenz ist eigentlich ihre Fortsetzung. Aus diesem Programm stammt das Prinzip „global denken, lokal handeln“. Zu diesem Prinzip bekennen sich Menschen aus der Praxis, desgleichen der schon erwähnte Petr Pávek und ähnlich orientierte Politiker. Ich persönlich halte dieses dynamische Programm als eines der geeignetsten für das Zusammenwirken sämtlicher Teile der Gesellschaft. Im Rahmen dieser Stadt und auch der Region wird danach bis jetzt nicht viel gehandelt.

Mit einem Blick ins Internet finden wir viele Seiten, die über zivilgesellschaftliche Projekte und Programme informieren. Es gibt Beratungszentren zum Thema Zivilgesellschaft wie z. B. Server Zivilgesellschaft (www.obcan.enc.cz) gefördert durch die EU, Evidenz der Lokalagenda 21 und weitere, z. B. die angesprochene Seite „Programm UNO für Umwelt (UNEP)“. Es gibt also eine große Anzahl von Inspirationen. Formell und zur Kontrolle von europäischen und internationalen unabhängigen Organisationen wurden von der Regierung viele Räte ernannt (für NGOs, für Nationalminderheiten usw.) Die Konsequenzen ihres Handelns, die Untersuchungen, Lösungsvorschläge für Probleme und Empfehlungen sind der Öffentlichkeit nicht bekannt. Die Bedeutung ihrer Arbeit werden von Ämtern, Behörden und beauftragten Beamten in den Standorten der Kommunen nicht ernst genommen, obwohl sie ein Kontrollorgan der Europäischen Kommission sind.

Aber – und mit diesem offenen und diskutablen Ende der subjektiven Schilderung des Zustandes unseres Landes – möchte ich jetzt zu der Gegenwart in Liberec kommen.

Es ist bestimmt nicht leicht, sich eine Vorstellung davon zu machen, wie die Situation tatsächlich im Standort aussieht. Ich dachte mir, dass ich die Situation nicht nur aus meinem Blickwinkel, von meiner Praxis her vortragen werde, sondern mittels einer Kommunikation mit Akteuren des lokalen öffentlichen Lebens. Zusammen mit der Einladung zur heutigen Konferenz habe ich den Politikern und NGOs, aber auch den Menschen, die öffentlich aktiv sind, folgende Fragen gestellt;

Den Politikern: *„Ist für Sie und Ihre Arbeit Zusammenarbeit mit Bürgern, mit Nichtregierungsorganisationen ein Beitrag oder eine Hinderung und wie konkret wird die Initiative oder Passivität von Bürgern bei uns in Liberec angenommen. Führen Sie bitte ein Beispiel an.“*

NGOs: *„Ist Ihrer Meinung nach die Anteilnahme an der Verwaltung und Entwicklung in der Stadt/Region Liberec möglich, gelingt sie oder fühlen Sie Hindernisse in der Zusammenarbeit? Führen Sie bitte ein Beispiel an.“*

Ich erwartete nicht viele Reaktionen, aber doch einige - besonders von Politikern. Eine Enttäuschung, aber keine Überraschung waren Entschuldigungen (vielleicht berechtigt). Aber ohne Reaktionen blieben die Fragen auch bei den Spitzenrepräsentanten unserer Stadt und des Kreises. Herr Senator, Dr. Sobotka, hat sein Weg zu uns gefunden.

Von den weiteren gewählten Vertretern unserer kommunalen und regionalen Organe haben sich manche entschuldigt, manche reagierten überhaupt nicht und wenn sie eine Antwort gesendet haben, dann war sie so allgemein, dass man sie hier gar nicht vorlesen muss. Nur zwei Antworten waren konkreter. ...Ich zitiere: *„Die Schuld meiner Meinung nach liegt auf beiden Seiten. Die meisten Vorhaben werden im Stadtrat abgestimmt und wenn sie auch die Zustimmung des Stadtparlamentes erforderlich machen, dann ist dies unter den gegenwärtigen Umständen der Aufteilung der politischen Kräfte schon im gewissen Maße eine Formalität. Begründung: Die Koalition regiert hier mit der für die Durchsetzung ihrer Vorhaben erforderlichen Mehrheit. Die Bürger besuchen nicht die Sitzungen des Parlaments und so können die meisten nicht wissen, wie der Prozess der Entscheidungsfindung funktioniert. Meiner Meinung nach, sollte das Rathaus die Bürger besonders über die Investitionsvorhaben mit einem ausreichenden zeitlichen Vorspann informieren. Dies ist nicht möglich, denn es gibt kein Entwicklungsprogramm der Gemeinde.“* Und zweite Antwort: *„Mit Hilfe von Kontakten mit Vertretern von nichtgewinnorientierten Organisationen oder mit Bürgern kann doch jeder Politiker sich ein tatsächliches Bild der Realität und der Probleme machen, das ihm die Behörde gründlich deformiert beschreibt. Deswegen glaube ich an eine Zusammenarbeit, aber noch mehr an eine Partnerschaft der gewählten Selbstverwaltung und der Zivilgesellschaft. Als ein Beispiel einer bürgerlichen Initiative, die ich sorgfältig verfolge und wo ich mich wenigstens indirekt bemühe, zu helfen, möchte ich z. B. die Bemühungen des Verbandes „Radfahrer der Region Liberec“ erwähnen, der die Entwicklung des Radfahrradverkehrs sowohl in Liberec, als auch in der Umgebung anstrebt. An der Durchsetzung des Aufbaues der notwendigen Infrastruktur müssen wir uns alle beteiligen.“* Ende der Zitate.

Ich möchte noch ergänzen, dass der Bürger z. B. über die Meinungen der Opposition nichts über die Mitteilungen des Rathauses erfährt. In Jablonec nad Nisou möchte die Opposition selbst ein eigenes Informationsblatt herausgeben. Ohne Kommentar. Von den wenigen Antworten der zivilgesellschaftlichen Seite eine Meinung für alle: *„Meiner Meinung nach gelingt das Mitwirken an der Verwaltung und Entwicklung der Stadt oder des Kreises noch nicht oder nicht mehr. Die Vertreter der NGOs sind aus Beratungsorganen verschwunden, die Ämter haben nicht mehr die Notwendigkeit, die Konfliktprojekte und die Streitfälle zu präsentieren und über die Vision des Vorhabens öffentlich zu diskutieren (siehe z. B. die Multifunktionshalle). Sie setzen alles trotz des Widerstandes der Opposition durch und versuchen etwas zu finden, womit man sparen kann. Ich denke z. B. an Schulen und Kindertagesstätten, die noch ca. 2 – 3 Jahre im Betrieb sein könnten. Aus Erfahrung sind die Ämter erst kurz vor den Wahlen an der Zustimmung der Bürger interessiert.“* Ende des Zitats.

Unsere Stadt sowie der Kreis übernehmen die Rolle des Partners der Öffentlichkeit und der nichtgewinnorientierten Nichtregierungsorganisationen dadurch, dass sie üblicherweise nur diverse Kommissionen installieren, die nur Beratungsorgane sind. Politische Parteien besetzen diese Kommissionen mit „eigenen“ Menschen, ohne Rücksicht auf ihre Fachzuständigkeiten und Fähigkeiten. Danach werden jedes Jahr die Gelder für die entsprechenden Fonds zur

Verfügung gestellt, aus denen dann die Finanzmittel – nicht immer nach ganz klaren Kriterien – verteilt werden. Obwohl manche Vertreter von nichtgewinnorientierten Organisationen in Liberec eine ständige Zusammenarbeit in manchen Bereichen durchführen (z. B. Umwelt, Umweltbildung) und auch Teilerfolge damit haben, wenn sie versuchen, die Vertreter der Stadt auf ein Problem aufmerksam zu machen, dass auf einem Meeting in der Öffentlichkeit – von der NGO selbst initiiert – diskutiert wurde (z. B. die Rettung des Stadtbades, die Teilnahme der Stadt an der Präsentation der nichtgewinnorientierten Nichtregierungsorganisationen im Rahmen des Projektes 30 Tage für den nichtgewinnorientierten Sektor und z. B. auch Erweiterung der Sprechstunden für die Öffentlichkeit auf tägliche Durchführung oder für die Veröffentlichung des Protokolls von Sitzungen und Abstimmungen im Stadtparlament im Internet). Auch der Kreis kam den NGOs mit der Unterzeichnung eines Vertrages über die Zusammenarbeit mit der vor kurzem gegründeten „Assoziation der NGOs des Kreises Liberec“ entgegen. Dieses Beispiel und weitere konkrete Beispiele mehr, wird zum Abschluss dieses Blocks eine der Aktivistinnen der Bürgerinitiativen, Frau Mgr. Morávková präsentieren.

Unsere NGOs (in Kreis Liberec gibt es mehr als 3000) haben eine ganze Reihe von Problemen, besonders im finanziellen und personalen Bereich. Die Belastung der meisten freiwilligen Mitglieder dieser Organisationen besonders durch administrative Aufgaben, durch unvollkommenes oder zu kompliziertes Steuersystem, durch das Fehlen von Spenden, Nichtakzeptanz ihrer Aktivitäten, das Ablehnen der Bedeutung ihrer Arbeit in Bereichen, in denen unsere verschuldete Stadt, respektive die Stadtrat- und Kreisratabgeordneten keinen Einblick haben oder nicht haben wollen, bestärkt noch ihre Unzufriedenheit oder vielleicht Machtlosigkeit, die aber auch die „passive“ Öffentlichkeit begleitet.

Man kann also nicht sagen, dass wir bei dem Versuch der Bewertung der Partizipation resp. der Beteiligung der Gesellschaft im Kreis Liberec und bei dem Versuch, die Bedingungen für die Entwicklung der Partizipation zu beschreiben, Freude zum Ausdruck bringen können. Das Fehlen der Koordinierung der einzelnen Ressorts der Stadt, die Feindlichkeit der Koalitionspartner im Kreis, der Klientelismus bei fast allen öffentlichen Ausschreibungen an denen auch die NGOs teilnehmen, nicht transparente Entscheidungen, nicht transparente Verträge und Beschlüsse, Nichtinteresse (oder ist es die Angst, dass die persönlichen Interessen berührt werden?), wichtige Entscheidungen in der Öffentlichkeit zu besprechen, auch nicht mit der Opposition, dies alles kann zu dieser Passivität, Apathie und ab und zu auch zu Angst zu führen. Vielleicht kann es als positiv bezeichnet werden, wenn ein direktes Erleben durch bestimmte Entscheidungen, die aus der Sichtweise der Betroffenen negativ sind, Aktivität und Courage auslöst, was gleichzeitig ein Ansporn für Initiative ist. Z. B. der schon erwähnte Fall des Schließens von Schulen und Kindertagesstätten.

Ich glaube, wir könnten manche objektive (z. B. legislative, normative u.a.) Gründe der Räte begreifen, wenn wir alle gemeinsam mit Fachleuten zu diesem Problem und zu seinen Konsequenzen vor der eigentlichen Beschlussfassung diskutiert hätten.

Letztendlich stehen sich jedoch heute feindliche Truppen gegenüber.

Wie lange werden wir auf die Erstellung eines Entwicklungsprogramm der Stadt warten? Wie gültig und hochwertig ist ein Flächennutzungsplan, wenn man jetzt erst begonnen hat, über dieses Thema zu diskutieren. Der Bürger kann ihn zwar käuflich erwerben, aber wie kann er das Ganze verstehen? Wie viel öffentliche Präsentationen gab es? Konnten wir dazu etwas sagen? Ist dieser Flächennutzungsplan schon beschlossen? Wird er dann auch eingehalten? Diese Fragen stelle nicht nur ich.

Und wie sieht es mit den „Wächtern der Demokratie“, den lokalen Medien aus? Die Abhängigkeit oder die Loyalität und manchmal auch die Angst und Unqualifiziertheit sind bei uns verlobt. Die Ausnahmen sind schwer zu finden. Es ist heute kein Medium vertreten. Wir waren bemüht, über die Presseagenturen die Information über diese Konferenz zu verbreiten.

Jedoch: Trotz der Verbitterung über das chaotische System, trotz der unkontrollierten, inkompetenten und unqualifizierten Administration mancher Funktionäre, trotz löcheriger oder gegensätzlicher Gesetzgebung, trotz der Nichtbereitschaft aber auch Unfähigkeit der gewählten Organe mit den Bürgern zu kommunizieren, trotz der Unwilligkeit der politischen Parteien sich über gemeinsame Themen zu verständigen, trotz des häufigen Misserfolges, oft auch von Feindlichkeit gezeichnet, wird dies alles von einer steigenden Zahl derjenigen überdeckt, die durch ihr persönliches Engagement ihren Teil an der Entwicklung der Zivilgesellschaft hier in Liberec leisten.

Beispiele für die Aktivitäten der Bürger und Verbände auch mit Zusammenarbeit mit Gemeinden können wir hier viele finden.

Ökologische Projekte, Jindřichovice p. Smrkem und ihre Windkraftanlagen, Gaseinführung, Radwege, Naturschutz, soziale Projekte, Projekte die sich mit Problemen von Nationalminderheiten befassen, die Tätigkeit mehrerer Stiftungen, eine große Anzahl von grenzübergreifenden auch trilateralen Programmen, die mit EU-Fördermitteln finanziert werden. Wie viel haben wir seit dem Entstehen der Euroregion gelernt. Wie viel gemeinsame Projekte mit Bürgern und Verbänden im Grenzgebiet der drei Länder, mit denen wir einen Teil unserer tagtäglichen Problemen lösen konnten, haben wir durchgeführt. Die Euroregionen und die Angebote der EU fühle ich als eine eindeutig gute Plattform zur Entwicklung einer Zivilgesellschaft. Ich wage sogar zu sagen, dass selbst diese Bibliothek, die heute oft ein Standort für Aktivitäten der NGOs und der Bürger ist, könnte ohne einen persönlichen Einsatz und eine breite, auch grenzübergreifende Zusammenarbeit der Bürger, nicht hier stehen.

Was aber erfüllt mich, trotz der aufgeführten Tatsachen, mit viel Optimismus? Dass ich, wenn ich umfalle, wieder aufstehen kann, weil ich es möchte. Da ich eine stolze Bürgerin bin, und ich mich bemühe, meine Rechte zu erobern und nicht dabei nur an mich denke. Ich weiß, dass das sich lohnt, was ich tue. Dass wir NGOs beginnen, eine Kommunikation untereinander zu führen, Erfahrungen zu sammeln. Wir suchen eine Stütze und Strategieberatung in der Zusammenarbeit mit Erfahreneren. Trotz der Tatsache, dass uns Hindernisse in den Weg geworfen werden, können wir schon auch Erfolge aufzeigen. Nicht wahr, Marie Matušková, Petr Pávek, Jitka Doubnerová, Frau Olšová, Květa Morávková?

Jetzt ist es an Ihnen, dass Sie mich von meinen eventuellen Irrtümern befreien und – es ist an Ihnen – sich mit meinen Ausführungen und persönlichen Abschätzungen auseinander zusetzen.

Květa, fange mit einem kleinem Überblick der besseren und schlechteren Beispiele aus unserer Stadt an.

Herzlichen Dank für die Aufmerksamkeit

Květa Morávková, Liberec

Ich bin sehr erfreut, dass es zu dieser Konferenz gekommen ist, weil ich der Meinung bin, dass es zu diesem Thema unglücklicher Weise zu wenig öffentliche Konferenzen gibt. Wir wissen, dass es wenig Möglichkeiten für Bürger gibt, sich an solchen Foren zu beteiligen. Dies resultiert aus der Passivität und aus der Enttäuschung, die sich nach der großen Euphorie eingestellt haben. Viele Menschen haben nicht richtig begriffen, dass alles nur anders und besser werden kann, wenn sich alle daran beteiligen.

Ich habe meine Anmerkungen an Věra geschickt, denn ich weiß, welche phantastische Rednerin sie ist. Trotzdem habe ich noch einige Hinweise und Fragen. Und ich hoffe, Vera, dass ein wenig Zeit bleibt, diese zu diskutieren. Ich möchte zu zwei Themen sprechen, die mich bewegen:

1. „Assoziation der nichtgewinnorientierten Nichtregierungsorganisationen im Kreis Liberec“ (ANNOLK)

Zuerst möchte ich sagen, dass ich es als einen großen Erfolg betrachte, dass die „Assoziation der nichtgewinnorientierten Nichtregierungsorganisationen im Kreis Liberec“ (ANNOLK) als Dach und Schutz für NGOs aller Art entstanden ist. Den ersten Schritt in der Zusammenarbeit mit dem Kreis Liberec betrachte ich als sehr positiv. Die Gründung der Assoziation ist gelungen, obwohl es auch unter den NGOs Widersprüche gab, den Dachverband hier zu gründen. Ich glaube etwa seit Mai 2001 funktioniert die „Assoziation“ verhältnismäßig effizient. Viele Organisationen konnten es schon ausprobieren.

Wir sind der Meinung, dass es notwendig ist, ein System der Kommunikation mit dem Kreis Liberec aufzubauen. Dies war eine der Hauptaufgaben. Wir haben im August 2003 ein Abkommen über Zusammenarbeit des Kreises Liberec und der Assoziation unterschrieben.

Das Abkommen beinhaltet eine ganze Reihe von allgemeinen Forderungen, die es gelingen sollte, mehr oder weniger erfolgreich zu erfüllen, zu konkretisieren oder zu entwickeln.

Die Schwerpunkte des Abkommens sind:

- Die Zusammenarbeit bei der Entwicklung des nichtgewinnorientierten Sektors im Kreis Liberec,
- die gegenseitige Unterstützung bei der Erfüllung der Entwicklungsstrategie des Kreises Liberec und der Entwicklungsprogramme des Kreises, besonders im sozialen Bereich, im Bereich der Gesundheitspflege, Bildung und Erziehung, Umwelt, Verkehr, Reiseverkehr/Tourismus, Entwicklung von örtlichen Gruppen usw.,
- Zusammenarbeit von Ausschüssen und Kommissionen des Kreises Liberec mit Organen der „Assoziation der nichtgewinnorientierten Nichtregierungsorganisationen im Kreis Liberec“ (ANNOLK),
- Schaffung von Bedingungen und Werkzeugen für gegenseitigen Informationsaustausch.

Dies alles und mehr finden Sie im Abkommen auch mit den genaueren Richtlinien, wie das durchzuführen ist.

Ein Jahr nach Abschluss des Abkommens ist vergangen. Ich werde jetzt ein paar Beispiele aus der Praxis der letzten Monate anführen, wo, wie Sie sehen werden, einige Sachen gelungen, andere weniger gelungen sind:

1) Das Festlegen und das Korrigieren von Regeln für die Finanzierung sogenannter kleiner Projekte, aber auch großer Projekte, die besonders von Finanzmitteln von unterschiedlichsten Ministerien (Ministerium Sozialwesen und Arbeit, Ministerium für Regionalentwicklung, Kulturministerium usw.) verwirklicht werden sollten. Wir konnten dies als Vertragsgegenstand nicht durchsetzen. Das würde nämlich eine zu konkrete Verpflichtung des Kreises und eine zu große Zuständigkeit der Assoziation (ANNOLK) bedeuten.

Es gelang die Zusammenarbeit in einigen Teilaspekten - meistens durch die „Aufgeklärtheit“ der einzelnen zuständigen Beamten und einer Vertreterin des Kreises, Frau Bartoňová. Leider fehlt eine regelmäßige Kommunikation mit Vertretern des Kreises. Die NGOs sind nur selten Partner für den Kreis. Sie werden nur in der Rolle als „Bittsteller“ wahrgenommen, die „von uns doch nur das Geld haben wollen“. Zum Partner werden sie nur in Ausnahmefällen und nur dann, wenn die Vertretung der NGO mit der Vertretung des Kreises gut befreundet ist. Und das passiert, wie wir wissen, sehr selten.

2) Teilnahme der NGOs an der Arbeit von Ausschüssen, Kommissionen. Diese Teilnahme findet erst dann statt, wenn ein Vertreter der NGO zugleich ein Mitglied einer politischen Partei ist, und wenn diese politische Partei ihn für diese Kommission vorgeschlagen hat. Also jetzt - nach der Wahl im November - gibt es eine Chance für eine Veränderung, aber daran muss jetzt schon gearbeitet werden. Was machen wir dafür? Wir organisieren Foren der Kandidaten, die jetzt im Laufe des Monats Oktober in den einzelnen Standorten stattfinden werden. Am 5. Oktober fand das Forum in Jablonec nad Nisou statt, am 12. Oktober hier in Liberec in der Bibliothek, am 21. Oktober findet es in Turnov und am 26. Oktober in Česká Lípa statt. Wenn Sie Näheres wissen wollen, sprechen Sie mich an.

3) Eine Zusammenarbeit bei der Entwicklung des nichtgewinnorientierten Sektors im Kreis Liberec. Es wurden keine festen finanziellen Zuwendungen vorgestellt. Man kann also nicht erkennen, was wir verlangen könnten. Es werden zum Teil vom Kreis Liberec für die Bildung der NGOs Seminare, Konferenzen und Schulungen in verschiedensten Bereichen materiell und finanziell unterstützt. Das ist natürlich wichtig, wir selbst schätzen es ja auch, trotzdem denken wir, dass es zu wenig ist.

Was kann man noch machen? Die NGOs müssen begreifen, und vor allem ihre Repräsentanten müssen begreifen, dass sie, wenn sie sich nicht an der Kommunalpolitik aktiv beteiligen, in der gegenwärtigen Gesellschaft keine Chance haben, ihre Meinungen in wichtigen Organen des Kreises, der Stadt oder der Gemeinde durchzusetzen. Leider ist das die Tatsache!

4) Wir machen auf Probleme und problematische Projekte aufmerksam. Dies ist erst am Anfang und wird gleichzeitig sehr negativ von den Beamten und von den meisten Repräsentanten des Kreises bewertet. Wir zweifeln auch über den Inhalt des Punktes „Gegenseitige Unterstützung bei der Erfüllung der Entwicklungsstrategie des Kreises“. Das heißt, dass es immer noch nicht klar ist, wie diese Zusammenarbeit aussehen soll. Es gibt keine Kommunikation zu diesem Thema.

5) Welche Werkzeuge und Bedingungen zum Informationsaustausch gibt es? Diese Thema wurde im Rahmen des Kreises Liberec konkretisiert: Es wurde ein Link zur Assoziation

(ANNOLK) auf der Internetseite des Kreises Liberec angebracht. Wir sind der Meinung, dass es methodische Materialien gibt, die durch verschiedene tschechische, aber auch grenzübergreifende NGOs erstellt und angeboten werden. Also Kommunikations- und Informationsaustausch im Kreis Liberec findet eigentlich nur zufällig statt. Meistens zwischen befreundeten Personen oder den einzelnen NGOs oder von Seiten der Assoziation in Richtung zu den leitenden Persönlichkeiten der einzelnen Ressorts. In der umgekehrten Richtung fehlt er total.

Wir sind der Meinung, dass die Assoziation (ANNOLK) hier nicht nur wegen des Kreises ist, sondern auch für NGOs, Gemeinden und auch für die Bürger. Wenn der Bürger nicht weiß, oder die NGOs nicht wissen, was sie mit einem Problem anfangen sollen, dann sollten sie sich auf diesen Dachverband – an unsere Assoziation – wenden. Deswegen muss ein kompetenter Sekretär der Assoziation zur Verfügung stehen und ein aktiver Ausschuss, der den Gang und die Tätigkeit der Assoziation effektiv führen sollte. Mehr zu diesem Thema im Internet zur Assoziation (ANNOLK).

Und es hängt jetzt von den Menschen der Stadt- und Kreisorgane ab, die das hier gehört haben, ob sie im Stande sein werden, mit dieser Kritik irgendwie konstruktiv zu arbeiten. Das wäre also zu unserem Dachverband, zu unserer Assoziation (ANNOLK).

2. Die Erfahrungen mit den Bürgerinitiativen in Liberec und Umgebung aus der Sicht der Vorsitzende des Naturschutzverbundes „ZO ČSOP Armillaria“

Ich bin die Vorsitzende dieser Organisation. Jährlich erledigen wir im Rahmen unserer Beratungstätigkeit (telefonisch oder persönlich) etwa hundert Anregungen, Probleme der Bürger in Kreis Liberec (besonders aus dem Bereich Naturschutz, Baumschutz, Abfallwirtschaft, Überwinden der Bürokratie, bürgerliche Beratung, Verwaltungsverfahren, usw.).

Natürlich ist es unser Bemühen, an der Arbeit in der Kommissionen der Stadt und des Kreises beteiligt zu sein. Zu unserem Bedauern, kam es nur zwischen den Jahren 1999 – 2002 zu einer Beteiligung.

Kurzgefasst stelle ich die wichtigsten Beispiele über die Versuche um eine Zusammenarbeit zwischen den NGOS und der Stadtvertretung vor.

1) Abfälle – Entstehung von Recyclinghöfen für "aufgeklärte" Bürger: Es gibt im Protokoll der Sitzung des Stadtrates im November 2001 einen Plan für ca. 10 solcher Recyclinghöfe bis zum Jahre 2004. Bis jetzt gibt es nur zwei plus Sammelort für PET-Flaschen bei Hypermarkt – Hypernova, den wir wahrscheinlich wegen der schlechten Qualität dort gelassener Materialien abschaffen werden. Wir sind der Meinung, dass der jetzige Stand durch eine niedrige Priorität dieses Anliegens in den Augen der Vizebürgermeisterin N. Jozífková und des zuständigen Sachbearbeiters für Abfallwirtschaft, Herrn M. Šír verursacht ist. Die Beschaffungskosten für so einen Recyclinghof betragen ca. 80.000 – 100.000 Kronen und 60.000 – 70.000 Kronen pro Jahr Betriebskosten. Angeblich kann man dafür nicht die Finanzmittel aus den Gebühren der Bürger freigeben, obwohl der EKO-KOM getrennte Abfallwirtschaft subventionieren würde: Von 2-5 Kronen/kg, was bei der heutigen Produktion von 10-15 Tonnen Materialien pro Recyclinghof bis 75.000 Kronen bedeutet. Dank Frau Vizebürgermeisterin und ihrem Vorschlag für die Veränderung der Art der Finanzierung des Ökofonds von einem prozentualen auf einen festen Betrag in Höhe von 1 Million Kronen

jährlich. Diese Maßnahmen verursachten, dass der Ökofond im Jahre 2004 etwa 50 Prozent weniger Finanzmittel hatte. Seitdem gelingt es nicht mehr, das Geld für diese Recyclinghöfe für einen längeren Zeitraum zu besorgen. Und dies, obwohl die Stadt in eine einmalige Kampagne "Bürger, recyceln Sie!" 400.000 Kronen investierte. Die NGOs wurden im Rahmen dieser Kampagne nicht zu einer Zusammenarbeit eingeladen. Hier hat sich erwiesen, wie viel Interesse die Stadt an den NGOs hat, die sich mit der Abfallproblematik beschäftigen, und wie weit die Stadt bereit ist, diese ins Spiel zu nehmen, wenn sie nichts dazu zwingt.

2) Stadtbad (das Gebäude von altem Bad). Es entstand eine Bürgergruppe, und es wurden Wege versucht zu finden im Jahre 2000, das Gebäude aufzukaufen und zu retten. Im Jahre 2002 wurde eine Arbeitsgruppe mit den Vertretern der Stadt und weiteren interessierten Behörden gegründet und die Unterlagen und Dokumentationen für die Projekte (PHARE, Bildungszentrum usw.) vorbereitet. Es ist bis heute nicht gelungen, das Gebäude aufzukaufen, obwohl im Jahre 2003 im Haushalt der Stadt über 10 Millionen Kronen für diesen Zweck zur Verfügung standen. Heute gibt es die Finanzmittel natürlich nicht mehr und dank der Unfähigkeit des Vizebürgermeister J. Veselka geriet dieses Problem langsam in Vergessenheit, obwohl das Stadtbad eine von den Hauptgebäuden des zukünftigen Bildungszentrums in Liberec sein sollte. Es wurden auch keine anderen Schritte unternommen, wie z. B. eine Klage gegen den Eigentümer – den „Betreiber“ und gegen den Liquidator der Firma, der das Stadtbad verwaltet und „betreibt“. Die Klage sollte lauten: Die Verwahrlosung eines Gebäudes unter Denkmalschutz. Obwohl es gesetzlich möglich ist, dieses Objekt zu enteignen – mit der Garantie der Stadt, dass sie das Gebäude in Ordnung bringt – kam es nicht zu dieser Lösung. Jetzt hat das Projekt der multifunktionalen Halle grün bekommen und keiner der Spitzenpolitiker hat dafür ausreichend Interesse gezeigt, sich mit diesem Problem tatsächlich zu befassen. Auf der Ebene der sehr komplizierten rechtlichen Verhältnisse enden die Aktivitäten der NGOs. Es bleibt nichts anderes übrig, als sich damit abzufinden, dass Herr Šlechta sicher bessere Juristen hat als die Stadt und, dass er sehr geschickt alle Lücken unserer gegenwärtigen Gesetze nutzen kann. Innerhalb von zwei Jahren seit Klagebeginn, war es trotzdem möglich, dass die Eigentümerrechte auf den Eigentümer Herrn Šlechta übergangen, unabhängig davon, dass er sehr verschuldet ist, unabhängig auch davon, dass sein Bruder der Liquidator ist, was dieser mit höchster Wahrscheinlichkeit noch lange bleiben wird.

3) Die Förderung der Bürgerinitiativen durch die Stadt: Im Jahr 1998, evtl. auch zu Beginn des Jahres 1999 entstand dank Vizebürgermeister J. Vacek die Kommission für Bürgerinitiativen, die nach der Abdikation dieses Vizebürgermeisters Schwierigkeiten hatte, ihre Funktionsfähigkeit zu behalten. Dies funktionierte – Dank dem Vorsitzende dieser Kommission, Herrn R. Gamba – bis zum Jahre 2002. Die neue Stadtführung löste jedoch diese Kommission auf oder besser gesagt, die Kommission wurde mit der Umweltkommission zusammengeschlossen. Dies nach dem Muster: Teile und Herrsche. Diese unfreudige Situation hat sich nach dem Einführen „des Parteischlüssels“ für die Besetzung der Kommissionen noch verschlechtert. Das hatte zur Folge, dass die unpolitischen Vertreter der NGOs keine Chance mehr hatten, in den Ratsorganen der Stadt mitzuwirken. Zum Teil wurden sie ausgeschlossen, weil sie nämlich den guten Namen der Kommission oder des Verwaltungsrates des Fonds geschädigt hatten. Gerade diese Personen konnten nicht mehr die notwendigen Aktivitäten initiieren und kontrollieren. Das Ergebnis ist ein Interessenverlust bei der Bevölkerung an den nichtgewinnorientierten Organisationen. Das ganze wurde noch verschlechtert durch eine sogenannte „Restrukturalisierung des Rathauses“, bei der dieses Gebäude die Persönlichkeiten verließen, die die „Säulen der NGOs“ darstellten – vor allem Herrn Jiroudek, der hinter den vielen Projekten für behinderte Bürger stand.

4) 30 Tage für den NGO-Sektor und die Woche der Bürgerinitiativen in Liberec: Beide finden regelmäßig jedes Jahr (5. Jahrgang) statt und das trotz einer Mindestunterstützung vom Haushalt der Stadt. Der Kreis hat immer noch ein wenig Kleingeld gefunden. Von der Stadt haben wir nie mehr als 15.000 Kronen (ca. 500 €) bekommen. Aber wir sind der Meinung, dass die nötigen 60.000 Kronen einen sehr niedrigen Betrag darstellen. Das sind etwa 2.000 € und es ist schade, dass die Stadt Liberec keinen Weg findet, mehr Finanzmittel zur Verfügung zu stellen. Dieses, obwohl oft ein- oder mehrtätige Veranstaltungen mit Ausrüstung auf dem Marktplatz finanziert werden, die 150.000 Kronen (5.000 €) oder noch größere Beträge kosten, die meistens in den Taschen der mit der Stadtleitung „verbrüdeten“ Firmen und Betrieben enden. Außerdem ist wichtig zu sagen, dass die beiden Veranstaltungen vor allem von den regionalen Stiftungen (Stiftung Preciosa, Stiftung für die Rettung und Erneuerung des Isergebirges, Stiftung „škola hrou“ und sehr stark NGOs) über Wasser gehalten werden. Immerhin ist es wichtig, der Stadt dafür zu danken, dass sie diese Veranstaltungen nicht über Bord wirft, was vielleicht in dem Augenblick passiert, wenn die Führung der Stadt den Inhalt dieses Beitrages gelesen haben wird.

Es tut mir sehr leid, dass ich heute nur die negativen Beispiele ansprechen musste. Ich glaube, die positiven Beispiele gibt es auch, aber in meinem Gedächtnis finde ich nur die, die in der Vergangenheit passiert sind. Außer z. B. die Konferenz zur Ethik, die durch eine Initiative von Frau D. Spalková organisiert wurde und die auch die Unterstützung der Stadt fand. Das ist aber eine eher platonische Unterstützung der Bürgerinitiativen. Aber auch diese Veranstaltung vermittelt mehr oder weniger den Eindruck, dass die Stadtleitung Interesse nur an Veranstaltungen aus der Nichtregierungssphäre hat, die informativ und repräsentativ sind und wo keine Konflikte drohen.

Eine weitere positive Sache ist die Existenz der Fonds, wobei die Stadt bis jetzt noch nicht das Problem des vernünftigen Verteilens von Finanzmitteln gelöst hat. Momentan ist es möglich, das Geld nur bis Dezember des laufenden Jahres zu bekommen und abzurechnen, was sehr ungünstig ist, wenn die NGOs keine andere Finanzquellen für die Übergangszeit gesichert haben.

Ich hoffe, dass ich auf dieser Konferenz auch mehr über die positiven Beispiele erfahre, die meine jetzige Meinung über die Stadtleitung und ihre Einstellung zu den bürgerschaftlichen Initiativen und zu den nichtgewinnorientierten Nichtregierungsorganisationen verbessern könnten. Die Beziehung zwischen dem Kreis und dem nichtgewinnorientierten Sektor müssen sich erst formieren. Ich hoffe also auf bessere Perspektiven, d. h., ich hoffe, dass meine Erfahrungen besser sein werden, als die, die ich mit der Stadt Liberec gemacht habe.

Natürlich, gibt es auch Fehler auf Seiten der NGOs: Sie haben nicht ausreichend gebrüllt und sie haben weniger Professionalität bei der Kommunikation mit den Behörden entwickelt. Gerade bei den Behörden sollten sie einfach besser verhandeln können. Hier gehört die Kunst hin, „sich nicht wegschmeißen zu lassen“ oder sich nicht abschrecken zu lassen oder nicht gleichgültig zu werden durch die Passivität des Ansprechpartners oder sich nicht abschrecken zu lassen durch das bürokratische Chaos in Verbindung mit der Kenntnis von Kompetenzen der Beamten. Ja, gerade hier sollten die NGO-Vertreter taktischer und diplomatischer handeln können. Aber möglicherweise kommt das auch durch die geringe Ausstattung mit Finanzmitteln, wodurch nicht ausreichend professionelle Mitarbeiter angestellt werden können. Durch das Anstellen von Fachleuten, aber auch von Arbeitslosen, könnten wir der Stadt bei der Lösung des Problems der Arbeitslosigkeit behilflich sein. Voraussetzung wäre

aber, dass die Leitung der Stadt ihre falsche Meinung ändern müsste: „nichtgewinnorientiert“ bedeutet nicht „kostenlos“.

Danke schön

Ingrid Lottenburger

Ich danke Květa für diesen temperamentsvollen Beitrag. Vielleicht noch eine Anmerkung: Jedem muss vom Anfang an klar sein, dass man die Ausdauer und Zähigkeit eines Marathonläufers haben muss, will man als NGO etwas erreichen. Das heißt, man muss mit Unermüdlichkeit ausgerüstet sein und eine positive Einstellung zu der Langwierigkeit haben - auch das ist sehr wichtig. Es ist schade, dass wir von Dir im wesentlichen die negativen Beispiele gehört haben, von denen Du jetzt erfüllt bist. Der Bericht über die positiven Fälle ist mindestens so wichtig. Vom Außen gesehen, habt ihr hier schon unheimlich viel erreicht.

Wenn du möchtest, dass in der Dokumentation auch die positiven Beispiele erscheinen, dann fügen wir diese sehr gerne nachträglich ein.

Jetzt weitere Fragen und Anmerkungen. Bitte Andrea.

Andrea Spangenberg, Berlin

Ich habe im Vortrag eine Klärung des Unterschiedes zwischen NGO und Bürgerinitiative innerhalb der Zivilgesellschaft vermisst. In Deutschland gibt es auf der Lokalebene viele verschiedene Vereine, wie z. B. Elternverein bei den Schulen usw. Das sind für mich keine NGOs, das sind Bürgerinitiativen.

Ingrid Lottenburger

Andrea, kannst du das wenig genauer sagen?

Andrea Spanennberg, Berlin

Wenn ich als eine Vertreterin der Eltern fungiere, dann vertere ich doch keine NGO, da stelle ich doch eine Bürgerinitiative dar. Für die Gründung einer NGO gibt es gesetzlich vorgeschriebene Richtlinien, bei Bürgerinitiativen nicht. Jetzt, und das ist mein Fehler, kann ich nicht genau sagen, wie diese rechtlichen Sachen aussehen und welche konkreten Unterschiede es wirklich sind. Aber meiner Meinung nach, ich irre mich nicht, wenn ich sage, dass es einen Unterschied zwischen der Existenz der NGO und einer bürgerschaftlichen Teilnahme an der Gesellschaft existiert. Wenn ich die Interessen meiner Kinder oder von z.B. Patienten vertere, dann muss ich schon bestimmte Richtlinien beachten, aber damit bin ich noch keine NGO. Von Gründung und Verpflichtungen, ist es ein großer Unterschied zwischen NGO und einem Verein, den ich beispielsweise als eine Bürgerinitiative betrachte.

Ingrid Lottenburger

Natürlich, die NGOs sind genauso wie die z.B. Sportvereine ein Teil der Zivilgesellschaft, das ist selbstverständlich. Nur haben sie unterschiedliche Ziele – wenn auch sehr häufig, die gleiche Rechtsform. Ich sehe keine großen Unterschiede zwischen ihnen.

Vielleicht könnten wir uns darauf einigen, dass alle ein Teil der Zivilgesellschaft sind, dass es sich um die verschiedensten Formen der Teilnahme der Bürger und Bürgerinnen an dem gesellschaftlichen Geschehen handelt, die durch unterschiedliche Anlässe hervorgerufen werden.

Bitte, Herr Senator.

Dr. Přemysl Sobotka, Liberec

Sehr geehrte Frau Lottenburger, Věra Vohlídalová, meine Damen und Herren,

Ich habe mit Interesse die Vorträge gehört. Wenn ich ganz frei wäre, dann müsste ich ins Krankenhaus gehen und Antidepressiva einnehmen. Ich hätte mir gesagt: Man kann unter diesen Umständen hier nicht leben! Dazu meine Anmerkung: Viele kennen mich, ich bin ein Politiker, ich bin sogar ein leidenschaftlicher Politiker und ich ehre das Grundsätzliche – und das ist in diesem Zusammenhang die Zivilgesellschaft. Aber dabei verlange ich, dass eines klar ist: Es muss diskutiert werden. Und wenn wir nicht diskutieren können, dann geraten wir meiner Meinung nach in Druck. Und das ist dann weniger demokratisch.

Wir müssen uns immer mit den Überresten von 50 Jahren eines totalitären Systems auseinandersetzen. Wir haben wahrscheinlich ein wenig vergessen, was Demokratie ist. Wir haben vergessen, dass Demokratie davon lebt, dass verschiedene Meinungen aufeinander treffen, aber, dass auch Übereinstimmungen anerkannt werden müssen. Wenn wir unsere Verfassung kritisieren - und wir können sie hundertmal kritisieren - dann sollten wir dabei nicht vergessen, dass sie unser höchstes Gesetz ist und, dass wir diese Verfassung in Ehren halten sollten. Diese Verfassung legt fest, dass jede Wahl ein freier Wettbewerb der politischen Parteien ist. Wenn dies uns nicht gefällt, dann müssen darüber diskutieren, dass dieses System schlecht ist und müssen die Verfassung ändern. Soviel ich weiß, ist einmal in den Vereinigten Staaten versucht worden, die politischen Parteien auszuschalten. Man ist sehr schnell auf das alte System zurückgekommen. Demokratie ist nicht vollkommen und die politischen Parteien sind eben ein Bestandteil dieser Unvollkommenheit. Aber jetzt rede ich nicht mehr über die Parteien, jetzt rede ich über die bürgerschaftlichen Initiativen. Sie sollten ein Programm haben und das Programm sollte immer auf der Ebene, auf der gewählt wird, die gesamte Bandbreite beinhalten. Ich habe hier Kritik über die Politiker gehört, sei es über Politiker aus dem Kreis oder aus der Stadt. Man hört diese Kritik sowohl von Menschen auf der Straße als auch aus der „großen“ Politik. Damit muss man immer rechnen.

Sie haben uns informiert, dass vor drei Jahren eine Assoziation der NGOs gebildet wurde und, dass vor einem Jahr ein Vertrag über die Zusammenarbeit mit der Stadtvertretung unterschrieben wurde. Ich habe hier gehört, dass es 3.000 NGOs in der Region gibt. Und ich frage jetzt nach drei Jahren, wie viele dieser 3.000 Organisationen sind dieser Assoziation beigetreten? Es ist immer das gleiche: Keiner auf der Welt kann alle befriedigen. Aber es muss immer nach Mehrheiten gesucht werden, egal ob im Rahmen von Bürgerinitiativen oder NGOs oder ob im Rahmen der „großen“ Politik. Aber die Bürger sollten dann durch die Wahl bestimmen: Das gefällt uns, das gefällt uns nicht!

Und tatsächlich bin ich der Meinung, wir sollten uns über die Rolle der Zivilgesellschaft unterhalten. Ja, diskutieren wir, aber nicht mit negativem Vorzeichen. Ich glaube speziell Liberec ist eine Stadt, die sich sehr dynamisch entwickelt. Und wenn ich Frau Bürgermeisterin Matušková und ihr Dorf sehe, dann kann ich sagen: Die Gemeinde ist zwar

klein, aber sie hat eine hervorragende Bürgermeisterin und hervorragende Menschen. Solche Bürgermeister und Bürgermeisterinnen gibt es noch mehr.

Wir sollten eigentlich die Welt nicht schwarz sehen und natürlich auch nicht rosa. Aber wir sollten eine beschreibende und klare Sicht haben.

Ingrid Lottenburger

Ich bedanke mich bei Ihnen für Ihren Beitrag, weil auch ich eine positive Perspektive vermisste. Květa: Es muss auch Spaß machen, es muss auch Freude bringen! Man muss sich über die Arbeit freuen können. Wenn wir Zeit hätten, könnte ich erzählen, wie wir in Westberlin versucht haben die Alliierten davon abzuhalten, mitten in der Stadt ihre Manöver abzuhalten. Auf einer Seite war es unheimlich gefährlich, auf der anderen Seite haben wir es mit so einer Begeisterung, mit so viel Spaß gemacht, dass uns keiner übersehen konnte – auch nicht die Soldaten der US-Army, die mit ihren Panzern durch die Straßen der Wohngebiete fuhren. Dazu kamen noch kulturelle Veranstaltungen auch mit dem Ziel, die Anwesenheit der alliierten, bewaffneten Soldaten in Wohngebieten zu kritisieren. Dies zur Ergänzung einiger Anmerkungen des Senators: Es muss Spaß machen! Die Akteure müssen Freude daran haben und diese Freude auch ausstrahlen..

Bitte Frau Lukschová.

Veronika Lukschová, Liberec

Mein Name ist Lukschová. Ich wollte eigentlich nicht reagieren, aber Herr Sobotka hat mich dazu gebracht. Das was er gesagt, hat mir sehr gefallen. Ich kann ihm nur zustimmen.

Ich bin die verantwortliche Person für den erwähnten Flächennutzungsplan. Ich sehe es als eine sehr positive Angelegenheit, dass man endlich beginnt zu diskutieren und die Menschen zu befragen: Was fehlt, was könnte verbessert werden, wie kann man einen Beitrag dazu leisten? Ich kenne die interne Sichtweise des Rathauses und – in der Tat – es wurde nicht kommuniziert, nicht intern und nicht extern. Ich habe kein pessimistisches Gefühl in Zusammenhang mit dem Vertrag der Assoziation mit der Stadt. Im Gegenteil! Dass sich jemand dafür interessiert, was wir machen, dass jemand kritisiert, wie wir das machen, finde ich völlig in Ordnung. Das heißt ja nichts anderes, als dass die Öffentlichkeit endlich munter wird. Ich hoffe nur, dass die Öffentlichkeit nicht wieder einschläft. Das wäre dann sehr traurig.

Nun zum Abschluss eine persönliche Anmerkung. Es war eine riesengroße Anstrengung, durchzusetzen, dass die Öffentlichkeit überhaupt den Flächennutzungsplan kaufen kann. Und ich versichere Ihnen: Wir haben ein Jahr dazu gebraucht, die Führungsstrukturen des Rathauses davon zu überzeugen, dass man so ein Anliegen lösen kann. Ich will damit sagen, dass alles nicht so selbstverständlich ist. Es ist selbstverständlich, dass es viele Bürger gibt, für die der Flächennutzungsplan notwendig ist und es ist richtig, dass die Bürger ihn kostenlos bekommen sollten. Das wurde zwei Monate lang diskutiert: Wie viel muss die Öffentlichkeit dafür bezahlen, dass wir ihnen den Plan zur Verfügung stellen. Ja, aus der anderen Sicht betrachtet: Dass wir als Fachleute bemüht waren, mit der Öffentlichkeit zu diskutieren, war das Ergebnis einer außerordentlichen Anstrengung. Ich habe mir eine Seite in unserem Informationsblatt reservieren wollen, um die Öffentlichkeit zu informieren, was für sie vorbereitet wird. Ich habe nur die halbe Seite bekommen. Unter diesen Umständen ist es schwer, der Öffentlichkeit klar zu machen, worum sich in diesem Fall handelt.

Also, ich sehe es sehr positiv, dass sich überhaupt jemand dafür interessiert, wie die Behörde arbeitet und muss gestehen, dass ich jetzt verstehe, warum wir mit den Bürgern in näheren Kontakt kommen sollten. Dass begreife ich. Aber ich verstehe auch Herrn Senator Sobotka. Ich habe jedoch eine etwas andere Sichtweise.

Danke schön.

Ingrid Lottenburger

Gut, meldet sich noch jemand? Bitte, Frau Matušková.

Marie Matušková, Višňová/Andělka

Ich muss mich um Wort melden. Ich kam wegen Frau Vohlídalová und wegen Frau Lottenburger. Die Konferenz im vergangenen Jahr, als über Vertreibung, Vernichtung und Flucht in unserer Region gesprochen wurde, war eine ganz phantastische Veranstaltung. Heute habe ich überlegt, ob ich nicht besser gehen sollte. Ich bin nicht aus Liberec, ich kenne nicht ganz genau die Beziehungen und die Auseinandersetzungen, die sie hier haben. Ich habe zu Hause viele Sorgen, die mir eigentlich reichen. Wenn ich immer nur rumjammern würde, dann wäre ich schon ein verweintes Mädel, meine Augen würden schon längst ausgeweint sein und ich wäre schon längst in der Klapsmühle gelandet. Also, das ist nicht meine Sache. Ich bin der Meinung, dass es nicht reicht, zu sagen: Er hat nicht kommuniziert, sie haben nicht kommuniziert. Dann muss die Kommunikation eben von mir ausgehen. Wenn jemand nicht mit mir reden will, dann gehe ich zu ihm und sage: Rede mit mir!

Dann haben wir hier gehört: Die Bürger kommunizieren nicht. Natürlich. Die Bürger kommunizieren nicht über alle Probleme der Gesellschaft, das kann man auch von ihnen nicht verlangen. Sie kommunizieren nur über die Sachen, an denen sie interessiert und über die sie informiert sind. Ich habe so ein interessantes Projekt jetzt gerade hinter mir, ein Projekt, das gerade mit sehr konkretem bürgerschaftlichen Engagement realisiert werden konnte. Sie wissen, dass unsere Gemeinde zu einem Überschwemmungsgebiet gehört. Ich wollte nicht, dass jemand von der Stadt oder Kreis irgendeinen Plan macht, für den dann irgendwelche „Flutexperten“ zuständig sind. Damit auch die Leute kommen können, die dort ein Wochenendhaus haben, organisierten wir an einem Freitagnachmittag bzw. –abend ein Treffen, auf dem wir eigenen Plan vorbereitet haben. Wir haben ein Modell der Gemeinde aufgestellt: Der Fluss wurde markiert, jeder hat sich sein Haus aufgestellt und hat gekennzeichnet, woher das Wasser immer ins Haus kommt. Es entstand daraus ein Plan von Schutzmaßnahmen, die die Menschen selber für sich gemacht haben. Und damit sie sich nicht unrealisierbare Pläne ausdenken, waren auch Fachleute aus dem Bereich Wasserwirtschaft, Flutprävention und natürlich auch die Feuerwehr anwesend. Ich glaube, die sind die wichtigsten in jedem Dorf. Also das nur ein Beispiel für konkretes bürgerschaftliches Engagement.

Natürlich kann ich niemanden anklagen, schuldig an Geschehnissen in meiner Gemeinde zu sein, ich kann nur auf mich selber böse sein. Wenn ich etwas will, dann muss ich es ja auch tun. Für mich ist der „Kreis“ keine uneinnehmbare Festung. Dann gehe ich einfach hin und bin sicher, dass ich dem ganzen Gebäude eine Person finde, die bereit ist, sich für uns zu engagieren. Für mich ist die Welt kein Gegner. Ich muss den Gegner, den vermeintlichen Gegner, den ich mir selber geschaffen habe, durch Erklärung, durch Kommunikation, durch eine wohl überlegte Vorgehensweise in einen Partner verwandeln. Und nur so ist es möglich,

die Sache nach vorne zu bringen. Nichts anderes habe ich in meiner 15-jährigen Amtszeit herausgefunden. Ich muss meinen Feind zu meinem Partner machen.

Danke schön.

Ingrid Lottenburger

Sehr geehrte Frau Matušková, ich bedanke mich für das Lob über unsere Konferenz von 2003. Ich versichere Ihnen, dass das Projekt weiter geführt wird.

Außerdem, wenn ich einmal in Berlin jemanden suche, der über bürgerschaftliches Engagement aus eigener Erfahrung berichten kann, werde ich Sie einladen, zu kommen.

Lídie Vajnerová, Liberec

Ich heiße Lídie Vajnerová und arbeite in der Stiftung „Škola hrou“. Gleichzeitig bin ich im Ausschuss der Assotiation der NGOs (ANNOLK). Květa sprach hier über negative Erfahrungen und ich möchte die positiven Erfahrungen ergänzen. Wir waren bemüht mit verschiedensten Behörden der Stadt und des Kreises zu kommunizieren. Es war anstrengend – daher die Reaktion von Květa. Der Vertrag, von dem hier die Rede ist, ist das Resultat zweijähriger Arbeit. Und das positive dabei ist: Wir sind der einzige Kreis, das einzige Gebiet in der Republik, der so einen Vertrag hat. In den anderen Verwaltungseinheiten im Land ist es nicht gelungen, so einen Vertrag abzuschließen. Also, ich möchte diesen Punkt als eine positive Angelegenheit hervorheben und ich kann Ihnen sagen: Es war sehr anstrengend, es war sehr viel Mühe und sehr viel Kommunikation erforderlich. Also, ich hoffe, dass der Vertrag mit seinen Intentionen ein wenig an Bedeutung gewinnt und, dass es uns dadurch gelingt, in dieser Gesellschaft eine bessere Atmosphäre zu schaffen. Das als erstes.

Zweitens möchte ich anmerken, dass unterschiedliche Veranstaltungen stattfinden. Dass wir z.B. einen Ball veranstalten. Da sollten sich Menschen treffen, die die Kommunikation weiterbringen könnten. Wir haben vor, im nächsten Jahr den dritten Bal zu veranstalten und wir hoffen, dass dann mehrere wichtige Persönlichkeiten aus unserem Kreis kommen werden.

Und dann wollte ich noch so am Rande zur Věra Vohlídalová sagen. Wir beide, wir sind Mitgliederinnen im Klub SorOptimistinnen, der in dieser Region nicht nur mit der deutschen Seite zusammenarbeitet, sondern auch mit der polnischen Seite. Gestern haben wir gerade eine Sitzung gehabt. Also, ich soll ganz herzliche Grüße von den Optimistinnen ausrichten. Ich hoffe, dass die Zusammenarbeit mit der deutschen Seite und natürlich auch mit der polnischen Seite, sich weiter entwickeln wird.

Ingrid Lottenburger

Danke. Die SorOptimistinnen sind auch bei uns bekannt. Ich kann sagen, dass ich in der Arbeitsgruppe zur Vorbereitung der Welt-Frauenkonferenz in Peking mit den SOROptimistinnen zusammen gearbeitet habe. Das war eine sehr angenehme Arbeit.

Květa, willst du noch was sagen?

Květa Morávková, Liberec

Ich wollte noch einige Anmerkungen machen. Ja, es stimmt, der Beitrag war mehr oder weniger auf negative Beispiele konzentriert und es gab keine Zeit mehr, manche positiven Zusammenhänge zu berücksichtigen. Ich glaube, es ist eigentlich nicht möglich, ohne Optimismus vorzugehen. Von Herrn Sobotka wurde gefragt, wie viel Organisationen von den 3.000 NGOs in diesem Dachverband vertreten sind. Ich stelle eine andere Frage: Wissen wir eigentlich, was das für Organisationen sind? Ich versuche eine Antwort zu geben: NGOs sind die Säulen der Zivilgesellschaft. Sie haben vielleicht kein Programm, wie Herr Senator sagte, aber sie haben ganz konkrete Projekte, die die Interessenlagen der Bürger berühren. Sie sind bemüht, manche gesellschaftlich relevante Probleme deutlich zu machen, zu präsentieren, zu lösen und auch die Bürger mit einzubeziehen, die im Rahmen ihrer Freizeit sich bürgerschaftlich engagieren möchten. Das alles entsteht ganz spontan, weil hier ein Problem zu lösen ist, was manchmal von den offiziellen Verwaltungen und politischen Repräsentanten einfach vergessen worden ist. Die Arbeit der Bürgerinitiativen, ist auf konkrete Probleme ausgerichtet, auf einige Zielgruppen und deren Probleme. Die NGOs übernehmen die Rolle einer Brücke, einer Kommunikationsbrücke zwischen den Zielgruppen – den betroffenen Personen – und den engagierten Bürgern und der Verwaltung. Die NGOs stellen immer die Diskussionsplattform, um die Probleme lösen zu können. Dies alles konnte hier so konkret und klar leider nicht gesagt werden. Aber ich bin der Meinung, so wie die Debatte hier geführt worden ist, ist sehr stark zu erkennen, wer Politiker und wer Bürger ist. Marie, du bist mehr Bürgermeisterin als Bürger, du hast es einfacher auf dem Kreis den Weg zu finden, als wir.

Und die zweite Sache. Herr Senator, sie haben darauf hingewiesen, dass Sie, nachdem was Sie hier anhören mussten, Antidepressiva nehmen müssten. Also, ich kann sagen, dass ich noch keine Antidepressiva geschluckt habe. Dabei bin ich tagtäglich damit beschäftigt, negative Sachen zu lösen. Also, jeder von uns muss aufpassen, dass er sich nicht im Negativen verliert. Das Gleichgewicht ist wichtig zu gewinnen. Man sollte sich auch mit schönen und positiven Sachen beschäftigen und darauf achten, dass die Arbeit Spaß macht. Das, was hier von mir gesagt wurde, ist ja nicht eine objektive Beurteilung. Aber wir haben uns getroffen, um in einer kurzen Zeit etwas anschieben zu können. Wir wollten uns doch nicht nur unterhalten. Das war ja nicht das Ziel. Wir sind nicht deswegen hier, um rumzuquatschen, sondern wir wollten auf dieser Konferenz wichtige Probleme ansprechen in der Hoffnung, für sie eine Lösung zu finden. Also, das nur zur Erklärung meiner kritisierenden Position.

Ingrid Lottenburger

Květa ich danke dir. Ich schlage vor, dass wir jetzt weniger temperamentvoll ....

Marie Matušková, Višňová/Andělka

Ich muss jetzt auf das, was Květa sagte, reagieren: Ich lasse mir meine „Bürgerschaft“ nicht klauen. Ich bin Bürgerin, ich bin Bürgermeisterin, ich bin Mitglied von unterschiedlichen Gesellschaften, ich bin nicht unabhängig, ich bin schon eine befangene Person, und wenn dabei gewisse Assoziationen entstehen, dann ist es nur wichtig zu prüfen, ob sich die verschiedenen Aktivitäten nicht überschneiden oder ob sie für die Lösung der Probleme in der Gesellschaft eine Bedeutung oder auch Berechtigung haben.

Ingrid Lottenburger

Ich habe nie erwartet, dass es zwischen Ihnen so temperamentsvoll, so emotional wird. Das ist phantastisch.

Bitte, Frau Vajnerová und dann Frau Pratsch.

Lídie Vajnerová, Liberec

Noch kleine Anmerkung dazu, ob der „Kreis“ eine uneinnehmbare Festung ist. Wir waren bemüht als einzelne Personen, oder einzelne Organisationen von Behinderten, Sozialinstitutionen, Stiftungen, die für Kinder arbeiten, Ökologen usw., zu kommunizieren. Wir waren bemüht, jeder für sich, gerade so wie Sie es Frau Matušková sagen, in das Rathaus hereinzukommen. Auch im Amt des Kreises waren wir erfolglos. Da wir auf diese Weise keinen Erfolg hatten, haben wir uns zusammengeschlossen. Wir sind der Meinung, dass wir so eine größere Kraft haben und Politiker und Verwaltungsangestellte schneller beginnen, uns ernst zu nehmen.

Elke Pratsch, Zittau

Es wurde darauf hingewiesen, wie schwierig es ist, in das Rathaus herein zu kommen. Ich gehe etwas anders vor: Ich suche mir die Verbündeten in der Politik und nicht in der Verwaltung. Wenn ich z. B. dem Leiter des Bauamtes sage, dass da und da barrierefreie Bauten oder Räume vorhanden sein müssen, dann sagt dieser zu mir: „Na ja, wenn Sie mir dafür Geld besorgen, dann machen wir das.“ Aber wenn ich das gleiche dem Chef einer Parteifraktion in Kreisrat sage und gewinne mehrere Parteien für diese Angelegenheit, dann sagen die Verwaltungsleute: „Ja, das stimmt! Es ist wirklich wichtig! Ich habe dort meine Großmutter und die kann nicht die Treppen hoch!“ Oder sie sagen sogar: „Ich habe ein Kind, das einen schweren Unfall hatte und im Rollstuhl sitzt.“ Dann kann ich mich darauf verlassen, dass diese Menschen im Kreisrat – der das Geld bewilligt – für meine Sache stimmen werden.

Jetzt hatten wir bei uns Kommunalwahlen und es bestätigt sich immer wieder, dass Menschen, die von einem Problem betroffen sind, sich stärker engagieren. Im besten Falle gehen sie in die Politik. Wenn ich Frauen bei uns aufgefordert habe: „Also, geht einfach in die Politik!“ Dann haben sie mir immer geantwortet: „Nein, wir haben so viel zu tun.“ Aber eines Tages kamen Frauen zu mir und sagten: „Frau Pratsch, jetzt müssen wir aufpassen, hier wird die Schule geschlossen! Und wenn wir nichts dagegen unternehmen, machen es einfach über unsere Leichen hinweg!“ Wir haben die „Initiative für mehrere Frauen in den Kreisrat“ gegründet. Jetzt kamen sogar Vertreter von Parteien zu mir und fragten nach den aktiven Frauen. Sie würden sie gerne für ihre jeweilige Partei gewinnen und auch auf Kandidatenlisten setzen.

Damit will ich sagen, dass wir in Deutschland die Erfahrung gemacht haben, dass man nicht über die Verwaltungsorgane sondern über die Politik etwas durchsetzen kann.

Ingrid Lottenburger

Danke für Ihre Beiträge.

Wir machen jetzt eine kurze Kaffeepause. Ich möchte Sie noch auf folgendes hinweisen:

Im Nebenraum liegen Unsere Dokumentationen zur Einsicht bereit. Da die meisten schon ausgegeben sind, bitte ich Sie, sich in eine Liste einzutragen. Wir kopieren die von Ihnen gewünschte Dokumentation.

Außerdem haben wir für Sie diverse Informationsblätter über die KSZE, OSCE, Charta 77 sowie die Bibliografie der im Hause vorhandenen, in unserem Zusammenhang wichtigen Bücher kopiert.

Bitte, tragen Sie Ihre Namen immer gut lesbar ein.

Kaffee-Pause

Ingrid Lottenburger

Ich hoffe, Sie konnten etwas entspannen.

Nun bitte ich Dr. Reiner das Wort zu ergreifen.

Herr Dr. Reiner ist Sozialwissenschaftler, Geschäftsführer der Stiftung Mitarbeit in Bonn, hat lange in Schweden gelebt und ist mit unserer Materie bestens vertraut.

Bitte, Herr Dr. Reinert.

Bürgerschaftliches Engagement und Engagementförderung - Beispiele und Methoden -

Dr. Adrian Reinert, Stiftung Mitarbeit, Bonn

Ich bin gebeten worden, einige grundsätzliche Ausführungen zur Partizipation der Zivilgesellschaft an gesellschaftlichen und politischen Prozessen zu machen.

I. Was heißt Zivilgesellschaft?

Sympathiebegriff

1. Der Begriff Zivilgesellschaft ist zu einem Sympathiebegriff quer durch alle politischen Strömungen geworden. Ob neoliberal oder kommunitaristisch, ob links oder rechts, was immer wir denken und wählen, eine aktive Zivilgesellschaft wünschen wir uns alle. Allerdings verbergen sich hinter dem Begriff sehr unterschiedliche Bedeutungsgehalte.

Begriff mit langen historischen Wurzeln

2. Der Begriff hat lange historische Wurzeln. Die vermutlich erste Buchveröffentlichung zur „Civil Society“ datiert bereits aus dem Jahr 1767 und stammt von dem schottischen Moralphilosophen Adam Ferguson. Seinen heutigen Stellenwert erhielt der Begriff aber erst durch die Freiheits- und Demokratiebewegungen in Mittel- und Osteuropa seit der Charta’ 77.

Vision und Gegenwart

3. Der Begriff steht heute zum einen für die Vision einer aktiven Gesellschaft. Zum anderen wird der Begriff aber auch als Sammelbegriff für das bürgerschaftliche Engagement verwendet. In diesem Sprachgebrauch hat er Affinitäten zu den Begriffen Aktiv-Bürgerschaft, Nicht-Regierungs- oder Non-Profit-Organisationen.

Arbeitsdefinition

4. Im Wegweiser Bürgergesellschaft (www.buergergesellschaft.de) definieren wir Bürger- oder Zivilgesellschaft als gesellschaftliche Selbstorganisation oder genauer: demokratische, gesellschaftliche Selbstorganisation außerhalb von Markt und Staat. Bürgergesellschaft beruht auf bestimmten Grundhaltungen. Diese lassen sich mit den Begriffen „Bürgersinn“, „Zivilcourage“ und „Solidarität“ benennen.

II. Bedeutung zivilgesellschaftlichen Engagements für die Demokratie

Demokratie - mehr als nur eine Regierungsform

5. „Demokratie ist im Grunde die Anerkennung, daß wir sozial genommen, alle füreinander verantwortlich sind.“ (Heinrich Mann)

Wahrnehmung wichtiger gesellschaftlicher Aufgaben

6. Demokratie kann nur lebendig werden und Gemeinsinn nur entstehen, wenn möglichst viele Bürgerinnen und Bürger bereit sind, in der Gesellschaft aktiv mitzuwirken und Mitverantwortung zu übernehmen. Viele Bereiche sozialer Arbeit könnten ohne dieses freiwillige Engagement nicht geleistet werden. Ähnlich sieht es im Sportwesen, bei den Jugendverbänden oder im Umweltschutz aus.

Impulsgeber und Korrekturinstanzen

7. Zivilgesellschaftliche Netzwerke sind zugleich als unkonventionelle Anstoßgeber und als Korrekturinstanzen bei Fehlentwicklungen von Markt und Staat unverzichtbar. Nicht nur die demokratischen Revolutionen in den vormals sozialistischen Staaten haben gezeigt, was Zivilgesellschaft leisten kann. Auch in den westlichen Staaten wären viele Reformen der letzten Jahrzehnte ohne das Engagement der Zivilgesellschaft nicht zustande gekommen. Es waren Bürgerinitiativen, die z.B. Umweltthemen und andere neue Fragestellungen überhaupt erst auf die Tagesordnung von Politik und Gesellschaft gebracht haben.

III. Entwicklungen des zivilgesellschaftlichen Engagements

Widersprüchliche Befunde

8. Bei der Bewertung der Entwicklung des bürgerschaftlichen Engagements zeigt sich international ein widersprüchliches Bild. Es gibt eine unübersehbare Flut von Einzeluntersuchungen mit zum Teil höchst unterschiedlichen Ergebnissen. Vermutlich haben wir es mit einer Gleichzeitigkeit unterschiedlicher Entwicklungen zu tun.

Engagement hat sich spezialisiert und diversifiziert

9. So ist bürgerschaftliches Engagement in den meisten Ländern nicht generell rückläufig. Das Engagement hat sich vielmehr spezialisiert und diversifiziert. Ebenso gibt es nach wie vor deutliche regionale (vor allem auch Stadt-Land) und geschlechtsspezifische Unterschiede in der Art des Engagements.

Erweiterte Motivationsmuster

10. Gesellschaftliches Engagement wird nicht bloß im Sinne altruistischer Pflichterfüllung verstanden, sondern soll den persönlichen Neigungen und Interessen entsprechen. Persönlicher Bezug und Autonomie im Handlungsfeld werden wichtiger. Die traditionellen Motive "Pflichterfüllung" und "Helfen" werden zunehmend durch die Motive "Gestaltungswille" und "Selbstverwirklichung" erweitert.

Neue Engagementformen

11. Neben klassische Betätigungsformen in Parteien, Kirchen, Gewerkschaften und Wohlfahrtsverbänden treten neue Formen der Selbstorganisation in Bürgerinitiativen, Selbsthilfegruppen, Betroffenenorganisationen und selbstorganisierten Projekten sowie anderen Netzwerken Gleichgesinnter.

Kennzeichen der neuen Engagementformen

12. Auslösendes Moment für dieses Engagement sind vielfach persönliche Betroffenheit oder erlebte Mängel oder Mißstände. Wesentliche Merkmale dieser neuen Engagementformen sind

- a) die thematische Spezialisierung
- b) der temporäre Charakter der Engagementverpflichtung
- c) die überschaubare Gruppengröße

Der Trend rennt

13. Vieles spricht dafür, daß sich das Engagement weiter in die Richtung der neuen Engagementformen entwickeln wird, zumal diese gerade in den jüngeren Jahrgängen und gleichsam nachwachsenden Generationen stark verbreitet sind. Zudem erleichtert die situative Organisation die Anpassung an immer schneller wechselnde Themenkonjunkturen.

Internationalisierung von Zivilgesellschaft

14. Zu den besonders bemerkenswerten Entwicklungen der letzten Jahre gehört die Internationalisierung der Bürgergesellschaft. Allein die Zahl internationaler NGOs wird auf über 50.000 geschätzt. Sie hat sich in den letzten 10 Jahren mehr als verdoppelt. Die zunehmende Internationalisierung der Bürgergesellschaft kommt aber nicht bloß in solchen Zahlen zum Ausdruck, sondern auch in vielfältigen internationalen Aktionen und bewußtem Solidaritätshandeln im Alltag - etwa im Einsatz für politisch, rassistisch, ethnisch und sexistisch Verfolgte, für nachhaltige Entwicklung und globalen Klimaschutz und eine gerechtere Weltwirtschaftsordnung, im Verbraucherboykott gegen Menschenrechtsverletzungen, Kinderarbeit, Umweltzerstörung usw. Hier sind Vernetzung und Kommunikation durch das Internet enorm erleichtert worden.

IV. Herausforderungen und Gegenentwicklungen

Gegenentwicklungen

15. Bei aller Wertschätzung des bürgergesellschaftlichen Engagements dürfen aber auch bestimmte gesellschaftliche Veränderungen nicht übersehen werden, die dem Engagement eher abträglich sind.

- Erschwerte Solidarität

15.1 Die Entwicklung von Solidarität wird durch Individualisierungs- und Differenzierungsprozesse erschwert.

- Überlokale Orientierung versus Cocooning

15.2 Die räumliche Umgebung verliert an sozialer Bedeutung. Die neuen Medien und Informationstechnologien führen einerseits zu einer überlokalen Orientierung. Andererseits erfolgt ein Rückzug in den unmittelbarsten Privatbereich (Cocooning).

- Ablenkungsgesellschaft

15.3 Zivilgesellschaftliches Engagement steht in der Ablenkungs- oder Erlebnisgesellschaft in Konkurrenz zu extrem vielen anderen Möglichkeiten, freie Zeit zu verbringen. Kennzeichen für den veränderten Lebensstil vor allem in Teilen der nachwachsenden Generationen ist eine starke Gegenwartsbezogenheit geworden.

- Marginalisierung von Bevölkerungsgruppen

15.4 Dem vermehrten Partizipationsanspruch in Teilen der Bevölkerung stehen auf der anderen Seite Bevölkerungsgruppen gegenüber, die für sich keine Möglichkeiten sehen, Einfluß auf ihre Lebensbedingungen zu nehmen (politische Armut) und sich apathisch verhalten oder sogar destruktiv reagieren.

Risiken für das Sozialkapital

16. In einer zerklüfteten Gesellschaft droht die Gefahr, daß Sozialkapital verloren geht bzw. nicht neu entwickelt wird. Sozialkapital kann in Anlehnung an den amerikanischen Sozialwissenschaftler Robert D. Putnam definiert werden als die Fähigkeit und Bereitschaft der Gesellschaftsmitglieder zur Zusammenarbeit. Sozialkapital ist eine Schlüsselressource für die Demokratie und muß kontinuierlich aktualisiert werden.

Bedeutung zivilgesellschaftlicher Netzwerke für das Sozialkapital

17. Bürgerschaftliche Vereine, Initiativen und Organisationen tragen ganz wesentlich zur Bildung von Sozialkapital bei und sind wichtige Lernorte. Sie schaffen Gelegenheiten für Begegnung und Kommunikation, ermöglichen soziales Lernen und die Entwicklung persönlicher Kompetenzen, vermitteln soziale Werte, machen den Zusammenhang zwischen eigenem Verhalten und seinen Auswirkungen sichtbar und fördern als situative Gemeinschaften Solidarität und das Bewußtsein, füreinander verantwortlich zu sein.

IV. Engagement fördern - aber wie?

Rahmenbedingungen und Gelegenheitsstrukturen schaffen

18. Das Potenzial der Zivilgesellschaft ist bei weitem noch nicht ausgeschöpft. Zivilgesellschaft ist weder staatlich planbar noch staatlich organisierbar und kann auch nicht bloß normativ herbeigeredet werden. Ihre Entwicklung kann jedoch durch Schaffung geeigneter Rahmenbedingungen und Gelegenheitsstrukturen erleichtert und gefördert werden. Hierzu gehören u.a.:

Differenzierte Angebotsformen

19. Die in der Gesellschaft vorhandene Bereitschaft zu bürgerschaftlichem Engagement ist bei weitem noch nicht ausgeschöpft. Um sie zu aktivieren, sind vielfältige Angebotsformen notwendig, die den unterschiedlichen Motivationsmustern gerecht werden, wozu gerade auch (zeitlich) abgestufte Mitmachmöglichkeiten gehören.

Bewußter Umgang mit Freiwilligen

20. Freiwillige sind eine unschätzbar wertvolle Ressource einer Organisation. Sie müssen auch als solche behandelt werden und haben ein Recht auf eine sinnvolle Aufgabenstellung

und gute Information, eine Struktur, die Lernen und Wachsen fördert, Einführung und Training, Anerkennung ihrer Leistung auch bei kurzzeitigem Engagement, Möglichkeiten der Mitsprache.

Engagementfördernde Infrastruktur

21. Bürgerschaftliches Engagement braucht unbürokratische, aber kontinuierliche Unterstützung. Dazu gehört eine bedarfsgerecht ausgebaute Infrastruktur des Helfens. Dies können zum Beispiel Selbsthilfekontaktstellen und Freiwilligenbörsen sein, die Interessierte beraten, ihnen praktische Hilfestellungen geben und Kontakte vermitteln. Unkosten und Aufwand müssen im Bedarfsfall unbürokratisch erstattet werden können.

Prinzip der Mitverantwortlichkeit

22. Wer von Bürgerinnen und Bürgern verantwortliches Handeln erwartet, muß ihnen in allen Bereichen auch Verantwortung und Entscheidungskompetenzen übertragen. Mitverantwortlichkeit darf nicht nur normativ vermittelt werden, sondern muß selbstverständlicher Bestandteil des Alltagslebens werden. Entsprechendes learning by doing kann nicht früh genug ansetzen (Fifty-Fifty-Schulen, Kinder- und Jugendbeteiligung).

V. Vitalisierung der politischen Demokratie

Aktivierende Bürger(innen)beteiligung

23. Zur Stärkung der Mitverantwortung gehört aber auch eine Vitalisierung der Demokratie. Wir brauchen neben den Wahlen erweiterte Mitsprachemöglichkeiten für die Bürgerinnen und Bürger. In den letzten Jahren sind in vielen Ländern eine Vielzahl neuer Methoden der aktivierenden Bürger(innen)beteiligung entwickelt worden, denen gemeinsam ist, daß sie Bürger(innen)beteiligung als kommunikativen Prozeß verstehen und zumeist projektspezifisch ausgerichtet sind.

Unterschiedliche Akzentuierungen

24. Je nach Akzentuierung zielen sie schwerpunktmäßig auf den Ausgleich divergierender Interessen (z.B. Runder Tisch, Mediation, Forum, Zukunftskonferenz), die bessere Vertretung bisher unzureichend beteiligter Interessen (z.B. Anwaltsplanung, Interessenbeauftragte), die Aktivierung im Stadtteil (z.B. Gemeinwesenarbeit, Planning for real, Bürgerbüro), die Entwicklung von Kreativität und Kompetenz (z.B. Zukunftswerkstatt, Open Space), die Beteiligung besonderer Zielgruppen (z.B. Frauen-Workshops, Kinder- und Jugendparlamente) oder eine möglichst repräsentative Beteiligung der Bevölkerung (Planungszelle/Bürgergutachten). Ganz neue Beteiligungswege eröffnet darüber hinaus auch das Internet.

Mediation/Runder Tisch

25. Mediator(inn)en führen anders als Richter(innen), Schlichter(innen), Schiedsleute keinen Urteilsspruch oder Kompromiß herbei, sondern schaffen die Voraussetzungen für einen Klärungsprozeß, in dem die Konfliktparteien miteinander verhandeln, um zu einer für alle Seiten wenigstens hinnehmbaren Lösung zu kommen. Angestrebt wird ein diskursiver statt positioneller Verhandlungsstil. Mediationsähnliche Verfahren haben in der Bundesrepublik während der letzten Jahre auch in Form von sog. Runden Tischen, Stadt- und Verkehrsforen etc. größere Verbreitung gefunden.

Zukunftskonferenz

26. Bei der Zukunftskonferenz versammeln sich ein bis zweieinhalb Tage lang (30 bis 2) von einem Problem betroffene oder unterschiedliche Bevölkerungsgruppen vertretende Personen,

um zu gemeinsamen Visionen und zur Erarbeitung von Maßnahmenplänen zu kommen. In fünf Schritten werden in Kleingruppen zunächst bestehende Unterschiede und Gemeinsamkeiten ermittelt und b) mögliche externe - positive wie negative - Trends bewertet, dann c) Zukunftsideen entwickelt, d) Gemeinsamkeiten herausgearbeitet und dann e) konkrete Maßnahmen zur Umsetzung geplant.

Gemeinwesenarbeit (Aktivierende Befragung)

27. Durch aufsuchende Arbeit (Hausbesuche, Jugendtreffpunkte) versucht die Gemeinwesenarbeit, Bürger(innen) zum Engagement anzuregen. Wichtiges Hilfsmittel ist die sog. aktivierende Befragung. Zunächst werden die Wünsche und Bedürfnisse ermittelt, dann gemeinsame Prioritierungen vorgenommen und schließlich konkrete Umsetzungsschritte erarbeitet. Eine Sonderform der aktivierenden Befragung ist auch Planning for Real.

Planning for Real

28. Planning for real ist ein in Großbritannien entwickeltes Beteiligungsverfahren, das auch Deutschland erfolgreich ausprobiert worden ist. Es wird ein transportables (Papp-) Modell des Stadtteiles hergestellt und an vielen Orten (Kneipen, Straßenbahnen, U-Bahnen usw.) gezeigt, um Bürger(innen) miteinander ins Gespräch zu bringen. Daraus entwickeln sich Veränderungsvorschläge und neue Formen nachbarschaftlicher Aktivität.

Zielgruppenworkshops

29. Für bestimmte Zielgruppen werden zu spezifischen Themen Workshops angeboten, um ihnen Gelegenheit zu geben, sich erst einmal in der eigenen Bezugsgruppe über Ziele und Inhalte von Planungen zu verständigen. Beispiele etwa sind Workshops für Frauen zum Thema "Frauenfreundliche Planung", "Frauenfreundlicher ÖPNV" oder Zukunftswerkstätten mit Kindern/Jugendlichen.

Zukunftswerkstatt

30. Zukunftswerkstatt ist eine maßgeblich von dem österreichisch-deutschen Robert Jungk entwickelte Arbeitsform, um in Gruppen gemeinsam Ideen zu entwickeln und Möglichkeiten ihrer praktischen Umsetzung zu erarbeiten. In der (1) Kritikphase erfolgt eine Bestandsaufnahme von Problemen und Mängeln in einem Bereich. Diese werden anschließend nach Bedeutung gewichtet. Die (2) Ideen- und Phantasiephase dient der Vorstellung von Vorschlägen und Träumen, wie es anders sein könnte. In der (3) Umsetzungs- oder Verwirklichungsphase geht es schließlich darum, Wege und Möglichkeiten zu finden, wie diese Ideen am besten realisiert werden können.

Open Space

31. Open Space ist eine in den USA entstandene Versammlungstechnik. Statt feste Programmstrukturen vorzugeben, kommen die Teilnehmenden zu Beginn zusammen, um die Themen und Punkte zu benennen und aufzuschreiben, die für sie höchste Aktualität haben und die sie persönlich gerne behandeln möchten. Danach bilden sie in wechselnder Zusammensetzung nach Neigung und Interesse Kleingruppen. Die Ergebnisse der einzelnen Gruppen werden protokolliert. In einer Schlußrunde können dann Maßnahmen und Prioritäten zur Umsetzung vereinbart werden.

Bürgergutachten/Planungszelle

32. Das Modell Planungszelle wurde von dem Wuppertaler Soziologieprofessor Peter C. Dienel entwickelt. Eine Planungszelle ist eine Gruppe von ca. 25 im Zufallsverfahren ausgewählten Bürgerinnen und Bürgern, die für ca. eine Woche von ihren arbeitsalltäglichen Verpflichtungen freigestellt werden, um in Gruppen Lösungsvorschläge für ein vorgegebenes

Planungsproblem zu erarbeiten. Die Ergebnisse ihrer Beratungen werden in einem sog. Bürgergutachten zusammengefaßt.

Beteiligung via Internet

33. Via Internet können Bürgerinnen und Bürger sich aktiv an Planungsprozessen beteiligen. Neben Beratungen und Abstimmungen zu ganz konkreten Planungsprojekten (Beispiel: Verkehrsberuhigung im Bremer Stadtteil Horn-Lehe) können, wie z.B. in Großbritannien verbreitet, sog. Bürgerpanels aus einem festen Kern von z.B. 500 bis 1.000 Bürgerinnen und Bürgern gebildet werden, die über einen Zeitraum von 3 Jahren an regelmäßigen Befragungen (3-4 mal jährlich) zu lokalen Themen teilnehmen.

Keine Patentrezepte

34. Es gibt sehr unterschiedliche Wege und Formen der Bürger(innen)beteiligung, aber keine Patentrezepte. Welche Methode die jeweils sinnvollste ist, muß von Fall zu Fall am konkreten Projekt abgewogen werden. Oft empfiehlt sich auch ein Methodenmix.

Hier noch einige Hinweise, die im Alltag vielleicht wichtig werden können:

"Kopfstand": 10 sichere Tips, um Engagement zu verhindern

1. zum Engagement auffordern, aber keine Angebote zur Verfügung stellen
2. von Mitwirkung reden, aber alles selber entscheiden
3. dauerhaftes Engagement zur Bedingung machen und befristete Mitarbeit ausschließen
4. den Eindruck erwecken, daß Engagement eine lästige Pflicht ist und keinen Spaß machen darf
5. jede Form unnötiger Anerkennung vermeiden
6. Menschen nicht ansprechen, sondern darauf warten, daß sie von selbst kommen
7. Ergebnisse von Beteiligungsprozessen nicht umsetzen und keine Gründe dafür angeben
8. bei Sitzungen immer für eine Tagesordnung mit mindestens 15 Punkten sorgen und bloß keine Freiräume lassen
9. Endlose Diskussionen führen nach dem Motto "Alles ist schon gesagt, aber noch nicht von allen"
10. endlos lange Reden halten - und darum höre ich jetzt auf.

Noch ganz zum Schluss die Frage an Sie: Können sie berichten, ob in Ihrem Wirkungskreis die Beteiligung an bürgerschaftlichem Engagement gestiegen oder gefallen ist?

Ingrid Lottenburger

Ich danke Ihnen, Dr. Reinert. Möglicherweise werden viele der Zuhörerinnen/Zuhörer denken: Zum Glück gibt es eine Dokumentation, so viele wichtige Hinweise kann man sich nicht so schnell merken oder mitschreiben. Ja, meine Damen und Herren, es wird diese Dokumentation geben und ich hoffe, das sie noch vor Weihnachten fertig wird.

Ich sehe schon zahlreiche Wortmeldungen. Bitte, liebe Elke.

Elke Pratsch, Zittau

Ich bin Gleichstellungs- und Behindertenbeauftragte für den Landkreis Löbau/Zittau. Ich komme aus der Euroregion Neiße.

Wir haben jetzt 15 Jahre politischer und gesellschaftlicher Veränderungen hinter uns. Das, was Sie Herr Dr. Reinert gesagt haben, würde ich gerne mit ein einigen Beispielen aus unserem Kreis Löbau/Zittau unterstützen.

Und mit hoher Wahrscheinlichkeit könnte ein Erfahrungsaustausch mit den Menschen hier in Liberec sehr nützlich sein, weil wir jetzt auf eine ganze Reihe von positiven und negativen Erfahrungen hinweisen können.

Vielleicht noch kurz zum Thema Bürgerschaftliches Engagement. Als Sie uns, Herr Dr. Reinert, gefragt haben, ob bei uns in der Region in den letzten Jahren das Engagement gestiegen oder gesunken hat, war ich erstaunt. Wir spüren, dass das Bürgerschaftliche Engagement steigt, es sich aber auch sehr verändert hat. Nach der Wende haben wir – ähnlich wie sicherlich auch hier in Liberec – verschiedenste Vereine und Verbände gegründet. Nach dem hier die Arbeitslosigkeit gestiegen ist, wurden Organisationen gegründet, damit sich die Arbeitslosen überhaupt treffen konnten. Diese Aktivitäten wurden durch das Arbeitsamt unterstützt.

Nun ist die Situation wieder eine andere. Bedingt durch die steigende Arbeitslosigkeit und das Fehlen öffentlicher Finanzmitteln, müssen wir immer mehr mit dem nicht bezahlten Engagement, dem „freiwilligen Engagement“ rechnen. Und wir bemerken mit großer Freude, wie engagiert auch unter diesen Bedingungen die Menschen bei uns sind. Deswegen kann ich sagen, dass wir den Weg, was Sie beschrieben haben, eingeschlagen haben.

Wir haben mehrere Zukunftswerkstätten organisiert. Wir haben in unserer Region das Programm: „Die Zukunft braucht Visionen“ organisiert. Nach vielen Aktionen, die wir durchgeführt haben, konnten wir schon bestimmte Projekte definieren, die für die Region förderlich sein könnten und die wir unterstützen könnten. Wir gehen davon aus, dass die Vereine, Verbände und Organisationen sich zusammen schließen und die Projekte gemeinsam realisieren. Wir haben Projekte, die sich z. B. auf die familiäre Bildung, die familiäre Ausbildung und auch auf die Entwicklung des Bürgerschaftlichen Engagement konzentrieren.

Jetzt in Oktober fangen wir mit der Ausbildung engagierter Bürger an. Wir haben ein Programm entwickelt in dem Freiwillige darin geschult werden, wo und wie sie das Geld beschaffen können, das sie für ihr Engagement benötigen, wie sie z. B. ein fund raising durchführen können. Das alle ist sehr schwer in einem Gebiet, wo so hohe Arbeitslosigkeit herrscht und wo Unternehmen – eins nach dem anderen – pleite gehen.

Am 5. Dezember – in Deutschland ist es der „Tag der Freiwilligen“ – werden wir eine „Messe der freiwilligen Arbeit“ veranstalten. Vereine, Verbände aus dem Kreis, die Selbsthilfeorganisationen und Selbsthilfeinitiativen, sie alle werden sich dort präsentieren und eigene Dienste und Ratschläge anbieten. Wir werden dort auch einen Preis verleihen. Aus diesem Grunde haben wir vor acht Wochen unterstützt von Privatpersonen, Institutionen und Unternehmen eine Stiftung gegründet: Die Bürgerstiftung „Civita“.

Der Grund, warum wir uns diesen Bürgerpreis ausgedacht haben war vor allem, dass wir das freiwillige Engagement auf irgendeine Weise belohnen wollten. Ich denke mir, dass dies sehr wichtig ist. Jetzt fangen wir mit einer medialen Aktion an, wo sich die bürgerschaftlichen Initiativen aus den verschiedensten Orten der Region in der Presse, in den Medien mit ihrem Profil und ihrer Tätigkeit vorstellen können.

Und jetzt noch zu dem hier erwähnten Thema: Dachorganisation, in der alle Verbände, Vereine, Organisationen sich vereinen könnten. Da habe ich mir gedacht: Mann, das ist eine ganz hervorragende Idee! Alle Vereine und Verbände für Behinderten, für Frauen, für den Naturschutz unter einem Dach! Aber jetzt in der Pause habe ich mir Ihre Anregung noch einmal durch den Kopf gehen lassen. Plötzlich war mir klar, so, wie wir es machen, ist für uns optimal.

In meiner Funktion fühle ich mich verantwortlich für die auf verschiedenste Weise Betroffenen und behinderte Bürgerinnen und Bürgern. Ich setze mich für die Gleichstellung von Männern und Frauen ein. Und dabei fällt mir ein, dass gerade solche Verteilung von Interessen seine Vorteile hat. Weil, wenn Sie da jemanden haben, der sich mit Naturschutz befasst, und da jemanden, der sich z. B. mit Bundesstrasse B 188 beschäftigt, dann sehe ich es so, dass es günstiger ist, wenn die getrennt arbeiten, weil sie sich dann mehr spezialisieren und dem bestimmten Problem intensiver widmen können und dabei auch Überlegungen für ein effektives Lobbying anstellen können.

Wenn wir so eine Dachassoziation haben würden, könnte es passieren, dass die Interessen nicht mehr so intensiv verfolgt werden würden. Ich denke, dass es sehr wichtig ist, genau zu wissen, wo ein aktiver Verein für die Senioren oder eine Organisation für die Kinder zu Verfügung steht. Also, meine Meinung: Die getrennte Spezialisierung ist doch wichtiger.

Ich wäre sehr froh, wenn wir aus dem Kreis Löbau/Zittau, mit unseren Erfahrungen mit Wohlfahrtsorganisationen und anderen Tätigkeiten des bürgerschaftlichen Engagements einen intensiveren und effektiven Erfahrungsaustausch mit Ihnen aus Liberec organisieren könnten. Es wäre dann sicherlich möglich, bestimmte Sachen gemeinsam durchzuführen. Ich würde Ihnen sehr gerne zur Verfügung stehen.

Falls ich zu viel und zu lange geredet habe, bitte ich Sie um Entschuldigung.

Dr. Dieter Kostka, Pfungstadt

Ich heiße Dieter Kostka und arbeite in dem deutschen Förderverein „Mediation im öffentlichen Bereich e.V.“

In diesem Bereich engagiere ich mich schon Jahrzehnte. Ich will auf etwas hinweisen, was mich manchmal ärgert. Vielleicht haben Sie eine Idee, was man dagegen machen kann. Oft habe ich das Gefühl, dass Politiker und Verwaltungsorgane, die über das Bürgerengagement

sprechen, nicht wirklich wollen, dass die Bürger ihre Erfahrungen und Fähigkeiten anbieten. Eher habe ich das Gefühl, dass sie einfach möchten, dass die engagierten Bürger bloß kostenfrei die Arbeit durchführen. Vielleicht bilde ich mir das nur ein. Was kann man dagegen tun? Diesen Eindruck habe ich einfach gewonnen.

Dr. Jitka Doubnerová, Liberec

Ich heiße Jitka Doubnerová und arbeite ich in der Gesellschaft für Isergebirge. Ich möchte nur noch ergänzen, dass auch bei uns im mitteleuropäischen Raum, wo wir gewöhnt sind, die Entscheidungen den „klügeren Köpfe“ zu überlassen, um dann unter den Konsequenzen zu leiden, die Methoden geben, die die Teilnahme der Öffentlichkeit an öffentlichen Problemen erleichtern. Im vergangenen Jahr fand eine Konferenz statt, die das vorgestellt hat. Nach dieser Konferenz wurden in vielen Orten der der Tschechischen Republik Schulungen vorgenommen. Und die Erfahrungen sind: Je kleiner die Gemeinde, desto größer der Erfolg der angewandten Methoden. Die zweite grundsätzliche Erfahrung ist, dass – wenn dieser Prozess nicht sofort durch Systemaktivitäten der Öffentlichen Verwaltung unterstützt wird – Erfahrungen mehr in die schlechte Richtung gehen. Wenn die Bürger nicht gleich von Beginn an positive Erfahrungen machen und keine langfristigen positiven Ergebnisse erzielen, wenn keine positive Resonanz bei einer langfristigen Arbeit gesehen wird, dann sagen die Bürger beim zweiten Versuch: Warum sollten wir uns bemühen? Es ist doch einfacher rumzusitzen und rumzuschimpfen.

Positiv finde ich, dass hier Methoden, Anleitungen und Technikformen vorgestellt werden, dass es sogar auch private Stiftungen gibt, die die Beteiligung „unterrichten“ und damit diese Prozesse unterstützen und fördern. Ich glaube, dass die nichtgewinnorientierten Organisationen der Gesellschaft einen Schritt voraus sind.

Eine positive Nachricht ist, dass gerade heute und morgen so eine Veranstaltung nach einer halbjährigen Vorbereitung in der Gemeinde Smržovka stattfindet, wo sich die Menschen zum Thema „Schaffung der Vision einer Kommunität“ auf Basis der beschriebenen Methodik zur Erstellung eines Planes für positive, aktive Schritte zu Gunsten der Entwicklung der Gemeinde treffen. Ich glaube, gute Erfahrungen gibt es. Auch bei Einheimischen hier in Liberec und Frydlant gibt es eine Menge guter Erfahrungen. Diejenigen, die darüber erzählen könnten, die sitzen hier unter uns.

Ingrid Lottenburger

Sehr geehrte Damen und Herren, wir laden Sie jetzt zu einem kleinen Imbiss ein. Lassen Sie es sich gut gehen in diesem wunderschönen Haus.

Mittagspause

Ingrid Lottenburger

Sehr geehrte Damen und Herren, liebe Freunde und Freundinnen, ich hoffe, Sie haben sich etwas erholt.

Vor dem 2. Teil unserer Konferenz noch einmal der organisatorische Hinweis: Die KSZE hat sich im Rahmen ihrer Weiterentwicklung auf ihrem Folgetreffen 1994 in Budapest endgültig als OSZE – Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa – institutionalisiert.

Wir haben uns bemüht, Schaubild der Struktur der OSZE zu besorgen und zu kopieren. In der deutschen Fassung ist es uns gelungen, die tschechische Fassung ist in Arbeit. Wir haben aber die Bezeichnung der entsprechenden Institutionen in englisch dargestellt. Meine persönliche Meinung ist, dass Englisch sowieso die Sprache der Zukunft ist. Ich kann nur raten, sich möglichst schnell an die englischen Vokabeln zu gewöhnen.

Ich muss Ihnen leider mitteilen, dass unser Freund Gert Weisskirchen verhindert ist zu kommen. Er hat mich heute früh um 6.00 Uhr angerufen und sich aus persönlichen, aber leider sehr traurigen Gründen abgemeldet. Es kann also zu meinem Bedauern kein Gedankenaustausch zwischen zwei – so weit ich weiß – sogar Freunden geben.

Ich werde Herrn Pithart befragen.

Ich habe zu meiner Unterstützung Herrn Adrian Reinert gebeten, sich an der Befragung von Herrn Pithart zu beteiligen. Herr Pithart, Herr Reinert ist Sozialwissenschaftler, Geschäftsführer der Stiftung Mitarbeit in Bonn, hat lange in Schweden gelebt und ist mit unserer Materie bestens vertraut.

Ich begrüße Sie, Herr Petr Pithart sehr herzlich.

Herr Pithart, Sie sind Präsident des Senats des Parlaments der Tschechischen Republik,

Sie sind promovierter Jurist und Dozent an der Karlsuniversität in Prag.

Sie sind Autor politischer Essays, politisch historischer Aufsätze und Bücher, beispielsweise – ich kann den tschechischen Titel nicht aussprechen – in deutscher Übersetzung „Lesebuch für abgeschobene Geschichte“. Der Titel verspricht einen hoch interessanten Inhalt und macht neugierig. Leider ist das Buch nicht ins Deutsche übersetzt, was nachgeholt werden kann.

Herr Pithart, Sie haben die Charta 77 unterzeichnet.

Nach 1989, besser nach der „samtenen Revolution“ waren Sie, Herr Pithart, unter dem Staatspräsident der Tschechischen und Slowakischen Föderativen Republik Václav Havel Ministerpräsident der Tschechischen Republik und zwar von 1990 bis 1992.

Sie bezeichnen sich selbst als konservativen Liberalen.

Hier noch die neueste Information, die im deutschen Internet zu finden war: Der Senatspräsident Petr Pithart hat den Empfang der Bayrischen Europamedaille abgelehnt. Er hat weltweit dazu nicht hundertprozentig Zustimmung bekommen – aber ich konnte seine Ablehnung verstehen.

Herr Pithart, ich heiße Sie sehr herzlich willkommen.

Bevor ich Sie um Ihr Wort bitte, noch einige Anmerkungen und Fragen, die ich Sie bitte zu beantworten:

Zur Erinnerung: Bei der Ankündigung unserer Konferenz haben wir uns ausdrücklich auf den Abschluss der KSZE-Schlußakte vor 30 Jahren bezogen. Am 1. August 1975 verpflichteten sich 35 Staaten beiderseits des Eisernen Vorhangs zu einer blocküberwindenden politischen Entwicklung beizutragen. Die Verhandlungsergebnisse wurden in sogenannten „Körben“

zusammengefaßt: a) Sicherheit b) wirtschaftliche Zusammenarbeit und c) menschliche Dimension.

Meine erste Frage: Welche dieser drei Vereinbarungen war für Sie als politisch agierender Mensch damals von besonderer Wichtigkeit?

Historischer Rückblick und zivilgesellschaftliche Perspektiven -KSZE-Prozess und Charta 77-

Dr. Petr Pithart, Prag

Geehrte Frau Vorsitzende, Damen und Herren, ich habe mir ein Text vorbereitet, wie wir damals vor Jahren die Helsinki-Konferenz wahrgenommen haben und welche Folgen sie für uns hatte.

Aber vorher noch ein paar Worte zu der bayrischen Medaille, Frau Vorsitzende. Die Medaille sollten mir die selben Menschen verleihen, die im Europäischen Parlament gegen dem Beitritt der Tschechischen Republik in die Europäischen Union gestimmt haben. Einen Fehler kann jeder machen, das kann passieren. Aber es verlief ein Jahr und sie fanden keine Erklärung dafür, wie sie dazu gekommen sind, welche Gründe sie hatten. Sie relativierten ihre Aussage auch nicht. Es war mir unter diesen Umständen unmöglich, für die Überreichung der Medaille nach München zu fahren. Aber bald danach veröffentlichte die Süddeutsche Zeitung einen wichtigen Artikel, der beträchtliche Resonanz erregte und auch bestätigte, dass ich an meiner Position zu den deutsch-tschechischen Beziehungen und zu der deutsch-tschechischen Vergangenheit nichts geändert habe. Meine Handlungsweise war kein vorsichtiger Konjunkturalismus, sondern ausschließlich die Reaktion auf eine ganz wichtige Abstimmung im Europäischen Parlament.

Einen gewissen Widerhall erweckte die Bezeichnung: "konservativer Liberaler". Natürlich weiß ich, dass in den unter normalen Umständen etablierten Demokratien dies im Prinzip ein Widerspruch ist. Aber in den Ländern, die sich gerade im Prozess des Aufbaus von demokratischen Strukturen befinden, muss es nicht ein Widerspruch sein. Außerdem „Zivilgesellschaft“ ist vor allem das Thema, das letztendlich Konservative und Liberale verbindet. Jeder aus unterschiedlichen Gründen, mit anderen Argumentationen hat Interesse an der Stärkung der Zivilgesellschaft als Gegengewicht zum Staat und seinen etatistischen Tendenzen. Sowohl der Konservative als auch der Liberale wünscht sich einen nicht zu starken Staat. Um auf einen starken Staat verzichten zu können, benötigt man eine starke Zivilgesellschaft. Das Thema Zivilgesellschaft verbindet Liberale und Konservative, obwohl die Wege sich später trennen. Soviel zu meinem politischen Profil.

Und ich sage noch eine dritte Bemerkung. "Zivilgesellschaft", "civil society" oder "civik society" ist eines von meinen Hauptthemen, mit dem ich mich als Politologe und Geschichtspublizist beschäftige. Aber ich werde mich nicht in meinem Text mit dem Begriff „Zivilgesellschaft“ und seiner Explikation befassen. Dazu kann es im Rahmen der Diskussion kommen, falls sie stattfindet.

Ich habe tatsächlich eine Erinnerung, eine Reflexion darüber geschrieben, wie wir es damals wahrgenommen haben, wobei wir uns nicht richtig bewusst waren, dass wir sowohl den Dissent repräsentieren, als auch gleichzeitig ein Teil der Zivilgesellschaft waren. Wenn etwas die Zivilgesellschaft und ihre Strukturen auszeichnet, dann ist es die Unabhängigkeit vom Staat und wir waren verdammt unabhängig vom Staat.

Also, die Erinnerung fängt an. Ich gebe "ohne Folter" zu, dass ich die Helsinki-Konferenz damals nicht als ein historisches Ereignis betrachtete. Wir hatten wenig Informationen und die Tatsache, dass an der Konferenz z. B. Husák und seine Menschen teilnahmen, gab nicht nur mir keine große Hoffnung.

Damals arbeitete ich als Gartenarbeiter im Betrieb "Obstgärten, Wälder und Gärtnerei – Einrichtung der Hauptstadt Prag". Viel Zeit und Kräfte für das Beschaffen von Informationen aus der Welt hatte ich nicht. Dass ich mich an der frischen Luft aufhalten durfte, hat mir gut getan, ebenso hat mich die physische Arbeit auf dem "Petřín" – dem Berg über Prag – gefreut. Aber zu dieser Zeit wollte ich abends früher schlafen gehen, als ich es normalerweise gewöhnt war.

Aber so abgeschnitten waren wir auch nicht. Damals war schon im Betrieb, sagen wir, der "Schmugglerinformationskanal" aus London, dessen Prager Ende ich bedient habe. Speziell umgebaute Autos – Karavans – transportierten mehrmals jährlich Dutzende Kilogramme von Büchern und Zeitschriften und brachten die Handschriften zurück nach London.

Aber Charta 77 gab zu dieser Zeit am Horizont noch nicht. Ich konnte mir damals nicht vorstellen, dass irgendeine Konferenz auch dann, wenn auf der Konferenz über die Menschenrechte gesprochen werden würde, unsere so wenig hoffnungsvolle Perspektive ändern könnte.

Der Höhepunkt der zweiten Hälfte des Jahres 1976 war der Gerichtsprozess gegen die Musikgruppe "The Plastic People of the Universe", deren Mitglieder zu Strafen ohne Bewährung verurteilt wurden. Es passierte etwas Unerwartetes: Obwohl der musikalische Ausdruck der "Plastiker" für viele Menschen im Dissent zu exzentrisch, wild und schwer verständlich war, einigten sich zum ersten mal alle Richtungen des gerade entstandenen Dissents über die Notwendigkeit ihrer Unterstützung. Der Hauptgrund war wahrscheinlich, dass die "Plastiker" zu keiner Strömung im Dissent gehörten, sondern einen gewissen "Unterstrom" – den "Underground" bildeten. Sie waren Outsider in jeder Hinsicht, sie gehörten nirgendwo hin, wenn überhaupt, dann vielleicht zu einem "reinen Protest".

Die Solidaritätsaktion hat Ergebnisse gebracht. Sie führte dazu, dass die Urteile herabgesetzt wurden. Gleichzeitig entstand eine breitere Gemeinschaft, die seitdem zu einem dauerhafteren Engagement bereit war.

Als sich damals gezeigt hat, dass das Ergebnis in Helsinki – internationaler Pakt über die Menschenrechte – von unserem Staat nicht nur ratifiziert, sondern auch komplett in der Gesetzessammlung herausgegeben wurde, war uns plötzlich klar, dass wir eine Unterstützung haben, mit der wir rechnen können. Der Text selbst war zu dieser Zeit eigentlich ein umstürzlerisches Material, das das Regime verpflichtet war zu veröffentlichen. Wenn ein Text mit ähnlichem Vokabular bei uns bei den Hausdurchsuchungen gefunden worden wäre, wäre dieser selbstverständlich sichergestellt worden und wir hätten erklären müssen, wie wir zu diesem gekommen waren und wer ihn geschrieben hat.

Und damals wurde uns langsam klar: Es handelt um etwas anderes, etwas neues, etwas, was auch sie nicht manipulieren können.

Obwohl gegen den Deklarationstext der Charta 77 (veröffentlicht am 1. Januar 1977), der sich auf den Helsinki-Pakt und seine Publikation in der Gesetzessammlung in der Tschechoslowakei berief, eine außerordentlich intensive Kampagne in allen Nachrichtenmedien geführt wurde, wurde dieser Text offiziell nie abgedruckt, auch nie paraphrasiert.

Dies bestätigte uns, dass in Helsinki etwas verabschiedet wurde, was nicht so einfach war, unter den Teppich zu kehren.

Ich behaupte, dass wir damals die „Methode Versuch und Irrtum“ angewandt haben. Wir haben etwas probiert und erst danach haben wir festgestellt, dass es funktioniert. Wenn wir nicht unseren "Versuch Charta 77" durchgeführt hätten, wäre uns und vor allem der tschechoslowakischen Öffentlichkeit der Sinn der Helsinki-Konferenz lange Zeit verheimlicht geblieben.

Und darin steckt eine bis jetzt geltende Belehrung: Internationale Abkommen über die Menschenrechte, aber nicht nur Abkommen über die Menschenrechte, erfüllen erst dann ihren Sinn, wenn sie auch von der Zivilgesellschaft übernommen worden sind. Und damals war Charta 77 ein Ansporn für die gerade entstehende Zivilgesellschaft.

Ich weise darauf hin, dass in Polen und Ungarn die Inselchen, sogar die Inseln der Unabhängigkeit vom Staat, sicherlich größer waren. Aber die Stärke der Charta 77 bestand vor allem darin, dass sie das ganze weltanschauliche und auch neu entstehende politische Spektrum des Landes auf sich konzentrierte.

Und im Unterschied zu den anderen Dissidentengruppierungen in Mittel- und Osteuropa hat die Charta 77 bis zu dem Fall des Regimes existiert.

Wissend was der Staat in Helsinki versprochen hatte, ließ sich Charta77 in ihrer Überzeugung nicht wankend machen, dass es die Verpflichtung von Charta 77 ist, diesem Staat zu glauben und sich auf ihn zu verlassen.

Welche wichtige Wende im Leben der Menschen, vor allem der europäischen und euroatlantischen Menschen, Helsinki bedeutet, können wir bis heute feststellen.

Alte, so bewährte Floskel wie über die Unzulässigkeit der sogenannten Einmischung in die inneren Angelegenheiten eines Staates, hat heutzutage nicht mehr die Kraft wie früher.

Es war früher möglich in den demokratischen Ländern jeden Versuch, jedes Interesse über die Schicksale der in Diktaturen lebenden Menschen, sogar auch im Falle des Volkmordes, mit bloßen diplomatischen Protest zu erledigen.

Aber in Helsinki im Jahre 1975 wurden die Regeln festgelegt, dank deren so was heutzutage nicht mehr möglich ist. Ich behaupte damit nicht, dass die Menschenrechte irgendwo von irgend jemandem in der Welt nicht mehr verletzt werden. Das wird noch lange dauern, bis die Menschheit, und ich spreche wiederum über die europäische und euroatlantische Menschheit, lernen wird, im Geiste des Helsinki-Abkommens rechtzeitig und einheitlich zu handeln.

Wir wissen doch, dass Europa in den 90er Jahren sich nicht auf eine gemeinsame Intervention in die Länder der ehemaligen Jugoslawien einigen konnte. Und als sich die Europäer endlich geeinigt haben, war es schon zu spät, sodass sie sich auf die Kräfte der Vereinigten Staaten verlassen mussten.

Im Irak wiederum konnten sich die Vereinigten Staaten und einige Alliierten mit der internationalen Gemeinschaft, die die UNO repräsentierte, nicht einigen.

Sicher, solche Übereinstimmung plus die Fähigkeit die genügenden Kräfte zu so einem Eingriff zur Verfügung zu stellen, ist zur Zeit eher außergewöhnlich; d.h. es handelt sich leider immer noch nicht um eine Regel. Das Grundprinzip selbst, dass die Menschenrechte unter den gewissen Umständen mehr als die Staatsouveränität sind, wird leicht ausgesprochen, aber schwieriger ist in einer konkreter Situation allgemeine Übereinstimmung dafür zu finden.

Die Suche nach so einer Zustimmung könnte unzweifelhaft erleichtert werden, wenn im Lande, um das es sich handelt, eine starke Zivilgesellschaft offenbaren würde, dass die Menschenrechte wirklich in einer Weise verletzt werden, die einen Eingriff von Außen rechtfertigt. Aber ausgerechnet das bemüht sich das Regime, das die Menschenrechte verletzt, zu verhindern.

Wundern wir uns nicht, dass wir uns über dieses, auf den ersten Blick, einfache Grundprinzip streiten und lange noch streiten werden. Wir können doch nicht ausrufen: „Fiat iustitia, pereat mundus!“³ und auch danach handeln.

Die Wende, die mit der Helsinki-Konferenz angefangen hat, ist noch nicht vollendet. Es wurde dort ein Tabu durchbrochen, mehr ist dort damals nicht passiert. Der Druck auf die undemokratischen Regime konnte seit dem sehr stärker sein, manchmal führte er sogar zu positiven Ergebnissen, das sicherlich. Aber ohne den gleichzeitigen Druck von innen, abgesehen davon, wie es schwer ist, für ihn die genügende Kräfte zu sammeln, droht, dass sich solche unlösbare Streitigkeiten, wie z. B. der Streit um die Intervention in Irak, wiederholen werden.

Die Verteidigung der Menschenrechte kann nicht nur von außen verlangt werden. Das ist kein Geschenk, das Panzer mitbringen.

Falls die Bürger die Menschenrechte nicht reklamieren, ist die Intervention in ihr Land mindestens riskant. Eher würde ich sagen, dass sie zu Misserfolg, zur Diskreditierung der Idee Menschenrechte selbst führt. Die Menschenrechte setzen nämlich voraus, dass sich die Menschen verpflichtet fühlen, sich auch zu Hause für sie einzusetzen. Das Streben danach ein Bürger zu werden, setzt voraus, sich für die Menschenrechte zu engagieren. Und ich denke, dass gerade das ein Vermächtnis der Charta 77 ist.

Wir haben damals mit Charta 77 nicht nur deswegen angefangen, weil wir Recht hatten, dies zu tun, sondern weil wir im stillen dachten und glaubten, dass es unsere Pflicht ist, nicht zu schweigen. Damals hätte es vielleicht pathetisch geklungen, heute kann ich es schon ohne Bedenken sagen, dass jemand die Chartisten als Elitäre beschuldigte. Also, es finden sich heute bestimmt solche Stimmen, aber ich hoffe, dass ihnen keiner Gehör schenkt.

---

³ „Gerechtigkeit muss sein, mag auch die Welt zu Grunde gehen!“, angeblich Wahlspruch Kaiser Ferdinands I.

Kurz und gut, ohne „Zivilgesellschaften“, die unabhängig vom Staat sind, die die Erfüllung der Idee der Menschenrechte anstreben, ist dieser Gedanke der Menschenrechte nur eine bloße unpraktische Abstraktion. Ich würde sogar sagen, dass sie missbraucht werden kann.

Es geht einfach darum, dass die problematisch traditionelle Dichte der Grenzen von souveränen Staaten, die Menschenrechte verletzen, nicht nur von außen durchgebrochen werden sollte, sondern auch von innen. Erst dann wird sich der Helsinki-Prozess fortsetzen und sich in der ganzen Welt verbreiten.

Ich danke Ihnen, dass Sie mir zugehört haben.

Ingrid Lottenburger

Insbesondere der von Ihnen zuletzt geäußerte Gedanke hat uns heute hier zusammengeführt: Stärkung der bürgerlichen Gesellschaft mit dem Ziel, das durchzusetzen, was im Sinne eines friedlichen Zusammenlebens vereinbart worden ist.

Sie haben bereits viele der von mir noch nicht gestellten Fragen beantwortet.

Ich möchte aber gerne noch ein Stück zurückgehen: Ich bin neugierig von Ihnen zu erfahren, was sich damals – in den 70er und 80er Jahren – auf Ihren Ebenen zwischen Tschechien und Polen abgespielt hat. Der Prozess, der in Helsinki 1975 in Gang gesetzt worden ist, hat Bewegung in Polen, in der DDR und in Ihrem Lande ausgelöst. Die Dissidenten dieser drei Ländern hatten Aktivitäten und Aktionen alleine und dann gemeinsam gemacht. Können Sie darüber ein wenig berichten? Sie sind Zeitzeuge!

Petr Pithart

Nach dem zweiten Weltkrieg gab es mehrere Versuche, den Verhältnissen zu widerstehen. Alle waren isoliert und alle sind deswegen schlecht ausgefallen: Anfang 1953 in der DDR, 1956 in Ungarn und in Polen (Posen), 1968 bei uns und dann Anfang der 70er wiederholt in Polen. Alle diese Versuche waren zum Scheitern verurteilt, weil minimale Mitsprache und Koordination existierte.

Daraus haben wir eine Lehre gezogen. Der Helsinki-Prozess hat dazu direkt aufgefordert: Wir sollten unseren Widerstand gemeinsam unternehmen. Das, was in Helsinki verabschiedet wurde, war für alle gültig.

Ich habe hier schon angedeutet, dass die Zivilgesellschaft in Polen und in gewissem Maßen auch in Ungarn wesentlich mehr entwickelt war. Wir sollten uns darüber im klaren sein, und das habe ich immer behauptet, dass die Polen für den Fall des Kommunismus am meistens beigetragen haben. In Polen existierte eine starke katholische Kirche, unvergenossenschaftliches Land, eine gewisse Autonomie der Hochschulen und Universitäten und dabei auch stark vertretene aktive Gewerkschaften. Das alles waren Sphären kleiner oder größerer Unabhängigkeit vom Staat. Und das ist auch meine Definition der Zivilgesellschaft.

Bei uns gab es so was nicht. Die Dissidentenkirchen standen unter riesigen Druck. Das bedeutet nicht, dass bei uns keine Menschen waren, die sich verteidigen konnten. Natürlich sie waren hier, aber ihre Kräfte waren vereinzelt und zersplittert. Und die intellektuelle Opposition hat ihr aktiven Ausdruck erst in Charta 77 gefunden.

Nachdem die Charta 77 entstanden ist, gab es sofort eine Verbindung über die Grenzen hinweg. Gerade vor allem mit Polen kam es nicht nur zu symbolischen Treffen an den Grenzen, auf den Kämen des Riesengebirges, auch des Altvatergebirges, sondern auch zu einer ziemlich praktischen Zusammenarbeit. Wir haben gemeinsam Sammelbücher herausgegeben, in denen sowohl die Polen als auch die Tschechen, manchmal auch die Ungarn publiziert haben. Auf den internationalen Foren sind wir oft gemeinsam aufgetreten. Und es ist kein Zufall, dass die erste Auslandsreise, wenn ich das so ausdrücken kann, des "Bürgersforums" in Dezember 1989 nach Polen zu Adam Michnik und seinen Mitarbeitern führte. Ich bin zufällig in dieser kleinen Gruppe gewesen, die in die Welt ausgerechnet ganz gezielt nach Polen gefahren ist. Auch hier war es der Helsinki-Prozess, der uns zusammengebracht hat. Seit Ende des letzten Krieges haben wir zum erstenmal Mitte 70-er Jahre angefangen, gemeinsam etwas zu unternehmen, was sich später in dem "Jahre der Wunder" wie es bezeichnet wird – in dem Jahre 1989 positiv ausgewirkt hat.

Ingrid Lottenburger

Existieren die Kontakte mit den polnischen Kollegen bis jetzt unter Ihnen?

Petr Pithart

Ja, sie existieren bis jetzt. Und das sind nicht nur Freundschaftsbeziehungen, sondern auch Arbeitsbeziehungen.

Ingrid Lottenburger

Herr Dr. Reinert, Sie haben das Wort.

Dr. Adrian Reinert, Stiftung Mitarbeit, Bonn

Ich würde gerne eine Frage anschließen, und zwar, wie Herr Pithart die Unterstützung aus dem Westen wahrgenommen hat. Im Westen gab es gerade in der Linken eine eher etwas skeptische Haltung zu diesen Bewegungen. Man befürchtete Destabilisierung. Wie schätzen Sie es im Rückblick ein?

Petr Pithart

Na, das ist eine sehr heikle Frage, aber Sie haben Recht. Als die Unterstützung anfang systematisch zu werden, kam sie eher von den Rechten, z. B. von britischen Konservativen. Damals, aus der Initiative des Philosophen Roger Scruton entstand nicht nur in Prag, aber auch in Brünn und in anderen Städten eine Parallel-Universität. Es kamen Dutzende von Vorgetragenen. Letztendlich war die Entwicklung so, dass vor November 1989 schon einige Absolventen die Prüfungen ablegen konnten, die anerkannt wurden. Es kamen so bedeutsame Menschen wie z. B. Jacques Derrida. Aber das alles hatte seinen Ursprung bei den britischen Konservativen.

Mit der Linke haben wir uns nicht so gut verstanden. Falls es sich um Fragen der Friedensbewegung handelte, waren unter uns Menschen, die mit den westlichen Linken übereinstimmten. Aber der überwiegende Strom im Dissent hatte zu diesen Bewegungen nicht gerade kleine Vorbehalte. Wir führten mit ihnen Streit sowohl bei persönlichen Treffen als auch in gemeinsamen Zeitschriften und Publikationen.

In den letzten Jahren haben auch die diplomatische Vertretungen angefangen, sich zu öffnen. Das erreichte sein Höhepunkt im Jahre 1988 mit dem berühmten "Frühstück mit Francois Mitterand" mit den acht bekanntesten Dissidenten in der französischen Botschaft. Wir haben die einzelnen Personen auch ausgenutzt: Die Diplomaten, die uns geholfen haben, die Literatur ins Land und vor allem die Handschriften aus dem Land zu transportieren. Die Handschriften sind hier entstanden und dann im Ausland als Bücher oder als Artikel erschienen. Aber das waren Versuche der Diplomaten uns zu helfen, die sie auf eigene Gefahr machten und deren Chefs – die Botschafter – davon entweder nichts wussten, oder so taten, als wenn sie es nicht wussten. Aber ich fürchte, dass sie es nicht wussten.

Also, ich kann nicht sagen, dass die Unterstützung der Linken im Westen irgendwie besonders stark gewesen ist. Ich kann nicht sagen, dass wir uns in allem verstanden haben. Aber es hat uns mindestens gezwungen, unsere Einstellungen zu klären und waren so, als der Augenblick kam, etwas besser vorbereitet, als wir es ohne diese Kontakte gewesen wären.

Intellektuell, so zu sagen, hat es zwischen uns gefunkt, das war ein heftiger Meinungs austausch, aber die politische Unterstützung, wie ich schon gesagt habe, war nicht besonders stark.

Vielleicht auch deswegen war für uns das Jahr 1989 so eine Überraschung. Eigentlich hat keiner mit so einer raschen und grundsätzlichen Wende gerechnet.

Ingrid Lottenburger

Ich würde noch einmal gerne auf die Irritationen unserer Linken eingehen. Große Teile der Linken waren damals über die Prager Diskussionen insofern „entsetzt“, als es nach Ansicht der Prager Freunde in einem neuen Europa selbstverständlich keine Teilung Deutschlands mehr geben sollte. Diese Aussage war für viele von uns – man kann sagen – revolutionär. Das musste erst verdaut werden. In der linken Szene hat dies zu großen Stürmen und Auseinandersetzungen geführt. So ist verständlich, dass hier auf tschechischer Seite der Eindruck entstanden war, es gäbe mehr oder weniger keine Unterstützung der westdeutschen Linken. Die Ereignisse in Prag und auch in Polen, aber schwerpunktmäßig in Prag, wurden sehr aufmerksam verfolgt und waren für die Entwicklung der Linken in Westdeutschland von großer Bedeutung.

Ich möchte in diesem Zusammenhang darauf hinweisen, dass ich Westberlinerin war, meine Erinnerung also stark von der Situation in dem westlichen, eingemauerten Teil der Stadt geprägt ist.

Herr Dr. Reinert, Sie wollen noch etwas ergänzen?

Dr. Adrian Reinert, Stiftung Mitarbeit, Bonn

Ich habe noch eine Frage. Sie haben die bedeutsame Rolle der Bürgerbewegung im Zusammenhang mit Polen beschrieben. In Deutschland gibt es vielfach eine Position, die besagt, dass alles sehr wirkungsvoll war, aber letztendlich wäre es ohne Gorbatschow nicht möglich gewesen. Das heißt, was wäre aus der Zivilgesellschaft, aus der Bewegung geworden, wenn es nicht diese Veränderungsprozesse in der damaligen Sowjetunion gegeben hätte?

Petr Pithart

Noch zu dem sogenannten "Prager Aufruf". Das war ein Text aus dem Jahre 1985, an den wir uns vor Kurzem in der deutschen Botschaft erinnert haben, als wir uns mit tschechischen und deutschen Studenten und auch mit damaligen Akteuren aus der DDR, die vor 15 Jahren über die Botschaft der BRD flüchteten, getroffen haben. Bei dieser Gelegenheit wurde an die Beziehung des tschechoslowakischen Dissents zu der „Deutschen Frage“ erinnert.

Also, es ist wahr, was Sie sagen und es wird wenig betont, dass es sich um keine unerwartete, plötzliche Idee handelte. Der Prager Aufruf proklamierte, dass Europa sich nicht vereinigen kann, bevor sich nicht Deutschland vereinigt, respektive, dass Europa erst mit der Vereinigung beginnen kann, wenn sich Deutschland vereinigt hat. Vor kurzem habe ich mich mit Jiří Dienstbier detailliert darüber gesprochen, wie der Text entstanden ist, wie viel Leute daran gearbeitet haben, wie viel Versionen es gab. Das war eine sehr überlegte Ansprache des Europa-Gedankens, aber zu dieser Zeit völlig vereinzelt. Und – man muss sagen – diese Ansprache hat auch nicht nur positive Reaktion in Deutschland hervorgebracht. Das beweist eine bestimmte Reife des tschechoslowakischen Dissents, dass er fähig war, solche Visionen mit so einem zeitlichen Vorsprung zu formulieren. Obwohl es zu der damaligen Zeit eine eher untaktische, vorzeitige und unverantwortliche Träumerei zu sein schien.

Ja, das ist der Prager Aufruf, man sollte auf ihn nicht vergessen, genauso sollte man nicht die Namen vergessen, die mit ihm verbunden sind, wie vor allem Jiří Dienstbier, Jaroslav Šabata, Jaroslav Šedivý und andere mehr.

Petr Pithart

Gorbatschow und seine Rolle. Ich komme wieder dazu zurück, was ich schon gesagt habe. Niemand erwartete so schnellen Zusammenbruch, ich sage, des alten Regimes. Ich bin mir nämlich immer noch nicht sicher, ob es begründet ist, das damalige Regime als totalitäres, kommunistisches – das ist die übliche Floskel – zu nennen. Aber wir bemühen uns um eine gewisse Genauigkeit. Man könnte vielleicht "autoritäres Regime" sagen. Aber vielleicht auch nicht. Ich komme damit noch nicht so klar und mir liegt viel daran, damit wir das richtig benennen können. Aber es handelt sich nicht nur um die Bezeichnung. Es scheint mir, dass wir den Charakter dieses Regimes, das so schnell zusammenbrach, und ich war auch dabei, immer noch nicht fähig sind, zu erfassen. Was für ein Regime war das, das sich immer so stark dargestellt hat und sich zum Schluss so schwach zeigte! Wieso es am Ende eigentlich resignierte und seine Macht aufgab, ich will nicht sagen vorher, aber sobald wir uns ein bisschen mit der Schulter an die verfaulte Scheune gelehnt haben. Ich will das nicht als „totalitäres“ bezeichnen, ich will nicht mit Reagan sagen, dass es ein Reich des Böses war. Sicher war es das in den 50er Jahren und bei den Interventionen sowie bei den brutalen Einschnitten gegen die Revolten. Aber zu dieser Zeit war es ein enorm ermüdetes, resignierendes, im besseren Falle ein zynisches Regime.

Unsere politischen und gesellschaftlichen Verhältnisse hat Gorbatschows Umbaureform – Perestrojka praktisch gar nicht berührt. Wir waren das letzte Land, in dem unsere Repräsentanten sehr unwirsch Gorbatschows Vokabular benutzten und im Unterschied zu den polnischen und ungarischen Reformkommunisten nicht bereit waren, der Perestrojka entgegen zu kommen.

Eines wussten wir seit einer gewisser Zeit aber mit Bestimmtheit – und damit haben Sie hundertprozentig recht – dass die Sowjetunion nicht militärisch intervenieren wird. Aber das

wussten wir eigentlich schon seit dem Jahr 1980 – seit der polnischen Solidarnosc-Bewegung. Das heißt, dass seit dem, denke ich, die Zivilgesellschaft relativ freien Raum hatte. Und ich denke mir auch, dass wir weiter kommen konnten, und dass wir nicht bis zum Jahre 1989 warten mussten. Das waren die grundsätzlichen Veränderungen und die verliefen schon vor Gorbatschow. Als die Sowjetunion zu einer Zeit, als fast die ganze polnische Gesellschaft Widerstand leistete, nicht eingegriffen hat, war es uns klar, dass sie nicht mehr eingreifen würde.

Meiner Meinung nach hat also Gorbatschow nicht solche Bedeutung, wie es vielleicht in Ihrer Frage anklang. Aber ich bitte Sie, zu berücksichtigen, dass das Ganze hier von mir vorzeitige Überlegungen, mehr oder weniger Spekulationen sind. Wir sind immer noch nicht zu einer gründlichen Analyse gekommen, was für ein Regime das war, was es zusammengehalten hat und warum es so schnell zusammenbrach. Jetzt um den 17. November – wird es 15 Jahre her sein – werden über das Thema mehrere Konferenzen stattfinden. Was für ein Regime war das? Was verursachte sein Fall? Warum haben wir es nicht eher versucht, wenn es vielleicht schon eher machbar war? Warum waren wir mit der Plötzlichkeit der Veränderungen so überrascht? Und warum waren wir, sage ich selbstkritisch, so wenig vorbereitet?

Ingrid Lottenburger

Also, man sollte nicht sagen, dass es überraschend gekommen ist. Wir haben den Entwicklungen zu wenig Beachtung geschenkt. Ähnliche Aussagen werden über den Abschluss des KSZE-Dokuments 1975 gemacht. Man sollte davon ausgehen, dass die Unterschriften des Dokuments das Resultat von mindestens 15 Jahren harter politischer Arbeit in vielen kleinen Schritten waren⁴. Wenn wir vom Fall der Mauer überrascht waren, hat es bei uns vielleicht an politischem Durchblick über einen langen Zeitraum hinweg gefehlt.

In diesem Zusammenhang frage ich Sie: Hatten Sie auch schon Kontakt zu Politikern, die im Rahmen der KSZE tätig waren?

Petr Pithart

Ich war nie der Sprecher der Charta 77. Diesen Menschen, oder mindestens manchen von ihnen, wurden Kontakte mit westlichen Politikern vermittelt. Ich war auch bei dem berühmten Frühstück mit Mitterand dabei. Wir waren im publizistischen Kontakt, wir reagierten auf uns gegenseitig. Aber andere Art von Kontakten war selbstverständlich durchaus undenkbar. Wir wurden zu den verschiedensten Konferenzen, Symposien eingeladen, aber niemand ist je ausgereist, selbstverständlich. Wir haben immer den Antrag gestellt, aber diese wurden immer abgelehnt.

Ich würde trotzdem dabei bleiben, dass der Fall des Kommunismus eine Überraschung war! Und dass ihn keiner in dieser Form und so plötzlich erwartet hatte. Selbstverständlich wurde darauf hingearbeitet.

Jetzt bereiten wir auch eine Konferenz über den Helsinki-Prozess vor und ich glaube, dass wir erst nachträglich entdecken werden, wie tiefgreifend er wirkte. Aber bis jetzt ist dies nicht im allgemeinen Bewusstsein. Wenn Sie jetzt hier oder an der Straße eine Umfrage machen würden, was damals in Helsinki passiert ist, dann werden es einfach 99 Prozent der Leute

---

⁴ Es wird davon ausgegangen, dass die „Bukarester Erklärung“ des Politischen Beratenden Ausschusses des Warschauer Paktes 1975 (Forderung nach Einberufung einer Konferenz über Fragen der Europäischen Sicherheit) den Weg für eine blocküberwindende politische Entwicklung ebnete.

nicht wissen. Also, Sie haben damit Recht, dass der Helsinki-Prozess wirkte, aber dass wir es wahrscheinlich ungenügend reflektierten. Sie sprechen über einem Mangel an Voraussicht. Ich denke, dass Grund war, dass wir nicht genug kapiert haben, wie das Regime funktionierte und wodurch es tatsächlich gestützt wurde und wo die Grundlagen schon durchaus zernagt waren und wo dann wirklich nur ganz wenig reichte, um das ganze zusammenbrechen zu lassen.

Ich war dabei, als das Regime resignierte. Ich nehme mir das als eine von Aufgaben vor, dies bis zum Ende meines Lebens zu verstehen. Ich war bei allen Verhandlungen des "Bürgerforums" mit der damaligen Macht dabei. Und wir – mit einigen Ausnahmen – waren immer wieder und wieder davon überrascht, wie sie uns entgegen kamen und wie schnell sie aufgaben!

Das war eine kennzeichnende Szene bei der Verhandlung mit der Tschechischen Regierung und des Beauftragten Vladimír Pitra. Einige von uns haben ein Tag vorher über sechs Stunden und an dem betreffenden Tag noch am Morgen fünf Stunden heftige Diskussionen geführt, wie wir reagieren sollten, wenn das oder das passiert. Als wir am Nachmittag verhandelten, hat Vladimír Pitra plötzlich den Füller herausgezogen, abgeschraubt und gesagt: „Also, nennen Sie mir Ihre Leute, die Mitglieder der Regierung werden sollen.“ Mit diesem Verlauf haben wir nicht gerechnet! Wir konnten uns nicht vorstellen, dass wir aufgefordert werden würden, unsere Minister zu nennen. Das war ein peinlicher Augenblick für die Machthaber, muss ich sagen.

Damals, am Verhandlungstisch haben Havel und der Regisseur des Nationaltheaters, Rajmont getuschelt, sich anschließend an mich gewendet: „Lukáš, Lukáš! Kulturminister! Was sagst du dazu?“ Ich sagte: „Na ja, das ist hervorragend.“ Lukáš führte den Streik im Nationaltheater und war Parteimitglied. Und Pitra sagte: „Und wer noch?“ Und wir erwiderten: „Wir werden es Ihnen am Abend telephonisch mitteilen“.

Wir haben einfach nicht erwartet, daß es so schnell gehen wird! Und dabei waren wir relativ gut über die Entwicklung unseres Landes informiert.

Ich bin überzeugt, dass in einem Hinsicht die Charta nicht genug geschätzt wird. Wir waren zwar bekannt als diejenigen, die protestierten, die Petitionen schrieben und die Tätigkeit der Polizei und der Justiz überwachten. Aber das war nicht unsere Hauptbeschäftigung, wir setzten uns mit der systematischen Reflexion der Lage der Gesellschaft auseinander. Charta 77 gab einige Dutzend detaillierter Dokumente über den Stand einzelner Bereiche der Gesellschaft heraus. Diese Dokumente wurden immer von mehreren Menschen vorbereitet. Und wir waren auch bereit, mit den Menschen "aus den Strukturen" zusammenzuarbeiten, wie diese damals bezeichnet wurden. Also, ich meine, das waren schon objektive Analysen. Und dennoch waren auch wir nicht darauf vorbereitet, dass das dieses Regime so schnell aufgeben würde, dass es sich um ein Koloss auf tönernen Füßen handelte.

Und deswegen unterscheide ich immer zwischen, wie ich es bezeichne, dem "Dissent des Protestes" – das war das, was man in "Radio Freedom" und in der "Stimme Amerikas" hören konnte – und dem "Dissent der Reflexion", der die ganze Zeit systematisch die Situation der Gesellschaft analysierte und dokumentierte. Also das heißt, dass wir einigermaßen vorbereitet waren. Dennoch konnten wir nicht einschätzen, dass die Dinge sich so schnell entwickeln würden.

Ingrid Lottenburger

Ich kann Ihnen versichern, dass die Charta 77 bei uns eine wichtige Rolle gespielt hat. Wir haben mit großer Aufmerksamkeit verfolgt, was sich hier in Prag abspielte und haben mit großem Interesse gelesen, wie Europa beeinflussende Tendenzen sich von Prag ausgehend entwickelt haben.

Ich bitte Sie noch folgende Frage zu beantworten: Wenn Sie jetzt in der Rückschau betrachten, was sich abgespielt hat, kann man dann nicht sagen, dass der Ablauf der Geschehnisse bestätigt, dass die Zivilgesellschaft Bedeutsames zu leisten imstande ist, wenn sie politisch agiert?

Petr Pithart

Der Begriff Zivilgesellschaft wird bei uns nicht so oft benutzt. Ich kann schlecht abschätzen, wie das in der deutschen Sprache ist. Ich habe damit einige Probleme, wenn ich die Bedeutung des Wortes den Studenten an der Juristischen Fakultät erkläre. Es sieht wie das Adjektiv zum Wort Gesellschaft aus – "bürgerliche" Gesellschaft. Anfang 90er Jahre, als wir uns über die Zukunft der Föderation gestritten haben, wurde manchmal die Bezeichnung "Gesellschaft auf dem nationalen Prinzip" und "Gesellschaft auf dem bürgerlichen Prinzip" benutzt. Das heißt "Nationalgesellschaft" und "bürgerliche Gesellschaft". Aber das alles sind verwirrende Begriffe.

Es scheint mir, die Bezeichnung "bürgerliche Gesellschaften" ist besser, weil es sich letztendlich um eine Summe von Unabhängigkeitssphären handelt, die den Raum zwischen der einzelnen Person und dem Staat ausfüllt. Der Raum muss ausgefüllt werden! Entweder wird er von einem expansiven Staat und expansiven politischen Parteien ausgefüllt oder von Bürgerinnen und Bürgern. Und dieses ist ausschlaggebend dafür, wie die Gesellschaft sein wird und wie man in ihr leben wird. Soviel zu dem Begriff.

Der Begriff wurde im Dissent nicht reflektiert. Ich habe ihn in der ganzen publizistischen und literarischen Produktion recherchiert und festgestellt, daß es etwa drei Leute waren, die ihn benutzt haben. Ein Bratislauer Professor – Miroslav Kusý – ich, den Dritten weiß ich jetzt nicht.

Das Wort selbst wurde damals nicht benutzt. Aber das, was wir gemacht haben war selbstverständlich der Aufbau der Zivilgesellschaft. Als die Charta sich entwickelte, bildeten sich in ihrer Nähe neue und weitere Gemeinschaften. Die ganze differenzierte Sphäre des Dissents wurde langsam unübersichtlich und uns erfüllte es mit großem Optimismus. Wir waren der Meinung, dass die Zivilgesellschaft möglichst bunt, diversifiziert, gegenseitig sich überdeckend, schwer mit einer eindeutigen Beschreibung erfassbar sein sollte. Von den verschiedensten Vereinen bis zu den Universitäten, von den bürgerschaftlichen Verbänden bis zu den Kirchen – das alles ist in gewisser Weise Zivilgesellschaft.

Begrifflich ist es also schwer zu fassen und war damals kein Thema des Diskurses. Aber gleich nach 1989 haben wir damit angefangen. Wie Sie wissen, war es Anfang der 90er ein außerordentlich kontroverses Thema. Vielleicht erinnern Sie sich an eine im Fernsehen ausgestrahlte Debatte, bei der drei Václavs – der erste war Bělohradský, der zweite Klaus und der dritte Havel – einen Streit um dieses Wort führten, als ob es sich um ein Sprengstoff handelte. Das war nicht selbstverständlich, dass dieser Begriff und sein Inhalt von alleine in das Bewusstsein der Menschen eindrang. Ich bin der Meinung, dass es bis jetzt nicht richtig

passierte. Dies hat sein Grund darin, dass der Begriff nicht ausreichen anschaulich ist. Es muss immer irgendwie expliziert werden, was "Zivilgesellschaft" eigentlich bedeutet.

Ingrid Lottenburger

Ich bin überzeugte Anhängerin dieser Art, Politik zu machen. Ich sage immer, das ist „Politik ohne Amt und Mandat“. Wobei Politik für mich ein sehr umfassender Begriff ist. Er schließt nicht nur „hohe Ziele“ ein, sondern auch Ziele des täglichen Lebens. Wenn ich es so fasse, dann ist Politik ohne Amt und Mandat ein ungeheuer wichtiges Element in der Demokratie. Das ist auch vom KSZE-Prozess ausgegangen. Diese Position ist für unsere Zukunft so wichtig, dass ich es sehr begrüßen würde, wenn das Jahr 2005 ein Jahr wäre, in dem nochmals ganz deutlich gemacht werden würde, was dieser KSZE-Prozess für uns und für Europa bedeutet. Ich habe bereits darauf hingewiesen, dass wir im Nebenzimmer Informationen über den KSZE-Prozess sowie über die Charta 77 haben. Denn dieses greift ineinander. Mit der Idee für eine "Entwicklung der Zivilgesellschaft" im Kopf und dem Willen „Politik ohne Amt und Mandat“ zu realisieren, geht man gestärkt aus dieser geschichtlichen Betrachtung hervor.

Petr Pithart

Das ist eine hervorragende Idee und ich habe es mir schon notiert. Das werde ich benutzen – „Politik ohne Mandat“.

Ingrid Lottenburger

Ohne Amt und Mandat! Politik ohne Amt und Mandat!

Petr Pithart

....ohne Amt und Mandat. Also, „Politik ohne Amt und Mandat“.

Jemand von denen, die „hellseherisch“ und genügend umsichtig waren, war in der Mitte des Jahres 1989 Ralf Dahrendorf – ein Mann, den ich sehr ehre. Zu der damaligen Zeit war er Dekan an St. Anthony's College in Oxford. Er kommt ursprünglich aus Deutschland. Heute ist er Mitglied des Oberhauses.

Dahrendorf hat ein Buch geschrieben, das in seinem Titel eine bestimmte Paraphrase des berühmten Buches von Edmund Burke war: "Die Antwort auf den Brief eines Mannes aus Warschau". Er schilderte dort außerordentlich zutreffend, was Zivilgesellschaft ist: Es war Sommer 1989, es war noch nicht zu den politischen Veränderungen gekommen und er schrieb, dass unter günstigen Umständen vorstellbar ist, dass das politische System sich innerhalb von sechs Monaten verändern kann, dass eine neue Verfassung, neue Wahlgesetze verabschiedet werden und ein neues Parlament gewählt wird. Im Prinzip kann das politische System also umgebaut werden. Wenn alles gut geht, ist vorstellbar, dass sich in sechs Jahren die ersten Ergebnisse der ökonomischen Transformation zeigen. Wir sind gerade nicht das beste Beispiel, weil es bei uns bißchen länger dauerte. Das gilt genauso auch für die anderen Länder des Ostblocks. Und er sagt weiter, dass das Wichtigste, der Aufbau der Zivilgesellschaft – er bezeichnet sie als Verfassungsankerplatz der Demokratie – 60 Jahre erfordert.

Aber es ist egal, ob 40 oder 80 Jahre, es ist in der Größenordnung von Jahrzehnten ein qualitativer Fortschritt. Das ist eine realistische Einstellung und ich würde gerne dabei

bleiben. Es kann nicht gelingen, die Zivilgesellschaft irgendwie aus dem Nichts zu zaubern oder sie irgendwie zu organisieren. Der Staat wird sie nie organisieren! Die Zivilgesellschaft ist im gewissen Sinn immer Konkurrenz des Staates; zumindest ist sie eine Barriere für die Ausdehnungstendenzen des Staates und der politischen Parteien. Also, was kann der Staat machen? Sich nicht einmischen oder – als aufgeklärter Staat – bestimmte Voraussetzungen für die Entwicklung der Zivilgesellschaft schaffen. Aber er kann sie niemals organisieren! Damit ist klar, dass wir das vom Staat nicht erwarten können. Und hier ist eine bestimmte Tension, eine bestimmte Spannung und darum geht es!

Einheimische werden bestimmt verstehen, wenn ich an die Zwischenkriegsverhältnisse erinnere. Diese endeten mit einer Desillusionierung der politischen Parteilichkeit der Menschen unter anderem auch deswegen, weil die politischen Parteien offensichtlich in die Sphären expandierten, die als Domäne der Zivilgesellschaft bleiben sollten. Politische Parteien hatten eigene Sportorganisationen, Gewerkschaftsorganisationen, Frauenorganisationen, sie hatten eigene Vorschußkassen und sie hatten eigene Abendschulen. Es kam damals bei uns zwischen den Kriegen zu einem Paradox – zu der Einengung der Zivilgesellschaft. Und diese war in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts maximal entwickelt. Vor allem in den Böhmisches Ländern war bis zum Jahre 1914 die Zivilgesellschaft extrem entwickelt. Ist doch für diese Zeit die sogenannte "Böhmische Vereinsmeierei" kennzeichnend. In der Zwischenkriegszeit haben die politischen Parteien diesen Raum extrem eingeengt. Sie werden immer die Tendenz haben, diese Sphären zu beschneiden. Also, kurz und gut, die Zivilgesellschaft ist eine Barriere der Expansionsbestrebungen des Staates und der Parteien. Deswegen kann man sich nicht darauf verlassen, daß die politischen Parteien und der Staat die Zivilgesellschaft organisieren werden.

Ingrid Lottenburger

Das Gute an der Geschichte ist, dass die Zivilgesellschaft den Staat – ich will gar nicht sagen: in die Schranken verweist – aber mindestens auf bestimmte Funktionen reduziert sehen möchte. Eines muss aber auch klar sein, der Staat kommt ohne Zivilgesellschaft nicht mehr aus. Wenn Sie alleine an das Problem der Konfliktprävention denken. Wieviel Menschen sind im Auftrag des Staates irgendwo auf dieser Welt eingesetzt, um das Schlimmste zu verhindern oder noch besser, hinterher – ggf. nach staatlicher Intervention – wieder alles in Ordnung zu bringen, was vorher kaputt gemacht worden ist. Der Staat sollte eigentlich wissen, dass die Zivilgesellschaft da ist und dass er mit dieser auch kooperieren kann. Ohne die Zivilgesellschaft geht es eigentlich gar nicht mehr.

Dr. Pithart, erlauben Sie, dass jetzt auch das Publikum einige Fragen stellen kann? Da hinten hat sich schon jemand gemeldet.

Jochen Selle, Berlin

Bis zur Biermann-Affäre – weit nach 68 – war es in der DDR unmöglich, sich in Gruppen zu organisieren, weil dies dann sofort als Staatsfeindliche Gruppentätigkeit verurteilt wurde. Wir konnten in der DDR die Entwicklung der Bürgerbewegung ganz gut verfolgen: Es war ein soziales Netzwerk im sozialpsychologischen Sinne. Die KSZE hat geholfen, diesen Paragraphen der Staatsfeindlichen Gruppentätigkeit fallen zu lassen, so dass sich eine Vielzahl von sozialen Netzen gebildet haben, anfangs kleinere Gruppen, die sich dann nach und nach politisiert haben und immer mutiger wurden. Diese wurden in Zusammenhang mit Gorbatschow immer mutiger und formulierten dann auch klarere politische Zielvorstellungen.

Im Gegensatz zu Polen und der ČSSR war es erstens für uns hilfreich, daß es in der Tschechoslowakei die Charta 77 und in Polen die Solidarnosc-Bewegung gab, das hat uns den Rücken gestärkt und zum zweiten hat die westdeutsche Regierung in der letzten Phase nach Gorbatschow, d. h. nach 85, uns auch offiziell geholfen. Ich kann mich erinnern, dass 88/89 wir schon ganz frech in die westdeutsche Vertretung eingeladen worden sind: Christen, Schriftsteller, alles was ein bißchen oppositionell war.

Man regte an, die Möglichkeiten zu nutzen, die von der KSZE in gewisser Weise eingeräumt worden sind, sich am Tag der Kirche, in Umweltfragen, in der Friedenbewegung zu organisieren.

Ingrid Lottenburger

Möchten Sie das kommentieren?

Petr Pithart

Es war bestimmt so, so haben wir es auch wahrgenommen. Sie haben recht, dass in der DDR die Zivilgesellschaft im Unterschied zu uns, sich in die Richtung der Sozialnetze entwickelte, dass bei Ihnen die Kirchen eine größere Rolle spielten und wie ich jetzt erfahre, dass Sie in der letzten Zeit auch offene Türen bei den diplomatischen Vertretungen hatten.

Bei uns war es bißchen anders. Das ist selbstverständlich ganz normal. Der Sinn der Sache war bei uns sehr ähnlich und wir haben von Ihnen das Wort "Forum" ausgeliehen. "Občanské fórum" (Bürgerforum) ist eigentlich eine Ausleihung aus der DDR. Von den Polen haben wir wiederum die "Runden Tische" ausgeliehen, obwohl wir ausschließlich immer an eckigen Tischen saßen.

Ingrid Lottenburger

Ute, wolltest du was sagen? Bitte.

Ute Hegener, Bonn

Mein Name ist Ute Hegener, ich komme vom Frauennetzwerk für Frieden e.V. aus Bonn und arbeite für ein Projekt, das sich mit der Reform der Vereinten Nationen beschäftigt. Wir schlagen vor, eine Kommission für Krisenprävention einzurichten, angelehnt an die Generalversammlung der UN. Dieses Projekt nennt sich Pro UNCOPAC - United Nations Kommission on Peace and Crisis Prevention.

Ich kann die vielfachen Enttäuschung über die heutige Situation und die Äußerungen über die schleppenden Fortschritte in der weiteren Einbeziehung und der Anerkennung zivilgesellschaftlicher Organisationen und sozialer Bewegungen gut verstehen. Ebenso die damit zusammenhängende Politikverdrossenheit. Auch, dass sich Menschen zurückziehen und nicht mehr aktiv sind, aber nicht, dass sie in politischer Freiheit lebend das Recht, frei zu wählen, nicht nutzen. Leider auch manch einer aus unserer Generation, die wir den KSZE Prozess aktiv erlebt haben, verhält sich so. Das hängt vielleicht auch damit zusammen, dass wir vergessen haben, bestimmte Werte einfach weiter zu kommunizieren, z.B. den enormen friedenspolitischen Wert der KSZE. Wenn wir, d.h. ich, am Sonntag wieder nach Deutschland zurückkehren – wir haben Kommunalwahlen in Nordrhein-Westfalen – werde ich, wenn ich Zuhause bin, meinen Sohn fragen, ob er sich der Mehrheit der Bevölkerung angeschlossen hat

– und das ist leider die „Partei der Nichtwähler“, – oder ob er von seinem Recht zu wählen gebraucht gemacht und sich damit aktiv beteiligt hat. Sehr wahrscheinlich werde ich eher eine Enttäuschung erleben. Ich weiß es nicht, ob er gewählt hat, leider. Aber ich sehe hier meine Verantwortung. Friedenspolitische Prozesse verlaufen heute wohl nach einem anderen Muster.

Wenn ich daran zurückdenke – 30 Jahre KSZE feiern wir im nächsten Jahr – und wir fragen, was ist die OSZE heute und was ist aus der "Menschlichen Dimension geworden", kann ich nur sagen: Wir haben heute den Begriff der "Menschlichen Sicherheit" und führen dafür Kriege! Und die OSZE, die institutionalisierte KSZE, hat hierbei keinerlei politische Bedeutung; sie ist nicht das, was wir uns damals gewünscht und gefordert hatten. Aber das ist heute scheinbar kein Thema mehr, die Stärkung der OSZE ist leider überhaupt kein Thema in einem erweiterten Europa, das aber ohne sie gar nicht entstanden wäre.

Dann muss ich mich schon fragen, haben wir nicht auch in dieser ständigen angespannten Befindlichkeit, die wir auch hier und heute haben, in Diskussionen über Begriffe, was ist Zivilgesellschaft, was ist Bürgerbeteiligung, vergessen, den Begriff der Menschlichkeit in der "Menschlichen Sicherheit" nicht zu vernachlässigen und welche Rolle er für unsere heutige Außen- und Sicherheitspolitik spielt? Und das ist etwas, was ich in unserer Diskussion oder in Redebeiträgen wirklich nicht finde. Was ist aus dieser friedenspolitischen und friedensrelevanten Dimension in der KSZE in Europa geworden, welche Qualität hat sie heute? Wurde nicht die Bedrohung vergessen, unter der wir jahrzehntelang gelebt haben? Müssen wir nicht auch fragen, was wir versäumt haben, wir als NGOs? Wir als politische Akteure? Diskutieren Sie das auch und dann bitte wo?

Ingrid Lottenburger hat das Stichwort Krisenprävention gegeben. Dafür danke ich ihr sehr. Bei aller Enttäuschung über die heutige Situation in den Transformationsländern, möchte ich den absolut wichtigen friedenspolitischen Aspekt des KSZE-Prozesses als Musterbeispiel betonen.

Daher meine Frage an Herrn Pithart: Würden Sie sagen, dass der der KSZE-Prozess vielleicht heute für den Nahostkonflikt, z.B. den palästinensisch-israelischen Konflikt, beispielhaft sein und friedenspolitisch etwas bewirken könnte? Denken sie, dass hier ähnliche Schritte eingeleitet werden könnten? Haben Sie Kontakte aufgenommen oder würden Sie sie initiieren?

Vielen Dank

Petr Pithart

Der Streit zwischen den Palästinenser und Israelis und ob die Dissidentenerfahrung dabei helfen könnte. Ich sage Ihnen, dass ich stolz darauf bin, dass die Tschechische Republik und heutzutage das Außenministerium sich so viel mit der Lage in den Ländern, die bis jetzt nicht so weit gekommen sind wie wir, beschäftigt. Und ich muss sagen, dass der Senat in der ersten Linie steht. Wir veranstalteten große zweitägige Konferenzen über die Lage in Weißrussland mit der Beteiligung von weißrussischen Exilanten und weißrussischen Bürgern, denen es gelungen ist, zu der Konferenz auszureisen. Wir hatten eine Weltkonferenz über die Lage in Kuba. Ich empfangen die Menschen aus Burma – die burmesische Opposition. Wir veranstalteten ein Treffen des Tibetischen Exils an der Spitze der Vorsitzende der Exilregierung.

Und jetzt haben wir sogar angefangen – und jetzt wird es selbstverständlich ein bißchen gehoben klingen – ein Manual mit allgemeinen Hinweisen zu erstellen, was man in der Situation vor dem Fall eines Regimes tun sollte, was zu vermeiden ist und wie dann unmittelbar nach dem Fall des Regimes weiter gehandelt werden sollte. Hier steht dann auf jeden Fall ein wertvoller Thesaurus von Erfahrungen zur Verfügung. Vieles ist natürlich sehr spezifisch, aber wir haben es mit einigen bestimmten ähnlichen Grundzügen bei allen Regimen zu tun, die sich vor so einer Wende befinden, oder wo so eine Wende gerade verläuft. Man muß schon sagen, daß einige Probleme sich sehr ähnlich sind. Und bis jetzt sind unsere, in Anführungsstrichen „Anweisungen“, sehr ernst genommen worden. Was würde ich dafür gegeben haben, wenn uns im Jahre 1989 jemand beraten hätte, wie das, was wir uns vorgenommen hatten, verwirklicht werden könnte, welche Reihenfolge der einzelnen Schritte wir einzuhalten hätten, was wir hätten ändern sollen. Vieles hätten wir anders gemacht.

Aber wir gingen auf einem ganz unausgetretenem Weg. Es gab zwar einige Erfahrungen mit der Transformation der Autoritärregime, aber falls wir ein Residuum des totalitären Regimes waren, handelte sich für uns um einen ersten Versuch. Wir bemühen uns in der letzten Zeit, da wir schon einen gewissen Abstand haben – die 15 Jahren sind schon genug – das zu reflektieren und das als eigene Erfahrung anzubieten. Selbstverständlich nur, wenn Interesse besteht. Wir können das nicht jemanden aufdrängen, der daran keine Interesse hat.

Ingrid Lottenburger

Ich möchte noch kurz etwas zu Ute Hegeners Beitrag sagen. Man muß sich mal vor Augen führen, was sich 1975 beispielweise auch bei uns in Deutschland abspielte. Wir hatten auf beiden Seiten der Grenze Atomwaffen, die jeweils bis in die Hauptstädte des jeweils Anderen fliegen konnten. Es hätte nur kleiner Anlässe gebraucht, um einen Atomkonflikt auszulösen und wir wären alle hinüber gewesen. In dieser Situation ist die Unterzeichnung der Schlussakte durch 35 Staaten für uns geradezu ein Wunder gewesen. Diese Erfahrung ist so außerordentlich positiv, dass es doch mit dem Teufel zu gehen müsste, wenn wir nicht in der Lage wären, dazu beizutragen, diese fürchterliche Auseinandersetzung zwischen Palästina und Israel zu beenden. Es ist ein Verbrechen, was sich da abspielt, es ist ungeheuerlich!

Sie wollen, Dr. Reinert das kommentieren?

Dr. Adrian Reinert, Stiftung Mitarbeit, Bonn

Ja, vielleicht noch ein paar Bemerkungen meinerseits. Ich habe vorher gefragt, ob die westdeutschen Linken die Bürgerbewegung unterstützt haben. Ich muss jetzt darauf hinweisen, dass die Rechte (konservative Partei CDU-CSU) in Deutschland z. B. die Helsinki-Konferenz abgelehnt hat.

Die Beobachtungsfehler bei der Rechten und den Linken sind: Die Linke hat die Demokratiebewegung in damaligen Ostblockländern unterschätzt und die Rechte hat unterschätzt, was man mit solchen Konsultationen auf staatlichen Ebenen bewirken kann. Das als erste Bemerkung.

Ich fand es ungeheuer interessant, dass Sie als einer der Persönlichkeiten, der den Prozess Charta 77 initiiert und durchgeführt hat, nicht dessen bewusst war, welche Folgen er haben wird und, dass es ein Resultat der Zivilgesellschaft war. Im Westen hat dieser Prozess viel ausgelöst. Er war für uns immer mit dem Begriff Zivilgesellschaft verbunden. Ich habe heute morgen im Rahmen meiner Ausführung dargelegt, dass der Begriff Zivilgesellschaft über die

Charta 77 und deren Folgeaktivitäten überhaupt erst im Westen diskutiert worden ist. Wir wurden sehr durch das, was Bürgerbewegungen erreicht haben, ermutigt. Also wir haben ungeheuer viele Impulse bekommen durch das, was wir als Zivilgesellschaft bezeichnet haben, was aber Sie selber, die es gemacht haben, gar nicht so als Zivilgesellschaft artikuliert haben. Ich finde das historisch noch mal sehr interessant.

Und der dritte Punkt, der mich auch immer interessiert und auch nachdenklich macht: Wenn wir im Westen unsere Vision der Zivilgesellschaft auf Grund dessen entwickelt haben, was hier in der Tschechoslowakei und den anderen früheren Warschauer Paktstaaten gelaufen ist, dann hatten wir damit auch die Hoffnung verbunden, dass unsere Demokratie neue Impulse bekommen würde. Wir hatten im Westen eine teilweise sehr satte Demokratie verbunden mit der Unzufriedenheit der Bevölkerung über zu wenige Partizipationsmöglichkeiten. Und wir erhofften uns neue Impulse und ein anderes Demokratieverständnis. Und da muss ich sagen, sind die Erwartungen – wenn ich es so von meiner eigenen Person aus sehe – eher enttäuscht worden. Es ist doch vieles, was so in den Jahren nach 1989 an neuer Diskussions- und Gesprächskultur entstanden ist, eigentlich nicht weiter entwickelt worden. Man hat nicht unbedingt das Gefühl, dass viele Gedanken einer anderen politischen Kultur, die gerade in der Wendezeit aktuell in Deutschland waren (Runder Tisch), aufrechterhalten werden sollen. Die Demokratieprozesse in Mittel- und Osteuropa haben sich letztendlich sehr stark der Demokratiepraxis Westeuropas angepasst.

Ingrid Lottenburger

Ich möchte die letzte Aussage noch mit einer Bemerkung unterstreichen. Auch ich hatte gehofft, jetzt kommt der große Aufschwung mit ganz neuer Erfahrung. In einer Diskussion auch über unser Thema in der Europäischen Akademie in Berlin wurde meine Enttäuschung geteilt. Es wurde vermutet, dass das Engagement, so lange es nahezu lebensgefährlich war, von vielen geteilt wurde. Aber seitdem es nicht mehr lebensgefährlich ist, sich bürgerschaftlich zu engagieren, ist es nicht mehr so wahnsinnig interessant.

Ich hoffe sehr stark, dass wir wieder stärkere Resonanzen haben werden.

Möchte jemand noch eine Frage stellen? Bitte schön.

Květa Morávková, Liberec

Ich möchte Herrn Pithart etwas fragen. Als Sie im Zusammenhang mit der Charakteristik der Charta 77 über die „Bürgerliche Gesellschaften oder Zivilgesellschaften“ gesprochen haben, provozierte dies bei mir eine Frage: Wovon, meinen Sie, sind diese „Gesellschaften“ am meistens abhängig? Sind sie stärker von menschlichen Ressourcen oder von dem materiellen Hintergrund abhängig? Wir, als Nichtregierungsorganisationen melden ständig, dass wir zu wenig Geld, zu wenig Stabilität, zu wenig sichere Quellen haben. Ich habe das Gefühl, dass es wirklich mehr von den Menschen abhängig ist. Könnten Sie uns ein Paar Ratschläge geben. Wir drehen uns hier im Kreise. Fällt Ihnen einen Ratschlag aus der Geschichte ein?

Petr Pithart

Schade, dass Sie zum Schluss für mich keine leichtere Frage haben: Die menschlichen Ressourcen oder die materiellen Quellen. Ach, ja.

Wir waren uns Anfang der 90er Jahre dessen bewusst, dass die Zivilgesellschaft sich ohne materiellem Hintergrund nur sehr langsam entwickeln wird. Hier sind z. B. unheimlich wichtig die Stiftungen. Aber wer stiftet diese!?! Wo sind die alle edel gesonnenen Donatoren geblieben? Wo sind die alle Hlávkas?

Jetzt ist es zwar nicht mehr hilfreich, deswegen kann ich damit angeben: Wir – tschechische Regierung – hatten eine mit Bestimmtheit zeitlose Idee: Wir entschieden im Jahre 1991, dass ein Prozent aus dem Erlös der zweiten Runde der Privatisierung zur Anhäufung von Finanzquellen als Startkapital für die einzelnen Nichtregierungsorganisationen dienen sollte. Der Ertrag nach 12 Jahren war um etwas kleiner, als wir dachten, aber es handelte sich immerhin um Hunderte von Millionen. Tatsächlich entstand vor drei Jahren, so zu sagen, die "Stiftung für Stiftungen": Der Stiftungsfond. Jiří Müller, wahrscheinlich wird sein Name Ihnen bekannt sein, hat sich dieser Sache angenommen. Die Finanzmittel wurden in einige Häuflein eingeteilt und den Stiftungen übergeben, von denen wir der Meinung waren, dass sie sich in zehn Jahren als lebensfähig erweisen werden.

Also, das haben wir gemacht und wahrscheinlich ist es wirklich der einzige entgegenkommende Schritt von der Seite des Staates. Damit haben wir aber keinesfalls das Manko der Donatoren nachgeholt, die heutzutage zehnmal bereitwilliger sind, den bestochenen Fußball zu subventionieren, als die Nichtregierungsorganisationen. Es tut uns wahnsinnig leid, dass die erste Garnitur von Unternehmern so wenig Gefühl dafür hat, wonach Sie jetzt fragen. Das ist meine Antwort zu den materiellen Quellen. Sicher, ohne das geht es nicht. Aber wenn ich auf der Foltern zugeben müsste, was wichtiger ist, dann würde ich sagen, dass sind selbstverständlich die menschlichen Ressourcen. Aber Sie können nicht von den Leuten erwarten, dass sie irgendwie übertrieben opferbereit sind, dass sie sich opfern werden. Es muss hier irgendwie beides sein.

Unser Staat in Mitte der 90er Jahren war sehr, sehr negativ zum Nichtregierungssektor eingestellt. Und damals, und hier knüpfe ich an Herrn Reinert an, schrieb schon erwähnter Václav Klaus Artikel darüber, dass die Zivilgesellschaft ein "Hirngespinnst des linken Dissents" in Osteuropa sei. Er sagte, dass er alle Publikationen durchgeblättert habe, aber niemals dort etwas über die Zivilgesellschaft gefunden habe. Aber damit haben Sie recht und Václav Klaus in seiner Art auch: Der Begriff wurde durch die Bürgerbewegung im Ostblock wieder aktuell. Ich habe Adam Ferguson erschien, der zu der "Schule der Schottischen Aufklärung" gehörte.

Und dann verhielt sich der Begriff wie ein wegtauchender Fluss. Er verschwand für Jahrzehnte und Jahrhunderte.

Obwohl, wenn Sie den immer aktuellen und genialen Tocquevill und sein Werk "Demokratie in Amerika" lesen, dann ist es eigentlich ein Werk über die Zivilgesellschaft, nur er benutzte den Begriff nicht.

Und damit haben Sie recht, dass wir Dissidenten – eher absichtslos – diesen Begriff des „wegtauchenden Flusses“ – an die Oberfläche brachten. Aber wir haben es wirklich absichtslos gemacht. Der Begriff wird heutzutage schon häufig benutzt und ich bin froh, dass mein Landsmann – wahrscheinlich unser bedeutsamster Sozialwissenschaftler – Ernst Gellner, über ihn ein hervorragendes Buch geschrieben hat. Das Buch heißt auch "Essays über die Zivilgesellschaft".

Vielleicht ist gerade der neue Impuls unser Beitrag. Wir haben uns auch gedacht, dass es vielleicht von uns erwartet wurde, dass wir mit etwas Neuem kommen, was die alte, ermüdete, abgenutzte parlamentarische Demokratie bereichert. Und das ist nicht passiert und ich werde mich dafür nicht entschuldigen.

Wir haben das "Bürgerforum" als eine Bewegung gegründet. Diejenigen, die vom Anfang seit 1989 dabei waren, wurden überrollt und ich befürchte, das zurecht. Sie wurden durch das klassische politische Parteiwesen ersetzt. Sie verloren ihre Positionen und es gelang nur einigen unter uns, in die Politik zurück zu kehren. Einfach: Es hat nicht funktioniert.

Ich bin bei diesem Punkt ein nüchterner Konservativer und ich fürchte, dass wir etwas fundamental anderes als die politischen Parteien uns nicht ausdenken können, wobei auch klar ist, dass sie momentan nichts ersetzen kann.

Ich wäre froh, wenn die Parteien in diesem Sinne aufgeklärt wären, dass sie mit der Zivilgesellschaft kommunizieren sollten, dass sie sich von ihr inspirieren lassen sollten. Es ist eine traurige Nachricht für diejenigen, denen die politischen Parteien schon zum Halse heraus hängen, aber eine andere Möglichkeit sehe ich momentan nicht.

Ja, wir kamen nicht mit neuen Impulsen. Ja, wir holen die Entwicklung, wo Sie vor uns ist, nach. Wir sind uns immer mehr dessen bewusst, dass wir Sie in vielen Sachen nicht einholen werden. Das heißt, dass ich irgendeine große Hoffnung für irgendeine große Innovation nicht sehe. Es ist Pech, dass wir über diese nicht besonders optimistische Note gerade zum Schluss dieses Treffens sprechen, aber ich sage mir immer, dass die Wahrheit uns befreit.

Entschuldigen Sie meine Skepsis.

Ingrid Lottenburger

Ich danke Ihnen sehr für dies Gespräch.

Sehr geehrter Herr Pithart, am Schluss unseres Gesprächs noch folgendes: Sie haben im März diesen Jahres in Ústi nad Labem auf der Konferenz „Toleranz statt Intoleranz“ über das Thema "Erinnerung kann man nicht erzwingen" gesprochen. Ich danke Ihnen für Ihre Ausführungen, insbesondere über den Verweis auf die Art und Weise wie die Scholastiker im Mittelalter versuchten, die Wahrheit im Dialog zu ergründen: Sie versuchten es nicht nur im Dialog von Sprechenden sondern auch von Zuhörenden.

Jedoch noch ein weiterer Hinweis: In Ihrer Rede schwankten Sie bezogen auf die tschechisch-deutsche Diskussion zwischen der Feststellung, dass dieser Dialog in den letzten Jahren "ausserordentlich erfolgreich" war und der Beurteilung, dass "wir weiterhin am Anfang" sind.

Sehr geehrter Herr Pithart: Wir stehen nicht mehr am Anfang, aber wir waren bisher nicht so erfolgreich wie erhofft. Unverbesserliche wird es immer geben. Sie kennen sicherlich das Sprichwort: Komme mir nicht mit Tatsachen, ich habe meine feste vorgefasste Meinung.

Aber es gibt in unseren Republiken – und ich schließe die Polnische Republik mit ein – eine große Anzahl Menschen, denen tatsächlich Informationen fehlen, um ihre Urteile zu korrigieren. Verständigung hat besonders dann Aussicht auf Erfolg, wenn die Probleme etwas mit dem selbst Erlebten zu tun haben.

In diesem Sinne haben wir im November des letzten Jahres unser Projekt „Flucht, Vernichtung, Vertreibung in der Euroregion Neisse“ vorgestellt. Mit diesem Projekt sollte möglich sein die Verständigungsprozesse in dieser problematischen Region einzuleiten. Wir werden für die Umsetzung etwas fünf Jahre benötigen. Bitte nehmen Sie die Dokumentation entgegen. Wir würden uns freuen, wenn Sie über die weitere Entwicklung informiert werden wollen.

Petr Pithart

Danke sehr, ich sehe, Sie haben wichtige Wissenschaftler in die Arbeit eingebunden. Ich würde mich freuen, wenn Sie mir weitere Informationen über den Fortschritt des Projektes geben würden.

Ich war hier als diese Euroregion Neiße feierlich ausgerufen wurde. Das war die zweite Euroregion, wenn ich mich nicht irre, die erste war Euroregion Egrensis. Meine Regierung unterstützte das maximal. Es schien mir als eine hervorragende Idee. Aber, sobald wir verloren hatten – wir, sprich die neue innovative Struktur –, wurde dieser Prozess für mehrere Jahre eingestellt.

Auch diese Regionen sind aus der Familie der Zivilgesellschaft. Aber da muss man auch sagen, dass es eher ein Paradox ist, dass hier der Staat zugelassen hat, dass einige Kompetenzen, Rechtsbefugnisse, einige materielle Mittel den Bürgern überlassen wurden, dass den Bürgern freie Hand gelassen wurde.

Die Gründung von Euroregionen, genauso wie die ganze Konzeption der Zivilgesellschaft, hat damals einen grundsätzlichen Widerstand hervorgerufen. Es wäre gut, wenn wir daraus lernen könnten, wer in diesem Land ein tatsächliches Interesse daran hat, dass der Staat unser Herr von früh bis spät ist und wer eine positive Einstellung zur Zivilgesellschaft, für die Euroregionen, für die Europäische Union hat.

Ich konnte mir diesen politisierenden Schluss nicht verzeihen. Seien Sie mir nicht böse.

Ingrid Lottenburger

Ich danke Ihnen für Ihre Worte. Ich will noch einmal auf diesen Begriff – „Politik ohne Amt und Mandat“ zurück kommen. Die einzige Schwierigkeit, die Sie bei Verwendung dieses Begriffes haben, ist, dass Sie mit den Leuten darüber streiten müssen, was Politik ist.

Ich habe z. B. mit meiner Freundin Věra eine ständige Auseinandersetzung, wann eine Tätigkeit anfängt politisch zu werden. Aber das nur am Rande.

Noch eine Anmerkung: Sie haben in Ihrer Rede in Ústí nad Labem gesagt, „Erinnerung kann man nicht erzwingen“, aber man kann sie fördern und durch Informationen ergänzen.

Ich übergebe jetzt das Wort an Frau Beate Roggenbuck.

Frau Roggenbuck ist Geschäftsführerin der deutschen Sektion der Helsinki Citizens' Assembly, freiberufliche Mediatorin und Projektmanagerin. Außerdem ist sie Löwenbändigerin von zwei wunderbaren Kindern.

Beate Roggenbuck, Helsinki Citizens´Assembly, Bonn

Ich bin die Geschäftsführerin der deutschen Sektion der Helsinki Citizens´Assembly und arbeite eng mit Ingrid Lottenburger zusammen.

Für mich war es gerade eine Geschichtsstunde. Ich bin noch Schülerin gewesen, als es zum Abschluss der KSZE-Akte kam. Ich kann mich aber gut an den Bericht in der Tageschau erinnern, ich kann mich auch daran erinnern, dass ich in einer linkskatholischen Zeitung damals von der Bildung der Charta 77 gelesen habe. D.h. in links-religiös, kirchlichorientierten Kreisen war das ein ganz wichtiger Impuls, der dann auch durch weitere Dialoge, Besuche, ähnlich konspirative Aktionen, wie diese Bücherschmuggelei, insbesondere mit befreundeten kirchlichen Gruppen in der damaligen DDR fortgesetzt wurde.

Ich bin dann langsam erwachsen geworden und freue mich wirklich, jetzt eine Geschichtsstunde erlebt zu haben. Ich möchte Ihnen – Herr Pithart – sehr persönlich dafür danken. Ich möchte aber auch allen anderen, die hier heute mitgemacht haben – und das sind jetzt nicht nur die hier am Tisch geredet haben – für die aktive, für die engagierte, für die offene sehr kuragierte Art der Auseinandersetzung danken. Ich fand das sehr gelungen, sehr mutig den zivilen Dialog hier zu pflegen. Und ich glaube, wir haben alle auch etwas gelernt. Also ich freue mich, den weiten Weg von Bonn hierher gemacht zu haben und fahre auch sehr beglückt nach Hause. Ich hoffe, dass es irgendeine Fortsetzung gibt.

Ingrid Lottenburger

Vergessen wir nicht Swen Dietrich für das Dolmetschen zu danken.

Beate Roggenbuck, Helsinki Citizens´Assembly, Bonn

Ich hab selbst vor kurzem deutsch-englisch übersetzt. Es ist eine schwierige Aufgabe simultan zu übersetzen. Also herzlichen Dank, Herr Dietrich, für Ihre Engagement und Ihre Leistung.

Ingrid Lottenburger

Kommen Sie alle gut nach Hause.

Otisk dopisu Václava Havla

Praha 1. června 2004

Založení Česko-německého fóra žen je příspěvkem k lepší budoucnosti komplikovaných vztahů Čechů a Němců a k jejich postavení v evropské historii. Těším se z něj také jako častý přímluvce za větší vliv žen ve veřejném životě, od něhož si slibuji impuls společenské reflexi i hlubší porozumění prosouvislosti dosud přehlížené. Letošní libereckou konferenci vítám jako zdůraznění těchto hranice států, národů i jejich dějin ve sjednocující se Evropě.

Václav Havel

Abdruck des Briefes von Václav Havel

Prag, den 1. Juni 2004

Die Gründung des Deutsch-Tschechischen Forums der Frauen ist ein Beitrag zur Verbesserung der komplizierten Beziehungen von Tschechen und Deutschen in der Zukunft sowie ihrer Stellung in der europäischen Geschichte. Ich freue mich darüber auch als steter Befürworter eines größeren Einflusses der Frauen im öffentlichen Leben, von dem ich mir einen Impuls für die gesellschaftliche Reflexion verspreche und ein tieferes Verständnis für Zusammenhänge, über die man bisher hinweg sah. Die diesjährige Konferenz in Liberec begrüße ich als Sichtbarmachung dieser Elemente im Leben der Zivilgesellschaft über die Grenzen der Staaten, der Völker und deren Geschichte in dem sich vereinigenden Europa hinweg.

Václav Havel

Deník Liberecký den napsal 9.10.2004 o konferenci:

Má v dnešní době cenu, aby se prostý občan ozval proti něčemu, co se mu v politice nebo ve veřejném životě nelíbí? Má to smysl, aby se o něco zasazoval? Neriskuje tím vlastní krk?

Na podobné otázky hledali odpovědi včera v liberecké Krajské vědecké knihovně účastníci konference, nazvané Proces součinnosti v občanské společnosti. Setkání se účastnili Češi i Němci, neboť je připravilo liberecké Česko-německé fórum žen.

„Sešli jsme se tu proto, abychom si řekli, jakou podobu má občanská angažovanost v tuzemsku a jakou u našich německých sousedů. V Německu jsou dál, měli bychom od nich opisovat,“

vysvětlila šéfka Česko-německého fóra žen Věra Vohlídalová.

„Grunt je dole, základ tvoří prostý občan. Lidé by se měli víc angažovat, neměli by být potichu, když chtějí něco napravit, a to přesto, že mnohdy si svou aktivitou vyslouží ránu přes prsty,“

dodala.

Sama Věra Vohlídalová se pokusila na konferenci srovnat postoje exprezidenta Václava Havla s nynějším prezidentem Václavem Klausem. Pokusila se odpovědět na otázku, co to je občanská společnost a jak ji vnímají tuzemští politici. Květa Morávková za společnost Armillaria srovnala věci, na které liberecký magistrát má s těmi, na které nemá (což jsou například sběrné dvory na tříděný odpad).

„Pokud by u nás mělo být všechno tak černé, tak se vystěhuju,“

oponoval místopředseda Senátu Přemysl Sobotka (ODS).

Starosta Jindřichovic pod Smrkem Petr Pávek (SOS) upozornil na to, že v republice existuje na tři tisíce občanských sdružení. To je podle něj příliš mnoho na to, aby se lidé v nich dokázali dohodnout na pár nejdůležitějších bodech, které by měli společně prosazovat.

„Vidím, jak lidé upadají do pasivity, jak už se třeba ani na vesnicích nesdružují. Raději sedí u televize,“

poznámeneal Petr Pávek.

„Zákony v našich zemích nahrávají víc institucím než občanským aktivitám,“

zdůraznil.

Die Zeitung "Liberecký den" am 9.10. 2004 schrieb über die Konferenz:

Hat es in heutiger Zeit einen Sinn, dass ein einfacher Bürger sich gegen etwas auflehnt, was ihm in der Politik oder im öffentlichen Leben nicht gefällt? Hat es einen Sinn, sich für etwas einzusetzen? Riskiert er nicht damit seinen Kopf?

Auf solche Fragen suchten gestern in Liberec in der Bibliothek die Teilnehmer der Konferenz Partizipation der Zivilgesellschaft die Antworten. An dem Treffen nahmen sowohl Tschechen als auch Deutsche teil. Die Konferenz wurde von dem Deutsch-Tschechischen Forum der Frauen vorbereitet.

„Wir haben uns hier getroffen um festzustellen, welche Ausformung das bürgerschaftliche Engagement bei uns und welche bei unseren deutschen Nachbarn hat. Die Bundesrepublik Deutschland ist in dieser Sache weiter als wir, wir sollten von ihnen abschreiben,“

erklärte die Vorsitzende des Forums, Věra Vohlídalová.

„Die Basis ist unten und wird von "Menschen wie Du und ich" gebildet. Die Leute sollten sich mehr engagieren, sollten nicht still halten, wenn sie etwas in Ordnung bringen wollen, und auch dann, wenn sie einen Schlag auf die Finger bekommen,“

Ergänzte sie.

Věra Vohlídalová verglich auf der Konferenz die Einstellung zur Zivilgesellschaft von Ex-Präsident Václav Havel mit der Einstellung des jetzigen Präsidenten Václav Klaus. Sie versuchte die Frage zu beantworten, was die Zivilgesellschaft ist und wie dies von den tschechischen Politikern gesehen wird. Květa Morávková aus dem Verein Armillaria beschrieb die Probleme, die von der Stadtleitung vernachlässigt werden, wie z. B. die Probleme der Abfallwirtschaft.

„Wenn alles bei uns so schwarz wäre, müsste ich auswandern,“

opponierte der Stellvertretende Vorsitzende des Senats, Přemysl Sobotka (ODS).

Der Bürgermeister von Jindřichovice pod Smrkem, Petr Pávek (SOS) hat darauf aufmerksam gemacht, dass in der Republik etwa 3.000 Bürgervereine existieren. Diese Zahl ist zu hoch, um sich vereinen zu können mit dem Zweck, wichtige gemeinsame Ziele durchsetzen zu können.

„Ich sehe schon, wie die Menschen in die Passivität geraten, wie sie sich nicht mehr in den Gemeinden treffen. Sie hocken lieber vor dem Fernseher,“

bemerkte Petr Pávek.

„Die Gesetze in unserem Land unterstützen stärker die staatlichen Einrichtungen als die bürgerschaftlichen Aktivitäten,“

betonte er.

**Seznam účastníků / Teilnehmer-/innenliste
Liberec 8. 10. 2004**

Ambrož, Antonín	Praha
Abrahamová, Františka	Praha
Bamenská, Eva	Liberec
Bartoňová, Jana	Liberec
Bernardová, Markéta	Liberec
Berková, Alžběta,	Liberec
Bourenská	Liberec
Břízová, Miluše	Liberec
Bulušek, Petr	Rokytnice nad Jizerou
Černovská, Alena	Praha
Dr. Doubnerová, Jitka	Liberec
Dubnová, Dagmar	Liberec
Hegener, Ute	Bonn, Helsinki Citizens' Assembly
Herrmann, Richard	Berlin/Liberec
Chlum, Augustin	Liberec
Kober, Michal	Liberec
Dr. Kostka, Dieter	Förderverein Mediation, Pfungstadt
Kotová, Marta	Liberec
Krausová, Barbora	Benecko
Krtoušová, Lucie	Jablonec nad Nisou
Křivánková, Katka	Liberec
Kubátová, Iveta	Liberec
Dr. Kulhánková, Jana	Liberec
Laufer, Gudrun	Zittau
Liske, Gabriele	Liberec
Liske, Hans-Jürgen	Gymnázium F.X.Šaldy, Liberec
Lottenburger, Ingrid	Berlin
Lukáš, David	Liberec
Lukschová, Veronika	Liberec
Mgr. Matušková, Marie	Višňová, Frýdlant v Čechách
Modorow, Eveline	Liberec
Morávková, Květa	ANNOLK, ZO ČSOP Armillaria, Liberec
Moudrá, Jana	Česká Lípa
Nálevková	Liberec
Neumann, Horst	Jablonec nad Nisou
Neumannová, Evelina	Liberec
Oeburg, Gabriela	Praha
Olšová, Anna	Liberec
Pávek, Petr	Jindřichovice pod Smrkem
Paříková, Veronika	Liberec
Pithart, Petr	Praha, Senát České republiky
Pratsch, Elke	Zittau
Procházková, Veronika	Liberec

Dr. Reinert, Adrian	Bonn
del Ris, Aljanda	Liberec
Roggenbuck, Beate	Bonn
Říhová, Daniela	Liberec
Seide, Gabriele	Deutschland
Selle, Hans-Joachim	Berlin
Scholz, Angelika	Bayreuth
Schiller, Eike	Deutschland
Dr. Sobotka, Přemysl	Liberec, Senát České republiky
Spannenberg, Andrea	Berlin
Spannenberg, Wolfgang	Berlin
Stehlíková, Eva	Česká Lípa
Stejskal, Libor	Liberec
Sýkorová, Martina	Liberec
Svoboda, Kamil Jan	Liberec, Mladí křesťanští demokraté
Šebek Václav	Praha
Šebková, Jana	Praha
Škodová	Český Dub, Klub žen-KDU-ČSL
Šolc, Ervín	Liberec
Těšina, Miroslav	Křižany
Tolarová, Soňa	Jablonec nad Nisou
Trafková, Ludmila	Praha
Vajnerová, Lídie	Liberec, Nadace „Škola hrou“, ANNOLK
Vlčková, Kateřina	Jablonec nad Nisou
Válek, Antonín	Praha
Vohlídal, Ondřej	Liberec
Vohlídal, Stanislav	Liberec
Vohlídalová, Věra	Liberec
Vokurková, Václava	Liberec
Zlámalová, Sandra	Hejnice

Děkujeme za laskavý příspěvek, který nám poskytly následující instituce:

Wir danken für die freundliche Unterstützung folgender Institutionen:

Česko-německý fond budoucnosti, Praha

***

Helsinki Citizen´s Assembly – Deutsche Sektion e.V., Bonn

***

**Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend,
Berlin**